

2•2022

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X (PRINT) • ISSN 2738-845X (ONLINE)

ГОДИНА XXIX (LXVIII)

2•2022

РЕДАКТОР д-р ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

КОРИЦА ГЕОРГИ ИВАНОВ

ПРЕДПЕЧАТ ЮЛИЯН ДОЙЧИНОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 7,75. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,

БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2022

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ

Превод и редакция на резюметата д-р Радослава Стефанова

На корицата: Патриотичното събитие „Аз съм българче“, организирано от Народното читалище „Св. св. Кирил и Методий 1924“ и Арт компанията „Нови звезди“, със съдействието и домакинството на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 1.III.2022 г. Снимка – Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Анна Ангелова
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
проф. д.и.н., д.н.к. Вера Бонева
Веселин Тодоров
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
д-р Камелия Христова-Йорданова
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Петър Величков
проф. Роман Мотулски
д-р Руслан Иванов
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Тодор Чобанов
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Събития 5–26	Елисавета Мусакова Празникът 11 май
27–28	Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ отличи на тържествена церемония личности и организации – дарители на Библиотеката
29–32	„Нито една книга да не бъде цитирана от втора ръка“. 145 години от рождението на академик Никола Михов
Клуб „Писмена“ 33–41	Яница Радева Елена Алексиева и Веселин Праматаров представиха книгите си в Националната библиотека
Библиотечни практики 42–53	Биляна Яврукова Споделена каталогизация и ролята на библиотечно-информационните мрежи
Дигитализация 54–55	Александра Антонова Проект „Българската литература за деца и юноши XX–XXI в.“
Предстоящо 56–59	Антоанета Лесенска Изкуство и обществено пространство: проекти за монументално-декоративна живопис на пловдивски художници от колекциите на Пловдивската народна библиотека
Библиотеките по света 60–67	Ясмина Живанович Народна библиотека „Радислав Никчевич“ – Ягодина Историята на една библиотека
Четенето 68–75	Боряна Владимирова Реминисценции на смъртта в образа на женските коси

Минало 76–83	<i>Стоян Райчевски</i> Подготовката и прогласяването на Независимостта
Млади автори 84–90	<i>Йоана Борисова</i> Аудиокнигите и развитието им в България
91–96	<i>Зорница Вутева</i> Феноменът BookTok
97–106	<i>Милослав Бонов</i> Ектениите в литургиите от византийския ритуал – произход, видове, значение
Нови книги на НБКМ 107–113	<i>Стоянка Кендерова</i> Приноси към българската ориенталистика
114–118	<i>Яница Радева</i> Изданията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през 2021 г.
119–124	<i>Величка Шардина</i> Библиографски справки

Празникът 11 май

ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА

The Holiday of May 11

Elissaveta Moussakova

Summary

On May 11, the National Library's holiday, the memory of its patrons St. Cyril and St. Methodius is celebrated. It is well-known why in the modern times the church feast of the two saints divided from the civil and state holiday on May 24, for which the name of Day of Bulgarian Letters and Culture and the Bulgarian Alphabet was recently appropriated. Surprisingly, there is insufficient evidence about when and how the teachers of the Slavs began to be commemorated on 11th of May. Based on reference literature, the paper represents some of the views on this event and outlines the church celebration of the saint brothers as reflected by the Slavonic manuscripts in the Library collection. At present in only one manuscript of the 18th century was detected the date 11th of May, appointed to the memory of St Methodius.

Key-words: St. Cyril, St. Methodius, National Library “St. St. Cyril and Methodius”, Slavonic manuscripts, May 11.

Честването на славянските просветители, светите братя Кирил и Методий, води началото си още от X–XI в. Славянската ръкописна традиция фиксира историята на техните култове с най-ранното им свидетелство в старобългарското глаголическо Асеманиево евангелие от края на X или началото на XI в. В месецослова (календара) на ръкописа, на л. 142б, под датата 14 февруари, паметта на „светия отец наш Кирил Философ“ е само отбелязана. По подобен начин, на л. 145б, в първата отбелязана за месеца дата, 6 април, е записано след други светци и „Успение на преподобния отец наш Методий архиепископ на Висока (т.е. Горна) Морава, брат на преподобния Кирил Философ“. Подобни бележки има в Савината книга от X–XI в. и в руските преписи от старобългарски ръкописи Остромирово (1056–1057) и Архангелско евангелие (1092)¹.

Кога Църквата е канонизирала създателите на славянската азбука не е известно, но по отношение на Кирил се предполага, че това е станало достатъчно рано, ако се съди по съставянето на неговото Житие, което изследователите отнасят към

¹ Стойкова, А. Култът към св. Кирил и Методий през Българското средновековие. Идеологически параметри и литературни рефлексии. – В: *Slavia Meridionalis*, 8 (2008), с. 312; (също и Стойкова, А. Култът към Кирил и Методий през Българското средновековие: идеологически трансформации. – В: *Списание на БАН*, 132 (2019), 3, с. 5.

869–882 г.² Що се отнася до Методий, най-вероятно неговото Пространно житие е било написано вече в България и дори се предполага, че авторът му е Климент Охридски³. От XI в. насетне, тези две дати, отбелязващи края на земния път на двамата светци, ще се появяват по-често или по-рядко в календарните части на различните видове средновековни и късносредновековни славянски ръкописи, старопечатни книги, възрожденски календари и така до наши дни.

На естествено пораждащия се въпрос по каква причина и кога в празничния календар се настанява датата 11 май, не се открива еднозначен отговор. Според едни предположения за паметта на Методий (6 април) е била определена друга дата, именно 11 май, защото празниците през март и април не се празнуват, тъй като попадат във времето на Великия пост и Пасха, а в някакъв момент към паметта на Методий е била прибавена и тази на Кирил. Към съображението, че водеща е била паметта на Методий поради по-високия му църковен сан, се добавя и допускането, че в установяването на новата дата е изиграла роля и асоциацията с честваната памет на светците Кирил и Атанасий Александрийски в началото на май.⁴ Никое от обясненията не изглежда напълно убедително, затова остават да говорят фактите, доколкото и те са сигурни. Най-ранният запис на майската дата като празник на двамата славянски просветители се намира в руския Успенски сборник⁵ от края на XII или началото на XIII в., където похвалното слово е дадено за 10 май и то с поправена цифра, вероятно 6.⁶ Ръкописите, които фиксират честването на 11 май са славянските пролози, сборниците, съдържащи кратки жития на светците, но в тях неизменно се посочва паметта на Методий за тази дата. Смята се, че славянският Пролог е бил оформен вече в XII в. и засега е прието, че именно в това столетие е била възприета новата дата, но дали първоначалният превод на книгата Пролог е бил български или руски е все още дискуссионна тема, чието решение ще посочи и мястото, където е могла да стане замяната на датата 6 април с датата 11 май, на която се честват и двамата светци.⁷

Още през Средновековието култът към двамата светци се „побългарява“ и от „славянски просветители“ те стават „учители на българския народ“.⁸ Ако се съди по параметрите на култа им в първите години след въвеждането му в Първата българска държава, именно тя съдейства за утвърждаването му, а почитането на Кирил и Методий укрепва българския политически и църковен авторитет.⁹ Както посочва Ана Стойкова, Солунската легенда от края на XII–началото на XIII в. е

² Кирило-Методиевска енциклопедия: Т. 2, И–О. София, 1995, с. 389.

³ Пак там; Стойкова, А. Първоучителят Методий. София, 1995, с. 9.

⁴ По тези въпроси вж Чешмеджиев, Д. За датата 11 май като поменална за Кирил и Методий. – В: *Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа*. т. 2. София, 2015, с. 20–26.

⁵ В Държавния исторически музей в Москва.

⁶ Чешмеджиев, Д. За датата май..., с. 23.

⁷ Пак там, с. 23–24; Чешмеджиев, Д. Бележки за датата 11 май. – В: *Празникът на Кирил и Методий...*, с. 41.

⁸ Стойкова, А. Култът към Кирил и Методий..., с. 5–6.

⁹ Пак там, с. 313.

забележителен пример за идейната трансформация на култа: в творбата, написана от името на Кирил Философ, в нея „няма нито един верен исторически факт, но именно като фикция тя разкрива ... стремежа на българите да се самоутвърдят като божии избраници и единствени и преки наследници на Кирило-Методиевото дело“.¹⁰ Новата идеологическа функция на култа към Първоучителите се подчертава от включването на техните имена в Синодика на цар Борил, официалния акт от свикания в Търново през 1211 г. събор против богомилската ерес. В славословията, обърнати към важните за българската държава и народ лица, се казва: „На Кирил Философ, който преведе божественото писание от гръцки език на български и просвети българския род ... вечна памет! На Методий, неговия брат, архиепископ на Панонска Морава, който също много се потруди за славянските книги, вечна памет!“.¹¹ В славословието се подчертава, че те са просветили българите и това, заедно с характера на възникналите през този период кратки жития, известни като Успение Кирилово и Успение Методиево, свидетелстват, че в началото на XIII в. е вече утвърдена новата интерпретация на култа им по българските земи, представяща ги като свързани изключително с българския народ и език.¹²

Изворовите данни ясно посочват, че честването на св. Кирил и св. Методий се възобновява и добива особена тежест по време на Българското възраждане, когато освен църковен, празникът придобива подчертано светски и патриотично оцветен облик. Боню Ст. Ангелов отбелязва, че датата 11 май, като всепризнат празник и общ помен, е явление от средата на XIX в.¹³ За неговото утвърждаване в църковния календар изиграват ключова роля минеите на Дмитрий Ростовски, отпечатани в четири тома в Москва между 1689 и 1705 г. и получили голяма популярност, довела до неколкостратното им преиздаване през XVIII в. От средата на същото столетие започва да ги издава Св. Синод в Русия.¹⁴

Отец Неофит Рилски и Велко Радов Королеев се оказват първите български възрожденски автори, които дават писмени сведения за празнуването на св. Кирил и св. Методий през Възраждането. Неофит Рилски в своята „Христоматия славянскаго языка“, издадена в Цариград (1852), препечатва житието им, съставено от Дмитрий Ростовски за 11 май, а Велко Р. Королеев в издадения през 1853 г. „Вечен календар“ говори за общото честване на тази дата.¹⁵ Независимо от споровете кога и къде в българските земи е било проведено първото гражданско честване на празника, засега се приема, че това е станало през 1851 г. в Пловдив. Организира го Найдено Геров, който тогава е учител в епархийското училище

¹⁰ Стойкова, А. Култът към Кирил и Методий..., с. 5

¹¹ Пак там, с. 319. Документът е запазен в Дриновия сборник НБКМ 432 от XVI в., съдържащ и препис на Бориловия синодик.

¹² Пак там, с. 6.

¹³ Цит. у Чешмеджиев, Д. Бележки за датата..., с. 42.

¹⁴ Пак там, с. 42. Първоизточникът са Великите чети-минеи на московския митрополит Макарий (ок. 1482–1563), съставени около средата на XVI в., които Дмитрий Ростовски редактира, сверявайки с гръцки и славянски житийни текстове.

¹⁵ Пак там, с. 42.

„Св. св. Кирил и Методий“, и така оповестява своята кауза като защитник на българския език и образование срещу гръкоманията, особено силна в този град.¹⁶ Неговата постъпка дава пример на училища в други български градове и слага началото на празника, който от Освобождението насетне, повече от век, ще се празнува като най-хубавия училищен празник. През 1892 г. Стоян Михайловски, тогава учител в Мъжката гимназия в Русе, написва химна „Върви народе възродени“, а през май 1901 г. учителят от Петокласното Ловчанско училище Панайот Пипков композира и музиката към текста. В наши дни честването на 24 май е утвърдило значението си на национален символ, ярко изявено в последното официално наименование на празника¹⁷.

Макар и да е добре известно, не е излишно да бъде припомнено, че с въвеждането на Григорианския календар през 1916 г. празникът, отбелязван от държава и от Църква, вече се чества само на 24 май. През 1968 г. Българската патриаршия въвежда в своята литургична практика т.нар. Новоюлиански календар, по който се приема датата 11 май за църковния празник, а от 1969 г. придобилият гражданственост 24 май бива изваден от църковния календар и така празниците стават два – църковният на 11 май и светският, държавният, на 24 май.

В колекцията от славянски ръкописи в Националната библиотека¹⁸ броят на онези, в които намираме отбелязани паметите на св. Кирил и на св. Методий е сравнително малък¹⁹ и това състояние отразява посоченото от А. Стойкова отслабване на актуалността на техния култ от XIV в. до Българското възраждане.²⁰ Преди всичко той е отразен в месецословите на книги, използвани в богослужението: евангелия, псалтири и апостоли, от които най-ранният е Драготиният апостол (НБКМ 880), датиран или в края на XII в., или в началото на XIII в. Под датата 14 февруари в месецослова, на л. 143б е отбелязано „на светия Кирил Философ“²¹ и следва тропар на светеца, маркиран с плетеничен инициал. Със същия тропар, но и с прибавено в него сравнение с апостол Павел, е придружена и паметта му в апостола НБКМ 881 от първата половина на XIII в. Тропара на светеца за празника намираме в още няколко ръкописа²², а с тропар и кондак той е отбелязан

¹⁶ **Константинов**, Г. Найдено Геров. – В: *Библиотека „Български писатели“*. т. 2. под ред. на Н. Аретов. Варна, 2004. [онлайн]. [прегледан 18.03.2022]. <https://liternet.bg/publish7/gkonstantinov/ngerov.htm>

¹⁷ Ден на светите братя Кирил и Методий, на българската азбука, просвета и култура и на славянската книжовност; наименованието, чиято целесъобразност остава спорна, е прието с решение на Народното събрание, гласувано на 9 дек. 2020 г.

¹⁸ Прегледът на старопечатните издания, пазени в Библиотеката, би бил предмет на отделна, обширна публикация.

¹⁹ Първоначалният им списък беше направен от Елена Узунова.

²⁰ **Стойкова**, А. Култът към Кирил и Методий..., с. 6.

²¹ **Стаго** Кюрила Филосѳа (!).

²² Псалтири от около средата на XVI в. (НБКМ 833 и НБКМ 835); месецослов от XV в. (НБКМ 982); сръбски богослужебен сборник от XVI в. (НБКМ 998); месецослов с тропари и кондаци от началото на XVIII в. (НБКМ 1396).

в месецословната част на сръбски богослужебен сборник от XV в. (НБКМ 984, л. 96), на сръбски псалтир с последования от началото на XVI в. (НБКМ 1354) и други ръкописи.

Пълна служба за св. Константин-Кирил Философ е включена в минея за февруари и март от края на XV в. (НБКМ 902), който е бил част от сборката на Найдено Геров. Служба за празника намираме и в минея за февруари (НБКМ 141), писан от сръбския по произход книжовник Йов Шишатовач във Врачанския манастир „Св. Троица“ през 1608 г., където по поръка на игумена Варлаам е бил преписан вероятно пълен комплект от минеи за всеки месец през годината.

Житийни текстове за Кирил са поместени в добре известния с апокрифните си текстове Тиквешки сборник (НБКМ 677) от втората половина на XV в. и в един руски Хронограф от 1627 г. (НБКМ 774)²³. В първия от тях е включена „Новела за Кирил Филосов: как покръсти българите“²⁴; или както е по-известна, Солунската легенда. В руския ръкопис, на л. 305а, в частта „За превода на книгите от гръцки език на славянски“ е посочена очевидно събъркана година на събитието – в 6409 г. от Адам (т.е. от сътворението на света = 901 г.), когато Константин Философ и брат му Методий превели книгите, а на същия лист се намира и „Кратко сказание за рождението и житието на светия Кирил Философ“.

В други ръкописи паметта на светеца е само регистрирана в календарната част, както например в часослова с последования от 1744 г. (НБКМ 1391), произхождащ от последната българска книжовна школа, Котленската, и писан от нейния виден книжовник поп Милко.²⁵

Може би заслужава да бъдат споменати отделно ръкописите, произхождащи от забележителната Етрополска книжовна и калиграфска школа в манастира „Св. Троица“, известен като Варовитец, или постъпили оттам и от града Етрополе. Прави впечатление, че в тях също е прославен само св. Кирил²⁶ – с тропар и кондак в часослова от XVII в. (НБКМ 978); с тропара на светеца в типика от XVII в. (НБКМ 997²⁷, л. 796); отбелязан, и то след паметта на св. Авксентий, в краткия месецослов в богато украсения Требник на Димитър Йоанович от средата на XVII в. (НБКМ 971, л. 300а). В чети-минея от началото на XVII в. (НБКМ 1043), със

²³ Датата се отнася до текста, вж **Николов**, А. Сведения о св. Кирилле и св. Мефодии в списке Русского хронографа из собрания Национальной библиотеки в Софии (НБКМ 774). – В: *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, 8, (2013), с. 25–38; ръкописът е отнесен към края на XVII или началото на XVIII в. вж **Petrova**, D. On the Copies of the Russian Chronograph in Bulgaria. – В: *Scripta & e-Scripta*, 21, (2021), с. 341–351.

²⁴ **Илиева**, Л., Петков, П., Перчеклийски, Л. Тиквешки сборник – средновековни български новели. Благоевград, 2010, с. 68.

²⁵ Според атрибуцията на: **Караджова**, Д. Котленският книжовен център през XVIII в. Пловдив, 1994, с. 43–44.

²⁶ Вж **Радославова**, Д. Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар. София, 2020, с. 103, 220.

²⁷ Ръкописът е бил подвързан като дар за манастира „Св. Троица Варовитец“ през 1692 г., със средствата на Матей Райчов.

смесена българо-руска редакция, има четива за славянски празници, но за 14 февруари е отбелязано само името: „В този ден на св. Кирил Философ, славянския учител“.

Ръкописите, съдържащи в месецословите си и паметта на св. Методий на 6 април, се ограничават до вече споменатия апостол НБКМ 880, фрагмента от апостол от края на XIII в. (НБКМ 881), апостола НБКМ 882 от началото на XIV в. и Банишкото евангелие (НБКМ 847) от края на XIII или началото на XIV в.

Единственият ръкопис в сбирката, в чийто месецослов е отбелязана датата 11 май, и то свързана с паметта на Методий, е руският часослов и месецослов НБКМ 980 от XVIII в. На л. 233а се чете: „...и на преподобния Методий епископ Моравски, брата на Кирил, който изобрети славянските писмена [той], който живееше в [годината] 880 г. в царството на Василий Македонец“.²⁸

И накрая, сбирката от песни на Добри Войников (НБКМ 1333) от 1872–1874 г. се оказва един все още малко познат, но с несъмнена културна стойност ръкопис. Той започва с текста и записаната мелодия на „Пение на св. Кирила и Методия“.

От това макар и неизчерпателно изложение на всички славянски ръкописи в Националната библиотека, отразили честването на Кирил и Методий, добиваме представа за ценността на сбирката, в която може да бъде проследена историята на култа към Светите братя в славянската книжовна култура. А за неговото днешно значение говори най-красноречиво фактът, че през 1980 г. те бяха признати от папа Йоан Павел II за съпокровители на Европа.

²⁸ Благодаря на Елена Узунова за новобългарския превод, както и за припомнянето, че годината е свързана с посещението на Методий при византийския император Василий I (867–886). За събитието, както и за колебанието в неговата датировка – края на 881 г., 882 или даже 883 г. *вж Стойкова, А. Первоучителят Методий...*, с. 97.

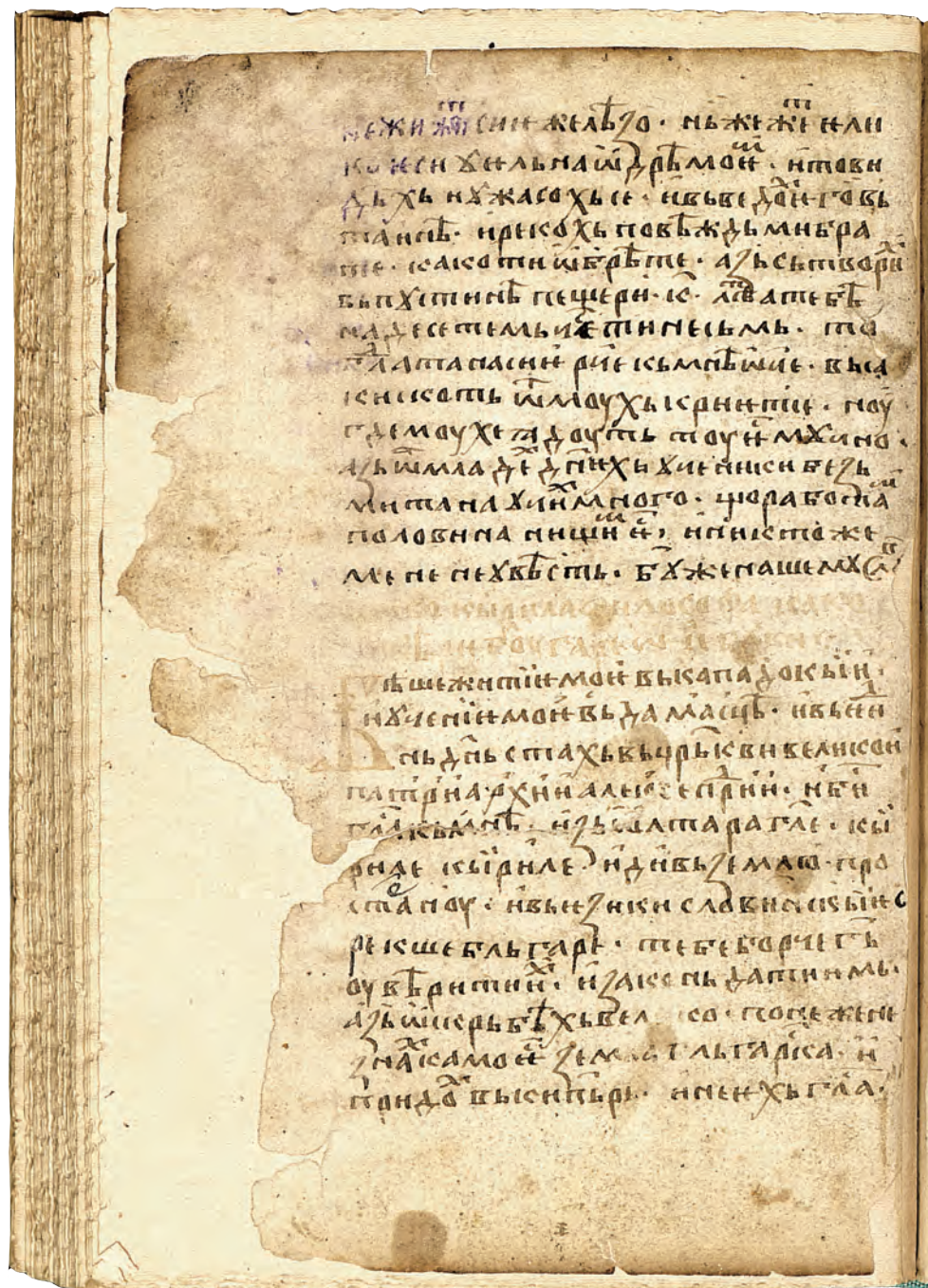
вѣрѣ вѣ вѣмѣспивши . помѣ помѣ
се мѣтнѣно . Единство мира и бѣ
оустрашеніе . и тѣшнѣ црѣвѣмѣ по
сластѣ . и нѣмѣ сѣхрѣнѣтнѣсе ѡвсѣмѣ
бѣдѣ . **и рече** . оу днѣнсе оу бѣ ѡ семѣ
нѣо . и землѣ оу жасошесѣ канцѣ . тако
бѣ тѣкѣмѣ тѣвнѣсѣ тѣлѣтѣю . и тѣрѣва
тѣво бѣ прѣспрашѣе нѣсѣ . тѣмѣже
бѣ асѣтѣль и тѣкѣ тѣмѣначелѣа велѣта
тѣтѣ : **и асѣтѣно** . **вѣдѣ** . **и лѣвѣтѣрѣсѣ** : —

Мѣтѣнѣ . Дѣ прѣлѣобнѣѡцѣ
нашнѣхѣ . **авѣнѣтѣа** . и **кѣрѣнѣа** **фѣно**
сѣфа . **гѣрѣ** **нагѣнѣ** **вѣзѣа** . **по . сѣ . сѣ** . **спѣмѣ**
кѣрѣнѣа . **гѣ** . **и авѣнѣтѣю** . **тѣ** . **спѣрѣа** .
кѣрѣнѣа . **гѣ** . **дѣ** . **сѣмѣ** **гѣаснѣ** : —

Красотѣ прѣсвѣтлѣю . добрѣдѣте
ли и мѣсѣ сѣтѣ , всѣ мирѣ прѣсвѣтѣовѣ
дѣтели . тако тѣла бѣо разѣумнаа
мѣдѣ прѣсвѣтѣтѣнѣ вѣсѣрѣа полагѣе . вѣ
роуѣннѣмѣ вѣсѣднѣоу хѣ , на землѣ прѣ
шѣшѣа . и ѡбѣжнѣшѣа тѣкѣ . замѣтѣ
бѣсѣчелѣннѣхѣ , и мнѣогѣ сѣхѣо жѣдѣнѣе : —

Кротѣкѣ мѣтѣю , и бѣжѣе прѣмѣдрѣстѣ
и спѣзнѣнѣ . прѣво вѣрѣпнѣи оу чѣнѣнѣ
прѣвоу крашенѣ . кѣрѣнѣе бѣжѣе . гра
дѣже и спѣрѣнѣи оуловѣнѣнѣ бѣомѣ . прѣ
свѣтѣтнѣе сѣтѣ бѣлѣтѣю . сѣспѣтѣлѣхѣ
прѣемѣ разѣумѣнѣе . сѣго радѣ сѣпнѣсѣнѣ

58
59
Растини ема видещи . и речебра не копава
 ема копѣмъ . прѣстѣла хѣ тако любѣца .
 плакааше вѣпѣющн . и тѣо сѣ снѣ мой .
 и тѣопн не блѣтѣмъ людѣ вѣзаше . за та же
 сѣтворн имъ добра . тѣвѣншн сѣ сѣ
 сѣдѣтѣмъ вѣсе любѣзне . дн вѣлю сѣ блѣ
 оупрѣбне . тѣвоемъ волномъ растѣтѣю : +
 настѣвно . вѣсѣ : **Хансѣнь вѣсѣ** . **а** .
кѣтѣмъ . **вѣсѣ** . **сѣтѣмъ** . **кѣтѣмъ** .
гѣ . **д** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** .
Кѣтѣмъ прѣмѣмъ растѣмъ . бѣтѣмъ
 тн оупрѣбнѣ приложнѣ . напоѣвѣе
 сѣтѣмъ пѣтѣмъ . разоумѣмъ сѣтѣмъ .
 тѣвнѣе **сѣтѣмъ** сѣтѣмъ . постѣмъ
 цн вѣсѣмъ не тн рѣзнѣмъ лѣтѣмъ
 кѣтѣмъ : **Просѣмъ** тѣко сѣтѣмъ
 тѣ . **сѣтѣмъ** дѣмъ бѣмъ . нѣсѣмъ
 матѣмъ послѣ оупрѣбнѣ . оупрѣбнѣ
 кнѣмъ . **закѣмъ** **сѣтѣмъ** падѣмъ : +
Краснѣмъ прѣмъмъ . нѣсѣмъ сѣмъ .
 бѣтѣмъ тѣмъ бѣтѣмъ храмъ дѣмъ .
 нѣсѣмъ вѣтѣмъ понесѣмъ дѣмъ . **гѣ**
 прѣстѣла тѣмъ бѣмъ : **Хансѣнь**
сѣтѣмъ . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** .
тѣ . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** . **тѣ** . **а** .
Вѣтѣмъ лѣмъ кѣмъ сѣтѣмъ **а** . **тѣ** . **а** .
 нѣсѣмъ . сѣтѣмъ вѣтѣмъ сѣтѣмъ . **а** . **тѣ** . **а** .
 прѣстѣмъ тѣмъ : + :

Тиквешки сборник, НБКМ 677, втората половина на XV в.
Солунската легенда, л. 556

попраляте: **Кѡ** сѣмьсѡнъ. гла. в. по
 кѣшнѣ: **Х**ко иго пріемъ сѣмьсѡне. и
 ипото іерта вѣзѣмъ, послѣдоваемъ.
 насѣженько въ домѣ гнѣю. процѣпте
 іако фѣнизи. и іако іерѣи иже вѣли
 ванѣ оумножнлѣ еси тѣдѣ твоѣ. мѣ
 желаніи дѣхѣнѣ. тѣпкорѣко іаки
 се прѣне. хѣвѣ мѣе непрѣстѣнно о
 вѣвѣнѣ: **П**рѣвѣнѣ нѣго нѣснѣ
 оца нашѣго аѣзѣнѣ. **и** сѣпѣ іерѣ
 рилѣ фѣлософа нѣоумѣлѣа словѣн
 сѣаго. **Т**рѣпѣсѣнѣнѣ жнѣ. **Кѡ**.
и дѣрѣ, **Т**рѣ, іерѣрилѣ. гла. в. **и** пеленѣ
 прѣлѣжно прѣмѣдрѣстѣ, сѣспрѣ
 сѣкѣ сътвори. прѣкѣ вѣтлѣо вѣдѣнѣ
 го іако дѣхѣтѣнѣ. сѣго пріемъ, іако
 златѣмѣи монѣстѣи оуіерѣнѣ еси
 своѣо дѣхѣнѣ оумѣ. нѣо вѣрѣтѣсѣ іако
 дрѣвѣи іерѣрилѣ на землѣ. разѣмѣ
 ии менѣ прѣмѣдрѣ: **Кѡ**, аѣзѣнѣ.
 гла. в. вѣмѣлѣ: **Н**асладѣсѣ вѣгомѣ
 дрѣвѣзѣжаніѣ. и желаніѣ плѣтѣи

СВѢДѢНІЯ О МЕРОДІИ

О аспоменѣти потрѣбно въ кратце записати
Кирилла и Меродіа, въ кое время составили
писмена и снѣти на словенскіи язѣи.

Въ время михайла цря иконоборца, бѣли кирилл
и меродіа родилисѣ въ солѣнѣ гра. ѿ ѿца иже
имѣа лѣва сановица и богата и докродѣти
на улѣа. снѣи меродіа спѣла въивода сло
венскіи или болгарскіи, и на оучилсѣ язѣи сѣ
венскіи, подѣсѣна лѣпа ѿспавилъ санъ воинскіи
и въспрѣла чинъ монашескѣи, кирилл снѣи бѣли
по мллади брата меродіева, оучилсѣ послѣже въ
цря гра философа, на оучио снѣи михайла цря мала
го снѣа дѣа философа, и бѣли философа и зредѣна
и славенъ въ цря гра, и по сѣи бѣли брата его ме
родіа, ѿспавилъ миръ, и въспрѣла и оуна монаше
скѣи чинъ, и провозвѣла снѣи жити, и въи време

I. Пѣніе на св. Кирила и Методіа.

Andante.

Д. П. В. 1872. 2

Да про- сла- вимъ на-го днесь сво- бо- ду и ми- ра.

Та-ко-ва на-ша мѣ-ла про-сви-ти-те-ли Ки-ри-ла и Ме-то-ди,

и у-чи-те-ли на-ша мѣ-ла ро-ди-на.

на-ше са по-крѣсти-ли, и са-хри-сто-во и-ме-но.

спо-во-ди-ли, и са-хри-сто-во и-ме-но спо-во-ди-ли, и

са-хри-сто-во и-ме-но спо-во-ди-ли, и са-хри-сто-во и-ме-но спо-во-ди-ли.

Добри Войников, Сбирка от песни, НБКМ 1333, 1872–1874 г.
„Пение на Св. Кирила и Методия“, л. 2а

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ отличи на тържествена церемония личности и организации – дарители на Библиотеката

The “St. St. Cyril and Methodius” National Library awarded at a solemn ceremony individuals and organizations – donors of the Library

Summary

The National Library “St. St. Cyril and Methodius” honored individuals and organizations for their donation gestures in 2021, supported in one form or another by the Library.

Key-words: National Library “St. St. Cyril and Methodius”, donors.

На 9 март т.г. на тържествена вечерна церемония Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за четвърта поредна година отличи личности и организации за дарителските им жестове през 2021 г., подпомогнали под една или друга форма Библиотеката.

Сред гостите бяха заместник-министърът на културата Юрий Вълковски, членове на Обществения съвет на НБКМ, представители на бизнеса, учени, артисти, приятели на Библиотеката, обединени от идеята, че дарителството е не просто социален акт, а духовна потребност и житейска кауза.

Доц. д-р Красимира Александрова връчва грамота и плакет на „Борика“ АД

Тържеството бе открито с вълнуващото изпълнение на фолклорния ансамбъл „Лозенец“ към Народно читалище „Пенчо Славейков“ – София.

В приветственото си обръщение към присъстващите доц. д-р Красимира Александрова – директор на Библиотеката, открил значението на даренията за библиотечната институция, благодари на всички, които с безвъзмездните си жестове допринасят за опазването на книжовното и културното наследство на България и припомни, че Националната библиотека, от своя страна, остава една от най-активно ангажираните с дарителството национални институции.

В изказването на заместник-министър Юрий Вълковски носталгичните нотки, свързани със спомените му от студентските години, прекарани в Библиотеката, се преплетоха с уверението, че дарителските кампании дават импулс на държавните институции за преосмисляне на политиките в културната сфера.

Изпълненията на цигуларите Александър Тянов и Калоян Георгиев – студенти от НМА „Проф. Панчо Владигеров“, добавиха допълнителни щрихи към стилната празнична атмосфера.

Отличени с грамота и плакет за дарителските им жестове към Библиотеката бяха „Борика“ АД Национална картова и платежна схема в България, „Софийска вода“ АД, част от VEOLIA, адвокат Надя Ангелова – член на Софийската адвокатска колегия и на Обществения съвет към НБКМ, Издателство „Захарий Стоянов“, г-н Константин Чипев – потомък на големия български издател Т. Ф. Чипев.

Церемонията приключи със скромен коктейл, оставяйки у присъстващите усещането за съобщност, изградена на базата на кратък, но интензивен дарообмен, осъществен помежду им в рамките на изминалия празничен час.

„Нито една книга да не бъде цитирана от втора ръка“

145 години от рождението на академик Никола Михов

“No book should be cited second hand”

145 years since the birth of Academician Nikola Mihov

Summary

In its series of exhibitions “Bulgarian Librarians and Bibliographers” the “St. St. Cyril and Methodius” National Library commemorates the contribution of remarkable scholars, teachers, public figures who connected their lives with the Bulgarian bibliography and library science. March 6 this year marks the 145th anniversary of the birth of Academician Nikola Mihov – a prominent bibliographer, economist, statistician and remarkable polymath. Valuable archival materials about and from him, stored in the Bulgarian Historical Archive of the National Library, were shown in the exhibition devoted to him.

Key-words: Academician Nikola Mihov, “St. St. Cyril and Methodius” National Library, bibliographer, exhibition.

В поредицата „Български библиотекари и библиографи“ Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ отбелязва приноса на забележителни учени, преподаватели, общественици, които свързват живота си с българската библиография и библиотекознание.

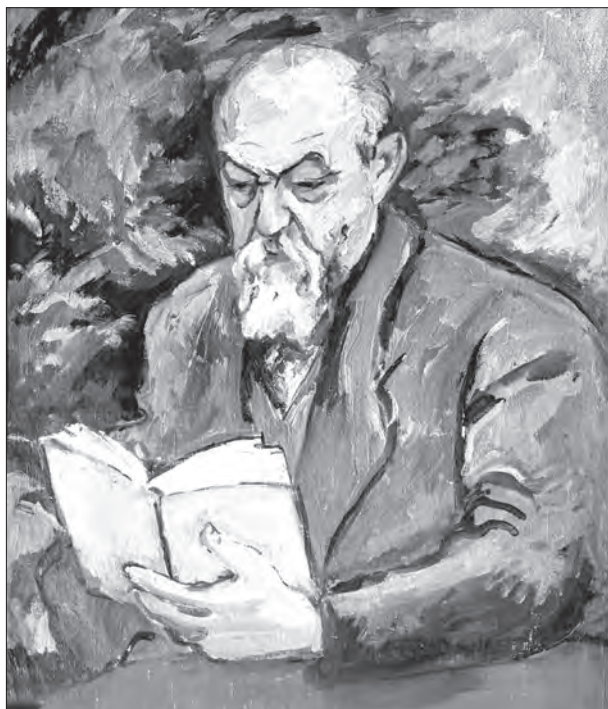
На 6 март т.г. се навършиха 145 години от рождението на академик Никола Михов – изтъкнат библиограф, икономист, статистик и забележителен учен енциклопедист. Националната библиотека отбеляза годишнината с изложба, в която бяха представени оригинални фотографии и документални материали, част от личния архив на Никола Михов, съхраняван във фонда на Българския исторически архив на Библиотеката.

Никола Василев Михов е роден на 6/18.III.1877 г. в Габрово. Завършва Априловската мъжка гимназия в родния си град. През 1897 г. заминава за Женева, за да следва биология и социология, но още на следващата година се прехвърля в Брюксел, където през 1900 г. се дипломира с докторат на тема „История на статистиката“. След завръщането си в България преподава френски език във Велико Търново, Априловската гимназия и Първа мъжка гимназия в София. Служител е в Дирекция на статистиката, а между 1908 и 1912 г. е поддиректор и главен библиотекар в Народната библиотека в София.

Като се придържа стриктно към златното си правило „Нито една книга да не бъде цитирана от втора ръка“, в продължение на повече от 20 години Никола Михов издирва чужда литература за България в големите библиотеки и книгохрани-

Акад. Никола Михов в кабинета си, 1937 г.

Акад. Никола Михов –
портрет от Иван Пенков.

*Подарен на Националната
библиотека „Св. св. Кирил и
Методий“ от синовете на
художника*

Животопис

1877 март 6 – В Габрово е роден Никола Василев Михов

1895 – Завършва Априловската гимназия в Габрово

1895–1897 – Учител в с. Драганово

1897–1898 – Следва социология и биология в Женева

1898–1900 – Учи в Брюксел и завършва с дисертация на тема „История на статистиката“

1900 – Учител в Търновската мъжка гимназия

1901 – Служител в Дирекция на статистиката

1902–1903 – Служи в Школата за запасни офицери

1903–1905 – Учител в Габрово

1905–1908 – Учител в Първа мъжка гимназия в София

1906 – В Брюксел започва работа над библиография за България

1908–1912 – Поддиректор и главен библиотекар в Народната библиотека в София

1908 – В сп. „Начало“ излиза първата му печатна библиографска работа „Успехите на естествознанието през XIX век“

1914 – От печат излиза „Библиографски източници за историята на Турция и България“

1915 – От печат излиза „Население на Турция и България през XVIII и XIX век“, т. I

1917 – Изпратен е от Шаба на действащата армия в Мюнхен, Бремен и Берн, за да събере материали за „Чужденците за България“

1918 – Работи в Търговско-индустриалната камара във Варна и като редактор на Архива на историята на българската търговия. От печат излиза „България и нейният народ по свидетелства на чужденци. I. Откъси от френски език“

1918–1923 – Пребивава във Виена и Мюнхен

1923 – Получава назначение за Директор на Народната библиотека, но отказва да заеме длъжността

1906–1930 – Издирва чужда литература за България в големите библиотеки и книгохранилища в Мюнхен, Брюксел, Петербург, Берлин, Виена, Париж, Марсилия, Лондон, Женева и др.

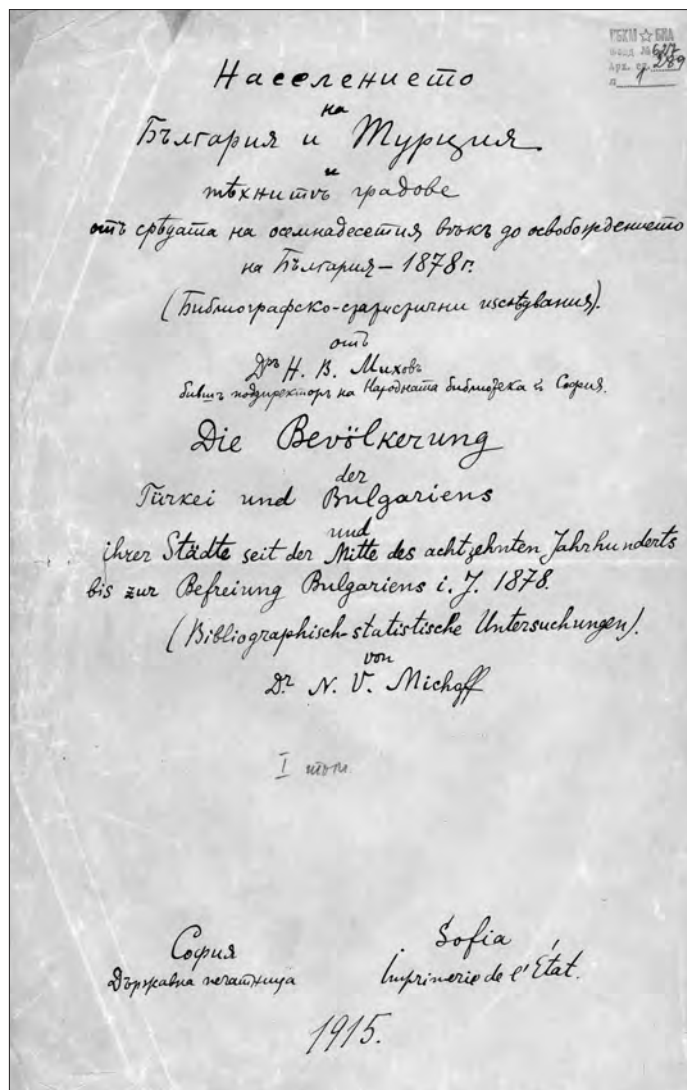
1938 – От печат излиза „Библиография на статиите от немски, английски, френски и италиански периодични издания за Турция и България“

1941 – От печат излиза „Принос към историята на българската търговия“, т. I

1945 – Председател на секцията „Наука и изобретения“ при Камарата на народната култура

1947 – Редовен член на БАН

1962 април 5 – Умира в София

лица в Мюнхен, Брюксел, Санкт Петербург, Берлин, Виена, Париж, Марсилия, Лондон, Женева и др. Владението на няколко езика, изключителното му трудолюбие, устременост и библиографски умения му дават възможност да прегледа около 80 000 тома книги, справочници и периодични издания и да опише пълно и точно над 15 000 от тях в многобройните си библиографски указатели. Тези, с които академик Михов вписва името си в историята на българската библиография, са: „Библиографски източници за историята на Турция и България“ в 4 тома, „Населението на Турция и България през XVIII и XIX век: библиографско-статистическо изследване“ в 5 тома, „България и нейният народ по свидетелства на чужденци. Библиография на статии от немски, английски,

френски и италиански периодични издания за Турция и България“, „Принос към историята на българската търговия“ в 6 части.

Изложбата беше разположена в западното фоайе на Националната библиотека.

Елена Алексиева и Веселин Праматаров представиха книгите си в Националната библиотека

ЯНИЦА РАДЕВА

Elena Aleksieva and Veselin Pramatarov presented their books at the National Library

Yanitsa Radeva

Summary

Writer Elena Aleksieva presented in the Central Lobby of the “St. St. Cyril and Methodius” National Library on October 20 last year her latest book – “The Interruption of Samsara” collection, which in 2021 was awarded in several national literary contests. On December 7 last year artist and author Veselin Pramatarov presented his graphic novel “On threads. 1968. A true story”.

Key-words: “St. St. Cyril and Methodius” National Library, Writing Club, Elena Aleksieva, Veselin Pramatarov.

Писателката Елена Алексиева представи в Централното фоайе на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на 20 октомври м.г. най-новата си книга – сборника „Прекъсването на самсара“, която през 2021 г. получи награда от няколко национални литературни конкурса. За сборника говори проф. Амелия Личева. Тя прочете текст със своите наблюдения върху разказите в него и ги положи в съвременния български литературен контекст.

След това Елена Алексиева разказа за пътя си до тази книга, за желанието си да постигне писане в състояние на щастие, за писане, тогава когато всичко ти е наред. Тя е искала да направи нещо ново и различно, защото да пишеш, когато нищо не ти е наред, е отработен модел. Авторката прочете откъс от първия разказ в сборника – „Подарък“. След това отговори на въпроси от публиката, сред която бяха Боян Биолчев, Силвия Чолева, Ивайла Александрова, и разказа и подготовката си за написването на „Прекъсването на самсара“, за четенето на „Книга на мъртвите“ и за опитите си да научи повече за източното учение.

В разговора взе участие и търговският директор на издателство „Жанет 45“ Красимир Лозанов, който сподели, че за всяко издателство е въпрос на престиж да издаде книга на автор като Елена Алексиева и че той много се радва, че писателката вече е част от литературното семейство на „Жанет 45“.

За спомен от гостуването си в Клуб „Писмена“ Елена Алексиева получи подарък от Националната библиотека албума „Слово с четка и длето. Произведения на изкуството, дарени на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“,

в който са събрани 71 творби на пейзажа, графиката, скулптурата и иконописта. Изданието е финансирано по програма „Помощ за книгата“ към Министерството на културата.

Във витрина на първия етаж в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ бяха подредени книги от Елена Алексиева. Наред с нейни сборници и романи, посетителите и читателите видяха и стихосбирката ѝ „Бримка на сърцето“, както и тома с пиеси „Ангелски огън“.

Следващият гост на Клуб „Писмена“ беше художникът и авторът *Веселин Праматаров*. Той представи на 7 декември м.г. графичната новела „На конци. 1968. Една действителна история“. За книгата разказа Стефани Ангелова, журналист и докторант в Софийския университет. На събитието присъства и Н. Пр. Мануел Корчек, извънреден и пълномощен посланик на Словашката република в България, който в началото на вечерта сподели накратко впечатленията си от комикса. След това Стефани Ангелова очерта специфичността на книгата, разликата ѝ от другите комикси, които познава. „Тук имаме реални хора, реални събития“, каза тя, и направи паралел с темата на новелата, като сравни протеста на студентите през 1968 г. срещу събитията в Прага с протестите от миналата година у нас и с насилието над студентите.

След това срещата продължи с разговор с Веселин Праматаров, в който той разказа за източниците, които е ползвал, докато е работил по книгата и концепцията, която е изградил, за да събере множеството информация за времето и събитията от 1968 г. в ограничени обем от 46 страници. Той също така сподели, че освен Младежкия фестивал, описан и представен в „На конци“, много интересна за включване е била и писателската среща, проведена през онази година, но е трябвало да отпадне поради ограничението на обема.

На представянето присъства и единственият жив от героите на комикса – Александър Димитров. Той с вълнение разказа за мотивите им през 1968 г. да протестира, за особеностите на времето и за демокрацията. Той говори и за образа на куклата и марионетката, за който стана въпрос по време на разговора със Веселин Праматаров и Стефани Ангелова.

След срещата Веселин Праматаров като гост на Библиотеката получи подарък – албума „Слово с четка и длето“. Екземпляр получи и Стефани Ангелова като представящ, поканен от Клуб „Писмена“.

За читателите и гостите на Библиотеката, на обичайното място в коридора пред Централното фоайе, беше подредена витрина с материали от работата по подготовката на графичната новела, сценария на проекта, снимки от събитията в Прага.

Елена Алексиева: „Писането е свобода“

– На предишната среща на клуб „Писмена“ Иван Станков говори¹, че писателят си изгражда свят, който населява, и че той се опитва да прави това. Вие по-скоро се опитвате да правите обратното. Сякаш докато пишете, играете. Как пишете?

– Не съм сигурна доколко е обратното – може би по-скоро го правя по друг начин. Но не го изграждам този свой свят, той просто е. Някак такъв се получава. И понеже аз самата живея с него, заедно с героите му – които никак не обичам да наричам „герои“, за мен те са си живи хора – не го усещам като направен, като специално създаден за целта. Може би впечатлението за игра идва оттам, че аз не съм в състояние да си задавам цели в писането, да го бутам нанякъде и да очаквам то да внушава или да стига до нещо. Напротив, просто го следвам и това изчерпва всичките ни взаимоотношения. Доверявам му се. Понякога то ме проваля, друг път не. Когато пиша, обикновено не знам къде отивам, нито защо, нито как ще стигна до там. Единственото, което ме води, е да ми е интересно, забавно, да е най-голямото възможно удоволствие, най-голямата радост. Не вярвам в трудното, мъчително писане. Изобщо не вярвам в мъчителните неща, в мъченичеството като мяра за постигане и осъществяване. Вероятно оттук идва и усещането за игра.

¹ Радева, Яница. Вечер на Иван Станков в Националната библиотека. – В: Библиотека, 2021, бр. 6, с. 22–27.

И то е вярно. Играенето не е нищо друго, освен динамично мислене и аз обичам тази динамика, нейната неочакваност, бързина и непредсказуемост. Не само писането – живеенето ми е по-интересно така.

– *Има ли нещо, което да ви смущава, докато пишете, да ви пречи?*

– Единственото, което ми пречи, е постоянната, епична борба с времето. С годините ставам все по-свидлива на време и то ми е все по-недостатъчно. Непоносимо ми е, когато ме прекъсват, разсейват и светът непрекъснато и неконтролируемо нахлува отвсякъде. Защитите ми срещу това не са особено силни. Не че очаквам някой да ми даде време или място за писане – все пак писането е твърде луксозно занимание и човек трябва да го приеме. Но все пак борбата с времето понякога е адски изтощителна.

– *В най-новата ви книга „Прекъсването на самсара“ героите са особняци. Доколко те са еманация на обществото?*

– Аз не ги виждам такива, особняци. Те са просто хора, а човекът е особено същество. Литературата е форма на мислене за човека и самият мисловен процес превръща своя обект в нещо извънредно и изключително. И това мислене не се занимава с „обикновеното“, със средностатистическото, защото то няма какво толкова да каже. Интересното, значимото е не в нормата, а в отклонението. Самата литература превръща човека в откритие. Ето защо моите хора няма как да са еманация на обществото – те могат да са единствено негово опровержение. Опровержение на идеята за общество изобщо.

– *Кучето се появява като образ още в първата ви книга с проза „Синята стълба“, има го и в „Прекъсването на самсара“. Какво е то като образ за писателката Елена Алексиева?*

– Кучето ме преследва открай време и всъщност присъства в почти всичките ми работи. Намирам това за адски досадно и постоянно правя опити да се отърва от него, но не ми се удава. Не е трудно човек да се сети, че и в живота ми е така. Уча се от кучетата, както се уча и от хората. Уча се от живото изобщо, от насекомите, от растенията, от гората, от камъните... От тяхната органична самодостатъчност, от способността им да приемат, за да продължават да бъдат. Да са самостоятелни и едновременно с това част от цялото, дори тогава, когато престават да съществуват. В този смисъл за мен кучето е завършеност и загадка, абсолютна близост и същевременно непостижимост. В „Самсара“, а и навсякъде другаде, където се появява в писането ми, то е Учител – по същия начин, по който Учител може да бъде едно дете, един луд или една полска мишка, например.

– *Освен разкази и романи, имате издавани книги с поезия и драматургия. Пиесите винаги са ми се стрували особена територия, сакаш там езикът трябва да се подели между различните персонажи. Какво ви привлече в драмата?*

– Захванах се с писане на пиеси, защото в един момент ми писна да си пиша сама и ми се прииска, пишейки, да правя разни неща с други хора. И театърът беше логичното и най-очевидно решение. Превръщането на езика в действена сила и на словото в действие – и то не философски и теоретично, а в истинско, физическо действие – е голямо вълнение. При това не просто, както често се казва, някой да произнася твоите думи от сцената, а да видиш и пипнеш самия свят, който си създал с думите, дал си го на едни други хора (режисьор, актьори, сценнограф), те също са направили от него свои светове и накрая се е получило нещо живо и самостоятелно. И то, в класическия случай, само през диалог. Та точно това физическо правене ме привлече към театъра, който бездруго винаги съм обичала, и до ден-дневен, напълно простодушно, продължавам да вярвам в магията му. Но писането на пиеси просто така, от любов към жанра, без да бъдат поставяни, а само отпечатвани в книги, е напълно безсмислено. В театъра драматургията е средство, не цел, и който не може да се помири с това, по-добре да не се захваща.

– Вие сте от най-добре приетите от читателите български писателки. Доколко читателят е важен за вас? И всъщност можем ли да говорим за читателя като за едно същество? Какво е той / или са те за вас?

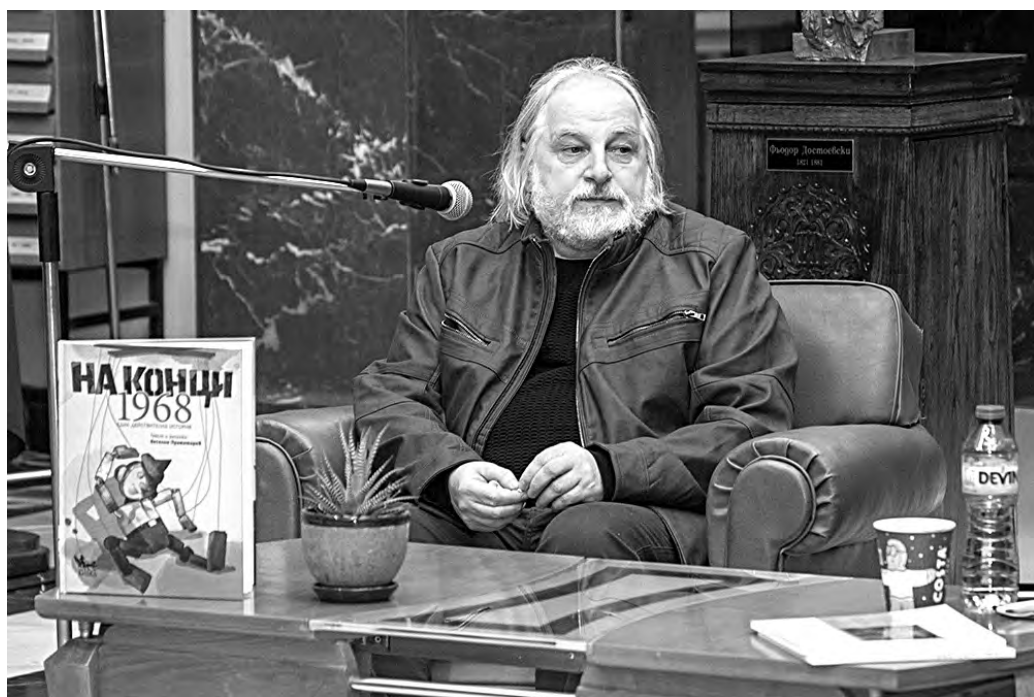
– Бърза ремарка: писателят не иска да бъде приеман, а да бъде разбран. Естествено, ако има какво да му се разбира. Ако ли не, доволен е и на приемането. А иначе „читател“ има само в литературната теория. В литературната действителност има читатели. Те са онези, които позволяват на литературата да говори. Но дори когато човек си говори сам, той пак говори на някого – говори, защото има необходимост да бъде чул, в краен случай говори на другия в себе си. Аз съм благодарна на читателите, че ме четат, и ги ценя достатъчно високо, че да не се напъвам целенасочено да им се харесам. Фактът на тяхното съществуване като читатели е солиден аргумент в полза на моето съществуване като автор. Но е факт също, че в процеса на писане общувам с един-единствен читател, който нося в себе си. Всъщност това е и единственият читател, когото познавам лично и в нужната дълбочина. За останалите, доколкото ги има, не мисля. Те са като ония много близки хора, които приемаш за даденост и се надяваш да те обичат безусловно. Разбира се, и едното, и другото е самозаблуда. Човек винаги е сам и винаги мечтае за публика, пред която да разиграва своята самота, понякога дегизирана дори като мъдрост.

– За финал, искам да помоля за вашия съвет, към онези, които сега опитват да пишат проза.

– За да седне да пише изобщо, човек трябва да има какво да каже. И не просто личните си истории – те рядко са толкова интересни и интригуващи, колкото на него самия му се струва. Трябва ти оная специфична оптика към света, която те прави различен, превръща те в изключение – защото истинското писане е изключително занимание за изключителни хора, способни да създават изключителен свят, а не просто да преразказват вече съществуващото. И да не бягаш от живота,

да не се пестиш. А когато си амбициозен, да си амбициозен – и безпощаден към себе си – в самото писане, а не в търсенето на признание. Писането е свобода, а свободата изисква почти аскетична дисциплина на психиката и духа. Ето защо съветът ми би бил такъв: да тренират. Адски много да тренират. Не в писането – в живеенето и в мисленето. И да се надяват, че някой ден писането само ще дойде при тях. А ако не им се получи, да не го насилват. Да не насилват себе си и литературата – тя не им е виновна. Пък и на света има още толкова много други неща за правене...

Веселин Праматаров: гражданското чувство е „скритият“ герой в комикса, „червената му нишка“

– Как се прави комикс или графична книга – кое идва първо – образът и текстът?

– Комиксът е симбиоза между образ и текст. Те са като ляв и десен крак на едно тяло, еднакво необходими са. Образите са своеобразни знаци, понятия, т.е. текст, текстовете съдържат образност. В началото, при самото си зараждане комиксът се явява като серия картини – във Франция той буквално се нарича „рисувани ленти“. Тези картини обаче разказват история, те вече са наратив. Допълнително се появяват балончета с диалог, така в комикса се появява специфична драматургия.

От друга страна, той напомня кинолента, чиито отделни кадри не текат със скорост 24 кадъра в секунда, а са замръзнали във времето, така че зрителят да може да ги възприема по-продължително.

В документалната си графична новела „На конци“ тръгнах от историята, от документа, от конкретно описание на събитията (текст), но също и от фотографии от визириания период, от „визуалната история“ на събитията (образ).

– Някои медии определят книгата като „първия български политически комикс“. Как се зароди идеята ви за комикс и то точно за този: „На конци. 1968. Една действителна история“?

– Да направя подобен комикс ми беше предложено от страна на г-жа Дагмар Остранска, директор на Чешкия културен център, и Антон Стайков, историк и теоретик на българския комикс. Целият проект беше замислен като съвместно дело на Чешкото и Словашкото посолство в България с подкрепата на различни европейски институции и български медийни партньори. Приех предизвикателството да придам плът на тази идея – оставаше да измисля сюжета, да напиша сценария и да го нарисувам. Изключително съм благодарен на всички институции и партньори в това начинание за предоставената ми свобода да пресъздам историята на тримата студенти според собствените ми представи за това време, давайки свобода на въображението си и личните си спомени. Дълга огромна признателност за разговорите, помощта и добронамереността от страна на Александър Димитров – единствения жив участник от тримата, а може би и извинение за това, че по някакъв начин се наложи да си „присвоя“ неговата история, превръщайки живота му в комикс.

– В заглавието на комикса ви ми се струва, че разпознавам една песен, която става много популярна навремето – „Кукла на конци“, която се появява 1967/1968 г. Това е една забавна и игрива песен, но какъв смисъл влагате Вие в заглавието? Как се спряхте на него? Дълго ли го търсихте?

– Както съм посочил още в началото на комикса, става дума за позив, написан от моите герои, в който те наричат тогавашния държавен ръководител Тодор Живков „марионетка“ заради включването на Българската армия в инвазията на съюзническите войски в Чехословакия. Тримата са заведени в документите на Държавна сигурност като „Марионетките“. Докато се ровех в архивните документи, на няколко пъти попаднах на споменаването на тази песен във връзка с фигурата на първия държавник. Според тези свидетелства някои от хората тогава са асоциирали куклата на конци именно с него. Оттук някак спонтанно стигнах до заглавието – от една страна, за да направя конкретна връзка със събитията, а от друга, за да насоча читателя към действителната идея на книгата – не просто описанието на една история, а размисъл за мотивите, които тласкат героите, за порива им към свобода, за гражданското чувство, което успява да се съхрани в условията на един зловещ тоталитарен строй. Това чувство е „скритият“ герой в комикса, „червената му нишка“.

– *Защо решихте да се върнете към тази доста обговаряна година от най-новата история?*

– 1968-а е необикновена година. В края на книгата съм споменал част от нещата, случили тогава в света – разбира се, съвсем накратко, тъй като е невъзможно това да стане в рамките на една страница. В самата книга съм разширил историческия диапазон. Събитията не са закотвени само в тази година, макар всичко да тръгва от нея. В опита си да поставя личния живот и преживяванията на тримата студенти в определен контекст, ми си наложи да изляза от рамките на конкретното историческо действие и да отправя поглед към последвалите събития – затвора, времето след падането на Живков, нашето съвремие. В самото начало на графичната новела съм използвал сцена от миналогодишните протести на площад „Независимост“ в столицата.

– *Втората част на заглавието ви – „една действителна история“, настоява за свидетелство, истинност. Какво е новото, което читателят ще открие в думите и картините ви?*

– Всъщност предлагам на читателите история за недостатъчно обговорени събития в нашата история. Въпреки наличието на доста документи и цели архиви в медийното пространство, които разкриват чудовищното, нечовешко лице на държавния тоталитаризъм, мълчанието продължава да тегне, включително в съвременните учебници по история. Ето защо слагам ударението върху „действителна“ – тази история не е лош сън, който трябва да забравим, а сигнал, знак, че за демокрацията трябва да се воюва непрестанно, че човешката солидарност е необходима не само за защита на определена кауза, но и за съхраняване на човешкото ни лице.

– *Към каква читателска аудитория е насочен комиксът?*

– Комиксът е насочен към широката публика, особено към онази част от нея – младата публика, която никога не е „живяла социализма“ и много от нещата, за които става дума в тази книга, са ѝ непознати. Може би съм наблегнал малко повече на „обяснителната“ част, в това число с помощта на бележки под линия. Но това стана някак естествено, следвайки логиката на разказа и естетическите закони в рамките на един стил, който, от една страна, се опитва да върне читателя към онези времена, а пък от друга – да избяга от строго назидателния тон на комунистическата пропаганда. Опитах се да погледна от другата страна, през очите на тези, които са били длъжни да го понасят и да го отхвърлят постоянно, иронизирайки го, преживявайки го дори като нещо анекдотично.

– *Българският читател няма възпитан усет към графичните книги. Сякаш малко ги пренебрегва, а те сякаш изискват различен поглед на възприемане. Как ще препоръчате читателят да подходи към комикса?*

– Комиксът си пробива трудно път на българска сцена. Една от основните причини е именно в насажданата с десетилетия неприязън от соцпропагандата към

комикса като изкуство втора ръка, рожба на масовия вкус. Докато критиката тук го громеше и прилагаше към неговите фенове същите методи, както и към тримата ни герои, то на Запад той беше обявен за деветото изкуство и обхващат му отдавна надхвърли тесните рамки на разказите за супергерои. Бих казал дори, че сме свидетели на ренесанс на комикса. Темите и жанровете му непрекъснато се разширяват, стават все по-провокативни и изненадващи и публиката му няма възрастови граници. Комиксът може да разкаже всичко, по всякакъв начин – та дори и без думи, т.нар. *silent comics* също си имат своите почитатели. Смесовото му съдържание е такова, каквото авторът успее да вложи, а читателят да възприеме. Има какви ли не комикси – исторически, политически, психологични, психоаналитични, криминални, фентъзи, хумористични, еротични и пр. Да не говорим за естетиката на комикса, която в момента е силно повлияна от възможностите на дигиталните технологии.

На българския читател бих препоръчал да погледне непредубедено на комикса и да се опита да извлече от него това, което му е нужно, като вкус или наслаждение. За краткия период от излизането на „На конци“ мога със задоволство да отбележа, че той намира отзвук дори там, където трудно би било да се предположи. Макар проектът като цяло да се стреми към превръщането му в учебно помагало, той все пак няма задължителен характер, а разчита на спонтанност и непредубеденост, на съпричастност от страна на читателя.

– *Срещнахте ли трудност при работата си?*

– Трудности колкото искаш. От всякакъв характер. Става дума за повече от петдесет години дистанция. Историците спорят, политиците спорят, социолозите и философите спорят. Опитите да се прочете историята справедливо и правдиво не спират. Отделно външният облик на комикса е в процес на постоянно преобразуване. Това са все неща, с които един автор на комикси трябва да се съобразява. Тук огромно значение имат вътрешните правила и координати, които той си налага. Има моменти, в които се отпуска на вълните на собствената си фантазия, но има и такива, в които няма как да избегне досега с реалността, която понякога е доста груба и нелицеприятна. Самият факт, че героите ми са действителни и не мога да си ги измислям по собствен модел, е достатъчен. В края на книгата там, където описвам накратко биографията им, поставих техни снимки от 1968-а и 40 години по-късно. За мое щастие разполагах с доста материал, самият аз съм хванал малко от онова време. Радвам се, че въпреки всички тези трудности и премеждия комиксът успя да добие цялостност и да се появи на бял свят. Оттук насетне думата имат читателите.

Споделена каталогизация и ролята на библиотечно-информационните мрежи

БИЛЯНА ЯВРУКОВА

Shared cataloguing and the role of library and information networks

Bilyana Yavrukova

Summary

Shared cataloguing is widely used practice in libraries. This paper examines the emergence of library and information networks whose main task is to support the sharing of bibliographic and authority data between libraries. The main technological tools used in shared cataloguing are discussed. The largest library and information network OCLC is presented, as well as ABES, NUKAT, Libnet, and COBISS.Net. The attempt to develop a Bulgarian library and information network, based on the COBISS software is mentioned.

Key-words: cooperative cataloguing, library and information systems, bibliographic records, authority records.

Преди навлизането на автоматизацията библиотеките най-често си сътрудничат в областта на каталогизацията чрез метода на централизираната каталогизация, състоящ се в еднократно създаване на библиографско описание и размножаването му върху каталожни картички, които се изпращат на библиотеките в мрежата. Обикновено централизираната каталогизация се осъществява в рамките на една държава, като най-често отговорна за създаването на описанията е Националната ѝ библиотека, а останалите библиотеки получават готовите картички и с тяхна помощ организират своите каталози. Това подпомага стандартизирането и унифицирането на каталозите. Съществува и практика каталожни картички да бъдат изпращани в чужди библиотеки, с които обикновено има книгообменни отношения.

С автоматизиране на библиотечните каталози библиотеките започват да търсят начини, които позволяват обмен на библиографски записи. Така се появява споделената каталогизация, която в речника *Online dictionary for library and information science* се дефинира като „споразумение, в което библиотека или библиотечна система се съгласява да следва установени каталожни практики и работи с автоматизирана система, която улеснява създаването на библиографски и нормативни записи във вид, който може да бъде споделян с други библиотеки“¹.

Постепенно библиотеките започват да организират библиотечно-информационни мрежи, чиято основна цел е именно осъществяване на процеса „споделена

¹ Reitz, Joan M. Online Dictionary for Library and Information Science: Cooperative cataloging. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_c.aspx

каталогизация“. Най-общото определение за библиотечно-информационна мрежа е: две или повече организации, които обменят информация чрез общи комуникационни канали, обикновено със задачата за постигане на общи цели.² От своя страна, Американската библиотечна асоциация дава следната дефиниция: специален тип сътрудничество между библиотеките за централизирано разработване на общи програми и услуги, включително използване на компютри и телекомуникации, което изисква създаване на централизирано управление и служители, които да изпълняват програмите на мрежата, а не само да ги координират.³ Често библиотечно-информационните мрежи изграждат и сводни каталози, които улесняват споделянето на записи, като така предоставят и по-добри услуги на потребителите, които имат достъп до по-голям обем от библиографски и нормативни данни.

Технологични решения за създаване на библиотечно-информационни мрежи

В началото на 70-те години на миналия век се създават множество мрежи, които предлагат не само споделена каталогизация, но и редица други услуги, базиращи се на компютърните технологии. Някои от тях дори предлагат технологични решения за библиотеките, включително хардуер и софтуер за управление на библиотечните процеси. В началото тези мрежи се създават по-скоро с цел взаимопомощ, а впоследствие все повече услугите им се комерсиализират. Това обаче не води до отлив на желаещи да бъдат активни участници в библиотечно-информационните мрежи, защото създаването на библиографски записи е високо квалифициран труд, а споделената каталогизация позволява веднъж създаден запис да се използва многократно, което, от своя страна, води до намаляване на средствата, необходими за каталогизация и изграждане на библиотечни каталози.⁴ В първите мрежи библиотеките осъществяват обмен чрез терминална връзка.⁵ Терминалът, разположен в съответната библиотека, се свързва със сървър, който се намира и управлява от централата на мрежата. Връзката обикновено се осъществява чрез комутируем достъп⁶. В този период библиотеките свалят библиографските данни и по-често разпечатват каталожни картички за своите каталози, а не изграждат собствени бази от данни. Тези, които създават собствени бази от данни, чрез терминала свалят описанието и го прехвърлят в своята система.

В началото на 80-те години на XX в. започват да се разработват стандартизирани инструменти за изграждане на библиотечно-информационни системи, кои-

² **Reitz**, Joan M. Online... [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_n.aspx

³ Цит. по **Wilt**, Catherine C. Regional library networks: United States. – В: *Encyclopedia of library and information sciences*. Boca Raton: CRC press, 2015, с. 3920.

⁴ **Library** automation in North America: A reassessment of the impact of new technologies on networking. Muenchen: Saur, 1987, с. 2.

⁵ **Grosch**, Audrey N. Library information technology and networks. NewYork: Marcel Dekker, 1995, с. 156–157.

⁶ Комутируемый достъп е телефонна услуга за достъп до интернет, използваща модем и налична телефонна линия.

то много бързо се внедряват в практиката. В средата на десетилетието навлизат интегрираните библиотечно-информационни системи, които обхващат всички библиотечни процеси – от комплектуване и каталогизация до обслужване на потребителите, което е предпоставка за все по-широкото използване на споделената каталогизация и постепенното ѝ налагане в практиката.

В този период библиотечните системи са далеч от безпроблемното извършване на всички процеси, тъй като все още технологиите и използваните формати за библиографски данни не са унифицирани и стандартизирани и не се подчиняват на общи правила. Но технологиите се развиват. Започват да се използват стандартизирани инструменти за създаване и съхранение на библиографски и нормативни записи. Библиотечно-информационните системи от висок клас предоставят различни възможности за сваляне и/или прехвърляне на библиографски данни чрез конвертиране на записи. Дори в много от случаите е възможно осъществяването на мапинг с цел коректно прехвърляне на данните. За това спомагат използваните в библиотечните системи стандарти и протоколи, които улесняват процесите на споделена каталогизация и позволяват усъвършенстване на предлаганите услуги и създаването на нови.

Основният инструмент са форматите за машинночетима каталогизация, с чиято помощ се създават и съхраняват библиографски и нормативни данни. Използваните към момента формати за машинночетима каталогизация се базират на международния стандарт ISO 2709:2008 и американския му еквивалент ANSI Z39.2. Използването на стандарти и утвърдени правила за библиографско описание улесняват процеса на споделена каталогизация и позволяват тя да се осъществява успешно между различни софтуерни платформи.

Библиотеките, участващи в библиотечно-информационни мрежи, работят със стандартизирани протоколи за обмен на данни. Основният протокол, с чиято помощ се обменят данни, е Z39.50⁷ – международен стандарт клиент-сървър за търсене и извличане на информация от бази от данни. Библиотеката на Конгреса е отговорна за поддържането на стандарта, който е официално приет от ANSI/NISO (Американската организация по стандартизация) под наименованието Z39.50 и от ISO (Международната организация по стандартизация) под наименованието ISO 23950. Работата с този протокол започва още в началото на 80-те години, като той има няколко версии, последната от които е от 2003 г. Създаването и внедряването му в библиотечните системи се счита за огромна крачка за библиотеките.⁸ Днес този протокол все още продължава да се използва широко в библиотечните сис-

⁷ **Z39.50** [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://www.loc.gov/z3950/agency/>

⁸ **Tomer**, Christinger. Information technology standards for libraries. – B: *Journal of the American society for information science*, Sept. 1992, с. 566–570. Цит. по: **Borgman**, Christine L. From acting locally to thinking globally: A brief history of library automation. – B: *The library quarterly*, Vol. 67, 1997, № 3, с. 232.

теми, но в по-новите софтуерни платформи и продукти все повече се използват други два протокола: OAI-PMH⁹ и SPARQL¹⁰.

Протоколът *Отворена инициатива за събиране на метаданни* (OAI-PMH – Open Archive Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) е създаден в края на 90-те години на XX в. Последната му версия е от 2015 г. Протоколът е на базата на XML и позволява извличане на описателни (дескриптивни) метаданни, като основният начин на представянето им е чрез Dublin Core, но се използва и с други схеми за метаданни, които са създадени на базата на XML, напр. MARCXML. Подобно на Z39.50 и този протокол е изграден на основата на архитектурата клиент-сървър. Той се използва в голяма част от съвременните библиотечни технологии.

Протоколът SPARQL е от най-ново поколение и е създаден за системи, базирани се на формата RDF (Resource Description Framework) и се смята за една от ключовите технологии на семантичния уеб. Протоколът е представен през 2008 г., а последната му версия е пусната през 2013 г. Разработен е и се поддържа от World Wide Web Consortium (W3C). Едно от основните предимства на SPARQL е способността му да работи с различни бази от данни, независимо дали са изградени на основата на RDF или използват допълнителен софтуер, за да конвертират данни в RDF. Подобно на протокола OAI-PMH и SPARQL конвертира резултатите във формат XML.

Споделената каталогизация на ресурси на различни езици не би била възможна без използването на UNICODE¹¹. Това е стандарт за кодиране на различни писмени знаци. Той се поддържа от Консорциума UNICODE, който съдейства за развитието му. Днес стандартът включва множество графични системи, включително йероглифни и на мъртви езици. Благодарение на този инструмент библиотеките могат да въвежда библиографски данни на различни азбуки в своите библиотечно-информационни системи. С негова помощ е възможно библиотеките да каталогизират изданията, които притежават на оригиналния им език, без да е необходима транслитерация или транскрипция. А това води до разширяване на възможностите за споделена каталогизация и създаването на международни библиотечни мрежи и съответно изграждането на сводни каталози. Например, благодарение на него, в световния своден каталог WorldCat, поддържан от OCLC, могат да се търсят и издания на кирилица, включително и на български език.

Методи за осъществяване на споделена каталогизация

Споделената каталогизация чрез библиотечно-информационни мрежи се осъществява по два основни начина:

- директно сваляне и редактиране на записите чрез интерфейса за библиотекари на библиотечната система;

⁹ OAI-PMH. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://www.openarchives.org/pmh/>

¹⁰ SPARQL. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://www.w3.org/TR/rdf-sparql-query/>

¹¹ UNICODE. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://home.unicode.org/>

- използване на специализирани програми за качване на предварително свален запис или на цели масиви.

И двата метода могат да предоставят възможност за редакция на данните преди записването им или те могат да бъдат автоматично интегрирани в базата от данни на приемащата страна.

Най-често срещаният случай е библиотеките в мрежата да използват различни библиотечно-информационни системи за управление на библиотечните процеси. Добрите системи имат вградени функционалности за търсене и извличане на библиографски и/или нормативни записи от системите на други библиотеки. За целта се използват специализираните протоколи за обмен на данни. За реализирането на процеса е необходимо съответната библиотечно-информационна система да позволява поединично или групово качване, редактиране и записване на свалените записи. В този случай данните се свалят автоматично, редактират се от специалистите и се записват, като процесът протича в следната последователност:

- осъществява се информационно търсене чрез интерфейса на работещата библиотека;

- след откриване на необходимото издание записът се избира и се зарежда в редактора;

- осъществява се редакция на данните;

- библиографските данни се записват в интегрираната библиотечно-информационна система на библиотеката;

- търсенето се осъществява само в съответния каталог и потребителят получава информация само за наличността на изданието в съответната библиотека.

Същите стъпки се използват и при обмен на записи в библиотечно-информационните мрежи, работещи с една и съща платформа по примера на COBISS. Net. В този случай една от библиотеките в мрежата извършва каталогизацията, а другата библиотека използва готовия запис, като добавя само информация за екземпляра – като инвентарен номер и сигнатура. При търсене потребителите получават информация за всички налични екземпляри в библиотеките, работещи с платформата и изграждащи единна база от данни. Предимството на тези софтуерни продукти е във възможността едновременно със споделяната каталогизация да се създаде и своден каталог. Такива библиотечни системи позволяват и изграждане на каталог на библиотека с филиална структура, подобна на Библиотеката на БАН и на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. Разликата е във формирането на базите от данни: при библиотеките с филиална структура се създава една обща база от данни, докато при библиотеките, работещи в мрежа с една библиотечна система, най-често се създават отделни бази от данни за всяка библиотека.

Някои библиотеки предоставят свободно своите библиографски и нормативни записи. Всеки потребител, независимо дали е частно лице или специалист, може да сваля записи през потребителския интерфейс на електронния каталог, достъпен в интернет, и след това да ги използва в своята библиотечно-информационна система. Обикновено данните са в машинночетим формат. След свалянето запи-

сът преминава през конверсия в системата на библиотеката получател и при необходимост се извършва редакция на данните или се допълват нови данни. Пример за подобна практика е Библиотеката на Конгреса, както и библиотечно-информационните системи на Бодлеанската библиотека.

Възможно е да бъдат прехвърлени и цели масиви от данни. Практика за прехвърляне на цели масиви от данни се наблюдава най-често при абонамент за пълнотекстови бази от данни с книги. Издателите предлагат записи в стандартизиран формат, които могат безпроблемно да се интегрират в библиотечно-информационните системи.

Библиотечно-информационни мрежи, изградени с цел споделена каталогизация

Най-голямата и най-известната библиотечно-информационна мрежа е OCLC. Първоначално тя е създадена като регионална мрежа¹² в американския щат Ohio през 1967 г., а главната ѝ цел е да осигурява услугата споделена каталогизация: веднъж създаден, библиографският запис се използва многократно от останалите библиотеки в мрежата.

OCLC преминава дълъг път в своето развитие. Във времето предлага различни решения за библиотеките, вкл. система за комплектуване на периодични издания и софтуер за търсене в различни онлайн бази от данни. През 1988 г. в мрежата на OCLC участват над 8000 библиотеки от 26 държави¹³ и съдържа над 18 млн. библиографски записа.¹⁴ Връзката с OCLC в този период се осъществява чрез терминали, а някои от библиотеките в мрежата се свързват чрез комутируем достъп.

Постепенно OCLC се разраства и започва да поглъща други големи американски библиотечни мрежи. Пример за това е вливането на RLIN¹⁵, една от най-значимите библиотечни мрежи в САЩ, в OCLC през 2006 г. OCLC интегрира и мрежи извън САЩ. Пример за това е нидерландската мрежа PICA, създадена през 1969 г. от Нидерландската национална библиотека, която се влива в OCLC през 2007 г.

Днес OCLC е най-голямата библиотечно-информационна мрежа, която обединява над 15 600 библиотеки от 107 държави. Тя отдавна е надхвърлила националните граници и излиза извън общите определения за класическа библиотечна мрежа. Тази библиотечно-информационна мрежа е една от водещите организации в областта на свързаните данни (linked data). Тя работи активно по създаване на нови стандарти, протоколи и технологии за изграждане на библиотечни каталози, съдържащи качествени данни и с функционалности, отговарящи на съвременните потребителски очаквания. Освен споделена каталогизация и различни услуги, свързани с изграждане на библиотечни каталози, днес OCLC предлага споделе-

¹² Borgman, Christine L. From acting locally to thinking globally..., с. 220.

¹³ Grosch, Audrey N. Library information technology and networks..., с. 132.

¹⁴ Пак там, с. 133.

¹⁵ RLIN (Research libraries information network) е създадена през 1978 г.

През 1983 г. тя съдържа 12 млн. библиогр. записа: *вж.* Grosch, Audrey N. Library information technology and networks..., с. 142.

ни технологични услуги, насочени към потребителите на библиотеките, както и обучителни програми за библиотечни специалисти в цял свят.¹⁶ Услугите, които OCLC предлага, са насочени към:

- справочно-информационни справки;
- системи за библиотечен мениджмънт;
- управление на информационни услуги;
- създаване и управление на метаданни;
- споделяне на ресурси.

За реализирането на тези услуги към момента са създадени 47 технологични решения. Част от тях са свободно достъпни и могат да се ползват от всички безплатно – например WorldCat – световния каталог, съдържащ записите на библиотеки, участващи в мрежата. Качеството и стандартизацията са поставени на първо място, като, за да бъдат приети библиографските данни на дадена библиотека, е необходимо грешките в тях да бъдат минимизирани. VIAF (Международният нормативен файл) също се поддържа от OCLC и се базира на нормативните файлове на над 57 библиотеки и библиотечни мрежи. Най-често национални библиотеки предоставят своите нормативни файлове за интегриране в базата на VIAF, но в нея участват и библиотечни мрежи, като френската ABES и полската NUKAT.

Обучителната програма на OCLC, насочена към библиотечните специалисти, е впечатляваща и достъпна за всички желаещи. Курсовете са безплатни и всеки може да се регистрира свободно¹⁷. Те са разделени по теми и след приключването им има възможност за достъп до различни материали – презентации, видеозаписи, бележки на презентирания и др.

Активни членове на OCLC от България са Библиотеката на Американския университет в България, Библиотеката на Медицинския университет във Варна и периодичното онлайн издание *Quanta*¹⁸. Абонаментът (членският внос) за OCLC се базира на бюджета на библиотеката, фонда и библиографските записи в електронния каталог, както и на местоположението. Големите български научни библиотеки трудно биха си позволили на този етап да отделят сумата, необходима за заплащане на таксата. По-същественият проблем обаче е недостатъчното ниво на стандартизация в голяма част от каталозите на българските библиотеки, които не отговарят на стандартите на OCLC. Причината за това са неосъвременените инструменти за библиотечна каталогизация, използвани в българските библиотеки. Библиотеките в OCLC използват най-новите инструменти за създаване на библиографски и нормативни данни и управление на библиотечно-информационни системи, а в България най-често се използват остарели правила и стандарти.

¹⁶ За всички технологични решения и ресурси, предлагани от OCLC, *вж* сайта на OCLC: <https://www.oclc.org/en/home.html>

¹⁷ За повече информация за курсовете *вж* <https://www.webjunction.org/home.html>

¹⁸ *Quanta*. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <http://quanta.ws/ojs/index.php/quanta/index>

В Европа също се създават библиотечно-информационни мрежи, като в повечето случаи те се изграждат на национално ниво.

ABES¹⁹ (Agence bibliographique de l'enseignement supérieur – Библиографска агенция за висше образование) е публично-административна организация, под директния надзор на Министерство на образованието, науката и иновациите на Франция. Финансирането на мрежата е на две нива – от една страна, получава държавна субсидия, а от друга страна, участващите в мрежата библиотеки заплащат членски внос (годишна такса), базиран на обема на техните електронни каталози. Библиотечно-информационната мрежа е създадена през 1994 г. с цел изграждане на своден каталог на библиотеки към висши учебни заведения и научни организации, наречен SUDOC. Подобно на американските библиотечно-информационни мрежи, основната задача на мрежата ABES е да подпомага своите членове в областта на извършваната от тях каталогизационна дейност чрез осъществяване на споделена каталогизация. Днес в сводния каталог SUDOC участват над 3000 френски библиотеки и архиви. Каталогът съдържа над 13 млн. библиографски записа, които са видими и в WorldCat, тъй като агенцията е част от мрежата на OCLC.

ABES поддържа и два други каталога – *Calames* и *theses.fr*.

Calames е своден каталог на архивни колекции и ръкописи, притежавани от 16 архива, библиотеки и научни организации, участващи в мрежата на ABES. *Theses.fr*, както подсказва и името, е база от данни за дисертационни трудове. За разлика от повечето бази, които представят защитени дисертационни трудове, тази база данни съдържа и предоставя информация и за заглавията на подготвяните към момента дисертации. Защитените вече дисертации могат да се търсят и открит и в SUDOC.

Нормативните файлове са в отделна база от данни – *IdRef*, която съдържа имената на над 3 млн. автора, над 300 000 наименования на организации и конгреси, повече от 100 000 географски наименования, повече от 100 000 предметни рубрики и над 35 000 наименования на произведения. Тази база разширява своя обхват и включва различни идентификатори на имената – вкл. ORCID, ISNI (Международния стандартен идентификатор на имена) и др. Базата е част от VIAF.

Една от задачите на ABES е да разработва стандарти, които да подпомогнат унификацията на библиографски и нормативни данни, както и стандарти за технологични решения, свързани с използваните от библиотеките софтуерни продукти. По този начин се гарантира създаването на унифицирани и стандартизирани библиографски и нормативни записи от организациите, включени в мрежата.

Полската национална библиотечно-информационна мрежа се нарича NUKAT²⁰. Тя е създадена през 1991 г. с идеята да изгражда нормативен файл на имената. Постепенно базата се разраства и обхваща не само нормативни данни, но и библиографски данни. Центърът NUKAT е в структурата на Националната библиотека

¹⁹ ABES. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://abes.fr/en/>

²⁰ NUKAT. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <http://katalog.nukat.edu.pl/>

във Варшава. Финансирането си получава от бюджета на Националната библиотека и чрез директна субсидия от Министерство на науката и висшето образование в Полша, координирана от Интердисциплинарния център за математическо и компютърно моделиране към Варшавския университет. Днес в мрежата NUKAT участват над 160 библиотеки, а базата съдържа над 4 млн. библиографски записа.

Споделената каталогизация между библиотеките в мрежата на NUKAT се осъществява чрез протокола Z39.50. Могат да се обменят както библиографски, така и нормативни записи. Така се създава и своден каталог, а Центърът NUKAT координира дейностите по неговото изграждане и следи за качеството на предлаганите записи. Полската библиотечно-информационна мрежа, подобно на OCLC, разработва и подпомага внедряването на различни инструменти за библиотечна каталогизация. Към момента подготвя методика за въвеждането на правилата RDA, които са приети като национални правила за каталогизация. За целта Центърът и Полската библиотечна асоциация провеждат редица обучителни курсове, които имат за цел да подпомогнат библиотечните специалисти в прехода към новите правила.

Либнет е най-голямата руска библиотечно-информационна мрежа. Изгражда се и се поддържа от Националния библиотечно-информационен център²¹, създаден през 2001 г. от Руската национална библиотека в Санкт-Петербург и Руската държавна библиотека в Москва. Центърът е основан с две главни цели:

- изграждане на система за споделена каталогизация;
- създаване на своден каталог.

За реализирането на тези цели се създава специализиран софтуерен продукт АБИС (OPAC-Global). Проектът, по който се изгражда мрежата, се финансира от Министерство на културата на Русия. Днес в нея са регистрирани 295 организации, основно библиотеки, повечето от които са в ролята на потребители – свалят библиографски и нормативни записи. Организацията са разделени на три нива – опорни, каталогизиращи и ползватели. Опорните библиотеки са най-големите руски национални и академични библиотеки, които са в основата на цялата база от данни, която към началото на 2022 г. наброява близо 14 млн. библиографски и нормативни записа.

Създаденият своден каталог се нарича *Центр „Либнет“ – базы данных в свободном доступе*²² и дава възможност за търсене както в библиографската база от данни, така и в изградения нормативен файл на имената. По инициатива на централните регионални библиотеки на Русия експериментално е създадена база *Краезнание*. Един от ресурсите, в които може да се търси чрез интегрирания интерфейс е *Сводният каталог на електронните ресурси*, който включва данни за дигитализирани библиотечни ресурси. В изпълнение на националната програма

²¹ **Национальный** информационно-библиотечный центр. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <http://www.nilc.ru/>

²² **Центр „Либнет“** – базых данных в свободном доступе. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <http://www.nilc.ru/skk/>

за опазване на библиотечните фондове в Руската федерация е създаден и *Своден каталог на книжовните паметници*, който също е достъпен чрез платформата „Либнет“.

Различен тип библиотечно-информационна мрежа е COBISS.Net²³. Тя се изгражда на регионално ниво и се базира на интегрираната библиотечно-информационна система COBISS, която започва да се разработва през 1987 г. от Института за информационни науки в гр. Марибор (IZUM). Системата е внедрена в множество библиотеки в страните от бивша Югославия. През 2003 г. е подписано Споразумение за създаване на мрежата COBISS.Net и свободен обмен на библиографски записи, създадени в независимите библиотечно-информационни системи на участващите страни. Принципът на изграждане на мрежата е специфичен. Всяка държава поддържа отделна независима база, която е и национален своден каталог. Към началото на 2022 г. със софтуерния продукт COBISS работят 1429 библиотеки от Словения, Сърбия, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Черна гора, Албания, Косово и България. Всички инсталации са направени и се поддържат от националните библиотеки на съответните държави, с изключение на Косово. В мрежата към началото на 2022 г. са включени 923 библиотеки от Словения, което я прави най-голямата мрежа на национално ниво в рамките на библиотечно-информационната мрежа COBISS.Net.

Една от основните задачи на мрежата е да подпомага споделената каталогизация между библиотеките както на национално, така и на международно ниво, на основата на използвания софтуерен продукт. Споделената каталогизация се извършва с помощта на протокола Z39.50. По данни на IZUM голяма част от библиотеките, участващи в мрежата, правят около 25 % оригинална каталогизация, а останалите 75 % от библиографските записи са свалени от системата. Данните категорично потвърждават ползата от мрежата и предлаганата услуга за споделена каталогизация. Доказателство за това са и статистическите данни на IZUM²⁴ – за периода 11.XI.2014–31.XII.2020 г. от всички национални сводни каталози са свалени над 850 000 записи.

Важно е да се подчертае, че включените в мрежата библиотеки са задължени да създават висококачествени библиографски записи, които са съобразени с действащите световни стандарти. За целта всеки каталогизатор, който има право да създава библиографски записи, трябва да притежава сертификат, който се получава след полагане на изпит и се издава в зависимост от качеството на създадените от него библиографски записи.

²³ COBISS.Net. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://cobiss.net/>

²⁴ IZUM. Показатели за прираст. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. https://www.cobiss.net/doc/Statistike_2020_eng.pdf

Възможно ли е създаването на библиотечно-информационна мрежа в България?

През 2010 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се включва в мрежата COBISS.Net и съответно внедрява библиотечно-информационната система COBISS. Днес към националната мрежа се е присъединила още една библиотека – Научно-техническата и педагогическата библиотека към НАЦИД. При търсене в каталога нейните екземпляри са видими в изградения своден каталог, като е възможно още в основния екран да се посочи в базите данни на коя от библиотеките да се осъществи информационното търсене.²⁵ Общият брой на библиографските записи в края на 2021 г., съгласно публикуваната статистика на сайта на Националната библиотека, е 1 205 158, които са разпределени по следния начин между участващите библиотеки:

- Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – 1 094 729 записа;
- Научно-техническа и педагогическа библиотека – 110 429 записа.

По-голямата част от тези записи са в споделената база на COBISS.Net – 1 102 689²⁶ и могат да се ползват от всички библиотеки в мрежата.

Останалите библиотеки в България работят с различни библиотечно-информационни системи. Най-разпространени са софтуерните продукти АБ²⁷ и iLib²⁸, които обаче не разполагат с внедрени възможности за споделена каталогизация. Липсата на съвременни инструменти за създаване на библиографски и нормативни записи също оказва негативно влияние. В българските библиотеки се използват и софтуерни продукти, които имат функционалности за споделена каталогизация, но не се използват. За това има редица причини, но основните са:

- липса на унификация и стандартизация на създаваните библиографски и нормативни записи;
- недостатъчно добри характеристики на библиотечно-информационните системи, които не позволяват осъществяването на процеса.

При разглеждане на възможностите за споделена каталогизация и създаване на сводни каталози не може да не се спомене НАБИС (Национална академична библиотечно-информационна система). Фондация НАБИС²⁹ е създадена през 2009 г. с идеята да изгради своден каталог, който днес съдържа над 3 500 000 библиографски записа от 40 библиотеки в страната. Не се предвижда обмяна на записи между библиотеките, включени в каталога. Софтуерният продукт, с който той се поддържа, позволява сваляне на записа в три формата – RefWorks, EndNoteWeb и EndNote, но за съжаление тези формати имат различни цели и не могат да се използват за споделена каталогизация.

²⁵ **Електронен** каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/search>

²⁶ **Национална** библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: Cobiss: Показатели за прираст. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://bg.cobiss.net/pokazateli/>

²⁷ **РС-ТМ**. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://www.pc-tm.eu/>

²⁸ **СофтЛиб**. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <https://softlib.bg/>

²⁹ **НАБИС**. [онлайн]. [прегледан 20.03.2022]. <http://www.nalis.bg/>

По смисъла на разгледаните библиотечно-информационни мрежи трудно би могло да се каже, че в България има изградена мрежа, чрез която да се осъществява процес на споделена каталогизация. Важно е обаче да се подчертае, че са поставени основите, на които тя може да бъде осъществена.

Българските библиотеки имат потенциала да изградят устойчива работеща библиотечно-информационна мрежа, но за целта е нужна и помощта на държавата и на институциите, към които принадлежат част от библиотеките (висши учебни заведения, научни организации и др.). Необходими са подходящи софтуерни продукти, с които да се реализира тази задача, както и спешно да се предприемат действия за актуализиране на инструментите за библиотечна каталогизация. Разбира се, не бива да се забравя, че това зависи до известна степен и от специалистите, работещи в библиотеките, които трябва да работят за осъществяването на тези цели.

Проект „Българската литература за деца и юноши XX–XXI в.“

АЛЕКСАНДРА АНТОНОВА

Bulgarian Literature for Children and Adolescents XX–XXI c.

Alexandra Antonova

Summary

“Bulgarian Literature for Children and Adolescents XX–XXI century” project aims to study and systematically present in a specialized digital portal with free access, in three anthologies and a collective monograph with new scientific articles the development of Bulgarian literature for children and adolescents from the beginning of the XX century to the present day, as well as to acquaint teachers, pupils and students with its psychotherapeutic potential, which develops innovative pedagogical approaches.

Key words: literature, children, internet site, anthology, scientific articles, pedagogy.

Институтът за литература при БАН стартира работата по проект „Българската литература за деца и юноши XX–XXI в.“, финансиран от ФНИ, който си поставя за цел да проучи и представи систематизирано чрез специализиран дигитален портал, в три антологии и една колективна монография с научни изследвания, автори и явления в развитието на българската литература за деца и юноши от началото на XX в. насам, както и да запознае учители, ученици и студенти с психотерапевтичните възможности на детско-юношеската литература, чрез които се развиват иновативни педагогически подходи.

По проекта се предвижда изграждане на интернет сайт с дигитално хранилище, който изцяло с образователна и с научна цел ще предоставя свободен достъп до дигитализирани детско-юношески книги на популярни, но и на по-слабо познати български автори, до авторски публикации в периодичен печат, в сборници, хрестоматии и антологии, както и до архивни документи. Изданията ще бъдат представени по автор, чийто творчески профил ще бъде изграждан динамично според дигитализираните материали. На сайта на проекта ще бъдат експонирани поредни издания на творби с цел подчертаване на уникалността в оформлението им и оттук – на *естетическата уникалност на преизданието* като феномен в детския книжен свят.

В страницата на проекта ще бъдат публикувани и течения на български периодични издания за деца и юноши, съхранявани в библиотеката на Института за литература при БАН, в Централната библиотека на БАН, в университетските библиотеки на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Отделно обособени на сайта ще бъдат литературно-критически и литературно-исторически изследвания върху българската детско-юношеска литература, разработки върху различни периоди, автори, явления от началото на XX в. до днес, както и най-нови статии и студии, изготвени специално за проекта. Творческа по характер и цел ще бъде и секцията с проучвания на тема: „Психотерапевтичните функции на българската литература за деца и юноши“.

Със своя масив от дигитализирани публикации, архивни материали и издания, както и литературоведски изследвания, сайтът на проекта, който ще бъде от отворен тип, цели да се превърне в част от цялостна дигитална история на българската литература за деца и юноши от началото на XX в. до днес, която ще продължи да се разширява и надгражда. Така замисленият формат ще гарантира видимостта и устойчивостта на проекта, ще позволи и продължаваща изследователска работа.

Освен интернет сайта с дигитално хранилище са замислени в рамките на проекта три тематични антологии – „Играта“, „Семейството“ и „Вярата“, както и колективна монография с нови научни изследвания, които ще бъдат издадени в книжен и в електронен вариант. Важна част от проекта са и неговите „живи“ събития: две кръгли маси: „Пътят на българската литература за деца“ и „Съвременната българска литература за деца“, тематични уъркшопи с деца от различни възрасти – детски градини, начален, прогимназиален и гимназиален етап; работни семинари със студенти и с учители, две срещи на ученици с писатели, автори на книги, по въпроси на т.нар. „трудни теми“.

Понастоящем по проекта тече активна работа по проучването, събирането и подбора на материали за дигитализация – книги, периодични издания и архивни документи, в ход е подготовката на първата антология „Играта“ и на първата от двете кръгли маси под наслов „Пътят на българската литература за деца и юноши“, която ще се проведе на 30 юни т.г.

Изкуство и обществено пространство: проекти за монументално-декоративна живопис на пловдивски художници от колекциите на Пловдивската народна библиотека

АНТОАНЕТА ЛЕСЕНСКА

Art and public space: mural and decorative art projects by Plovdiv artists from the collections of Plovdiv National Library

Antoaneta Lessenska

Summary

This paper presents a project initiated by “Ivan Vazov” National Library, which aims to raise awareness of Plovdiv’s socialist-era mural art works and to rethink the essence of their presence in the city. The proposal of the “Ivan Vazov” National Library – Plovdiv for a project entitled “Art and public space: mural and decorative art projects by Plovdiv artists from the collections of Plovdiv National Library”, was chosen for funding by the Plovdiv 2019 Foundation.

Key-words: Plovdiv, Cultural Heritage, Mural.

Проектът „Изкуство и обществено пространство: проекти за монументално-декоративна живопис на пловдивски художници от колекциите на Пловдивската народна библиотека“ (2021–2022 г.) представя колекцията „Проекти на произведения на монументално-декоративните изкуства в синтез с архитектурата“ в двуезичен албум¹ (с проектите и техните реализации в Пловдив), пътуваща изложба и уебсайт с четири градски авторски маршрута. Проектът спечели пълно външно финансиране и е част от програма „Наследство“ 2021/2022 на инициативата Пловдив – Европейска столица на културата 2019.

Тази знакова колекция е част от фонд „Графични издания“ от 5 март 1979 г., когато е сключен договор между Народната библиотека „Иван Вазов“ и Държавната комисия за изобразителни и приложни изкуства и архитектура (ДКИПИА) за създаване на Национален фонд за събиране, съхранение и обществено ползване на проекти, макети, картони за произведения на монументално-декоративните изкуства в синтез с архитектурата. Управлението на ДКИПИА, в лицето на своя ръководител, художника Христо Стефанов, се задължава да организира събирането и насочването на всички проекти, картони, макети и други помощни материали и да ги предостави безвъзмездно за съхранение и създаване на специализирана

¹ Премиерата на албума е предвидена за м. септември т.г.

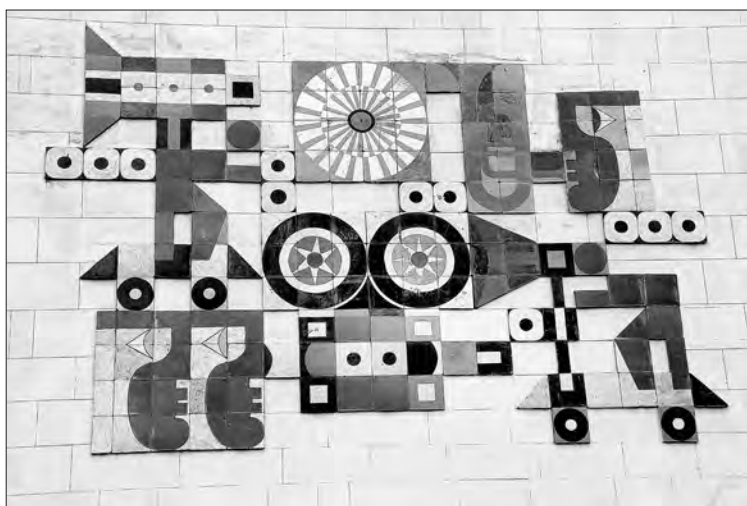
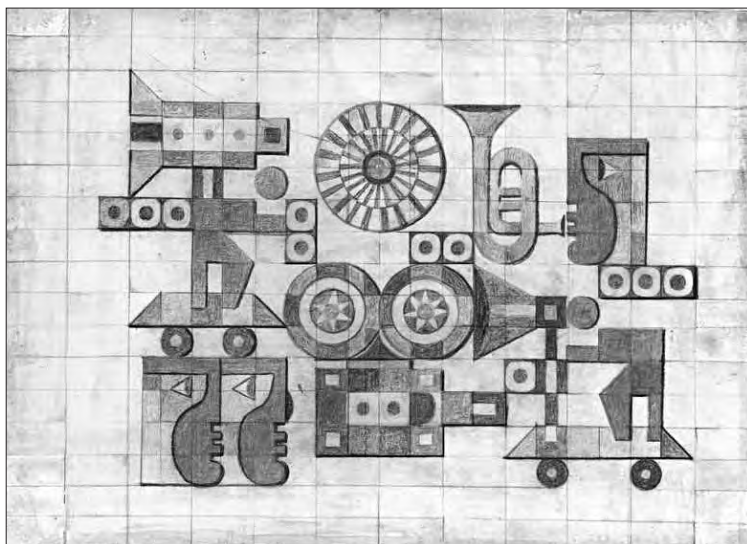
колекция. Народната библиотека, от своя страна, се задължава да организира колекцията, да я съхранява, опазва, обработва научно и предоставя за ползване, да я библиографира и популяризира.

Хронологичните граници на колекцията обема периода 1961–1983 г. Авторы на проектите са Йоан Левиев (31), Анастасия Кметова (24), Димитър Киров (23) и Енчо Пиронков (17) в съавторство с Ана Гребенарова, Колю Витковски, Георги Бояджиев. Географията на предназначението на работите е знакова и говори убедително за влиянието на пловдивската група монументалисти в българския художествен живот. Обектите в Пловдив са 55, в Пловдивска област – 11 (в градовете Хисар, Първомай, Карлово, Баня, Стамболийски, Садово), в страната са 22 (в София, Бургас, Шумен, Силистра, Козлодуй, Благоевград, Ботевград, Ямбол, Сливен, Чирпан, Devin, Дом-паметник на партизанската бригада „Христо Ботев“ на връх Братан – Средна гора, Дом-паметник на БКП – връх Бузлуджа и т.н.). По предварителна информация, понастоящем 14 реализации в град Пловдив вече не съществуват, в тежко състояние са или са компрометирани поради неадекватна последваща намеса.

Монументалната живопис, като форма на художествена дейност, трайно присъства в художествената панорама на българското изобразително изкуство от втората половина на XX в. Терминът „монументална живопис“ включва произведения, изпълнени в различни стенописни техники (фреско, секо, темпера, силикатна техника, минерална техника, сграфито, живопис върху керамична основа), мозайка (от естествен камък, смалт, керамични плочки, стъкломозайка), стъклопис.

Съжителството между различни форми и видове изкуства в архитектурно-пространствен ансамбъл съществува отдавна като художествено явление. Това взаимодействие е иманентно свързано с природата на монументалната живопис поради спецификата ѝ на ансамблов изкуство, чието съществуване е белязано от пряката връзка с архитектурата. То се назовава с добилото широка популярност в историята на художествената теория и практика у нас в периода 1956–1989 г. понятие „синтез“. Това е форма на съотношение (диалог, съвместяване) на формалната, функционалната, смисловата и физическата връзка между произведенията на монументалната живопис и архитектурата. Синтезът е неизбежно условие в координацията между архитект и художник. Монументалната декорация се интегрира в пространството, мястото ѝ се обмисля внимателно, съгласуват се дистанцията за възприемане с изразните средства, утилитарната функция на сградата със съдържанието на монументалната украса и подход при пластическия изказ. В зависимост от типа сграда, която декорират, произведенията на монументалната живопис проявяват различни функции – пропагандаторска (идеологическа, възпитателна, дидактична), образователна, социално-организационна, естетическа, комуникативна.

Монументалното изкуство третира общовалидни, глобални по характер теми. Разкриването на обобщаващите теми, насочени към историята, към глобалните проблеми на човешкия род, се свързва с факта, че монументалната живопис е част от архитектурното пространство на обществения интериор или екстериор. Насоч-

Анастасия Кметова

Кино „Кочо Честименски“ – Пловдив, западна фасада

Проект за композиция – рисувана керамика с глазури и реализация от 1977 г. в размери 30 кв. м. Мащаб на проекта 1:25. Снимки: Тодор Ненов

Анастасия Кметова (1933–2021) работи в областта на монументално-декоративната керамика и малката керамична пластика. Творческата ѝ кариера минава в Пловдив. Има над 50 монументални керамични композиции в цялата страна. Прави седем самостоятелни изложби в Пловдив, има участия във Франция, Германия и Финландия, както и в общи национални художествени изложби в Турция, Чехия, Полша, Румъния, Молдова и пр. Нейни произведения са част от сбирките на национални и чужди галерии и частни колекции у нас и по света.

ването към трайното, всеобщото, значимото като тематика отправя към статуса на монументалната живопис като компонент на постоянната архитектурна среда².

След 1990 г. статутът ѝ на официално изкуство започва прогресивно да се разпада, изчезват институционалните механизми на поръчка и откупка. Поради аксиоматичната обвързаност с поръчката, а оттам и с държавно-партийната власт, творбите на стенно-монументалното изкуство и до днес остават в периферията на общественото внимание. Отчитайки присъщата му връзка с историческия пейзаж, проектът фокусира вниманието върху естетико-социологическото битие на монументално-декоративното изкуство в града ни днес. 30-годишната дистанция дава възможност за спокоен поглед към това наследство. Много от сградите с монументална украса в Пловдив вече не съществуват, други се рушат, трети са сменили своите функции, четвърти съзнателно negliжират образците на монументално-декоративните изкуства, заличавайки следите от тях. При подобно дефункционализиране стенописът престава да живее в реално действаща среда. Остава възможността той да бъде съхранен, показан и изучаван като част от полемичната история на българското изобразително изкуство.

На територията на Пловдивската народна библиотека се намира един от знаковите образци на монументално-декоративното изкуство в града. Водена от идеята да запази и за бъдещите поколения тази изключителна монументална творба, Библиотеката инициира реставрационна намеса преди времето да нанесе сериозен отпечатък и вреда върху нея. Предхождано от реставрацията на пет от проектите в колекцията (в периода 2016–2018 г.), емблематичното стенописно пано по мотиви от Вазови произведения („Чичовци“ – худ. Георги Божилов-Слона, „Под игото“ и „Службогонци“ – худ. Йоан Левиев, „Епопея на забравените“ – худ. Христо Стефанов, 1973–1974 г.) беше реставрирано в цялост през 2020 г.

Публичното пространство е матрица на градската памет, защото градът е жив организъм, свързващ живи хора с техните ежедневни нужди и мечти. Дизайнът на градската среда трябва да служи като единен интегриращ инструмент, чрез който се съгласуват в ансамбли различните обществени пространства. Той трябва да гарантира устойчивост във времето – съчетаване на историческата приемственост и развитието. Това изисква проява на чувствителност към вече застроената среда и нейната историческа стойност, както и към наследените декоративно-архитектурни решения. Чрез осигуряването на културна приемственост по отношение на визуалната среда, днешният физически сюжет на града кореспондира с автентичната история – така хората биха били по-склонни да са предани на своя град, да участват, като се асоциират в живота му. Именно връзката „проект-реализация“ и съвременен състояние на творбите на декоративно-монументалните изкуства от близкото минало, може да бъде мост между поколенията, съжителстващи в различни естетически и визуални контексти от близкото минало и днес.

² Чулова, Даниела Д. Визуална митология на стенописа в България през втората половина на XX век: Монументалната живопис на Г. Божилов-Слона, Д. Киров, Й. Левиев, Х. Стефанов и Е. Пиронков: Образи, стилистика, контекст. София: Авангард Прима, 2009. 343 с.

Народна библиотека „Радислав Никчевич“ – Ягодина

Историята на една библиотека

ЯСМИНА ЖИВАНОВИЧ

“Radislav Nikčević” Public Library – Jagodina

The history of a library

Jasmina Zivanovic

Summary

Basic information about “Radislav Nikčević” Library in Jagodina, Serbia is presented. It is one of the largest Serbian public libraries, and its history begins with the founding of a community center in 1851. Today, the library is a modern institution that plays an important role in the cultural life of the city, and among Serbian libraries stands out as a library that implements a number of important national and international projects.

Key words: “Radislav Nikčević” Public Library, Jagodina, culture, library.

Когато тръгнете на юг от Белград, столицата на Сърбия, преминете покрай заоблените склонове на планината Космай, покрай полетата на Шумадия и пристигнете в равното Поморавие, там ви чака град Ягодина, разположен на брега на река Белица. Градът е създаден в древността, до него са стигали византийци, траки, илири, римляни, турци. Някои са го унищожавали, други са го строили, трети са го разграбвали. Днешното си име е сменял няколко пъти. По турско време го наричали Ядунум, Еперис, Ясинца, комунистите го нарекоха Светозарево, а днес носи старото си име Ягодина, което за първи път официално се споменава в един документ на сръбския владетел деспот Стефан Лазаревич. В непосредствена близост до Ягодина се намират важни архитектурни паметници на Моравската школа: манастирите Раваница, Манасия, Каленич, Йошаница и Сисоевац.

Днес Ягодина е град с 43 000 жители, има Фестивал на смеха от близо 50 години, 150-годишна гимназия, Факултет по педагогически науки, библиотека... Градът е известен и по литературния герой Йованча Мицич, пътешественик, който обикаля по света, но като Ягодина никъде не среща! Става дума за главния образ в комедията „Път около света“ на великия сръбски комедиограф Бранислав Нушич.¹

¹ Микић, Саша. Кроз Ягодину и околину. Ягодина: Нар. библ., 2002, с. 9.

Най важните институции в Ягодина са: Историческият музей, Музеят на наивното и маргинално изкуство, гимназията „Светозар Маркович“ и Народната библиотека „Радислав Никчевич“.

Историческият музей е основан през 1954 г. със задача да събира археологични, исторически и други материали. Музеят функционира като регионална институция и разполага с отдели по естествена история, археология, история, изкуство и етнология. В множеството колекции на тези отдели са обработени и запазени хиляди музейни единици, а най-представителните екземпляри и експонати са представени в постоянната експозиция, реализирана чрез четири изложбени кръга. По следите от материалната култура, проучени от специалистите на местния Исторически музей, би могло да се определи, че животът в тази област е отпреди цели 8000 години.

Музеят за наивно и маргинално изкуство в Ягодина е основан през 1960 г. като първа музейна институция, специализирана в събирането, съхраняването, опазването, изучаването, експонирането и издаването на произведения на наивното изкуство. Първоначално творбите за колекцията са вземани само от художници от Сърбия и стара Югославия, но от 1994 г. се включват и творби от чужбина. Днес това е институция с богата колекция от над 2000 творби на местни и чуждестранни художници.²

Гимназията „Светозар Маркович“ в Ягодина, като училище със 150-годишна история, е една от най-старите образователни институции в Сърбия. Тази гимназия са завършили много видни специалисти и известни личности, които са играли важна роля в културния и обществен живот на държавата. След различни реформи днешната гимназия, като училище с обществено-езиково и природо-математическо направление, обучава около 750 ученици.³

Кратка история на библиотекарството в Ягодина

Най-старата културна институция в Ягодина е Народната библиотека „Радислав Никчевич“, чиято история започва с формирането на читалище през 1851 г. Първите години читалището работи незабелязано, докато в периода 1857–1874 г. то е център на културния живот на града. В Ягодинското читалище през този период най-застъпени са били вестниците и списанията, книгите са били сравнително малко. Тогавашните политически обстоятелства оказват пряко влияние и върху събирането на гражданите в тази институция, така че развитието на културата в града е под егидата на либералите, а по-късно и под влиянието на идеите на революционера Светозар Маркович⁴.

В първите години на съществуването си читалището се е намирало в сградата на основното училище, където съвместно с Певческото дружество и Театралната

² Микић, Саша. Кроз Јагодину..., с. 24.

³ Ђорђевић, Живорад. Јагодина: Сликесећања. Јагодина: Гамбит, 2005, с. 38.

⁴ Стефановић, Мила. Јагодинско библиотекарство (1851–2011). Јагодина: Нар. библ. „Радислав Никчевић“, 2011, с. 15.

дружина организирано сказки и други програми. Периодът след 1869 г. се характеризира с усилията на местните читалищни дейци да организират програми и дейности, каквито е имало в читалищата в другите сръбски градове. Историята потвърждава, че през 1870 г. библиотекар на читалището е Светозар Джорджевич, а сред значимите личности в работата му се откроява гимназиалният учител по рисуване, поет, разказвач и художник Джура Якшич, който е важна личност в културата на Сърбия тогава.⁵

Част от библиотечния фонд

През последните десетилетия на XIX в. в Ягодина се появяват читални към тогавашните работнически и учителски сдружения. Така през 1890 г. в града е основано сдружението Ягодинска търговска младеж, като второ професионално дружество в града.

Публичната библиотека в Ягодина е основана по инициативата на Йован Томич, библиотекар в Националната библиотека в Белград, за която поема грижа Министерството на образованието и църковните дела. С указ на крал Петър от 27 април 1909 г., освен в Ягодина, основани са няколко публични библиотеки в различни краища на Сърбия. Библиотеката се формира със съвместен ангажимент на общината и на образователните институции в града, начело с гимназията. Спо-

⁵ Стефановић, Мила. Ягодинско..., с. 31.

ред съществуващите сведения събирането на книги, обработката, формирането на фонда и отдаването на книги за въщи се е извършвало от единствения ѝ библиотекар, преподавател по латински език в гимназията, Йован Чолич. В началото на Първата световна война Библиотеката прекъсва работа.⁶

През 1923 г. в Ягодина е създадена Народната библиотека с читалня – в резултат на прогресивните идеи за народно просвещение, което в Сърбия интензивно се осъществява през първата половина на XX в. В началото на третото десетилетие на същия век група интелектуалци и младши служители се събират и създават Асоциация на младите умни работници. Освен самодееен театър, хор и оркестър, те планират да създадат Народен университет и Народна библиотека с читалня. Асоциацията през 1938 г. сменя името си в Сдружение „Народна библиотека и читалня“ и изработва правилник на Народната библиотека и читалня, който е утвърден от Кралската банска администрация в Ниш на 5.X.1938 г.⁷

Между двете световни войни Народната просвета в Белишкия окръг допринася за образуването на много селски библиотеки. Тяхната работа на моменти е била интензивна, особено по време на основаването им, но по-късно някои от тях продължават да работят повече а други по-малко успешно.

По време на втората световна война, през 1941 г., работата на Народната библиотека и читалня в Ягодина е прекъсната, а фондът ѝ по-късно е преместен, за да бъде запазен. Членовете на Асоциацията са били млади интелектуалци, повечето от които са се присъединили към антифашистката съпротива. Най-известният сред тях, същевременно и библиотекар, е Радислав Никчевич, на чието име е наименувана Библиотеката през 1973 г.

След Втората световна война Народната библиотека в Ягодина е замислена като библиотечно ядро от фондовете на закритите преди това библиотеки. След освобождението са установени нови форми на икономическия и социалния живот в Сърбия. Препоръките, които засягат библиотечната професия, означават неприкосновено приспособяване към революционния модел на културните ценности, което на практика означава прочистване на книжните фондове – премахване на книгите от предишния режим и набавяне на нови.

Според Общия закон за народните комитети от 1946 г. местните, т.е. градските и окръжните комитети, трябва да създават читални в селата, а библиотеките – в окръжните общини и градове. Наследената мрежа от библиотеки и читални от предвоенния и военния период послужва на новата власт да развие народното библиотекарство като лост на общия културен прогрес.

Фондът на предвоенната Народна библиотека и читалня от 3000 книги е прехвърлен най-напред в Соколския дом за младежка библиотека, под юрисдикцията на Младежката организация, а по-късно и в библиотеката, създадена към Окръжния синдикален съвет. Въз основа на Закона за библиотеките на Народна република Сърбия от 1960 г. Националният съвет на Община Светозарево през април 1961

⁶ Стефановић, Мила. Јагодинско..., с. 56.

⁷ Пак там, с. 112.

г. създава Народна библиотека в Светозарево със специално решение и определя статута ѝ на общинска основна библиотека.⁸

Библиотеката в Ягодина отбелязва своя възход и развитие през 70-те и 80-те години на XX в., модернизира вътрешната организация на работа, формира отдели и служби, развива мрежа от библиотеки и клонове.

Народната библиотека в Ягодина

Днес Народната библиотека „Радислав Никчевич“⁹ е в центъра на града, разполага с площ от 650 м² в красивите сгради, принадлежали на богатите търговски фамилии Таушанович и Маркович, строени преди Втората световна война. Библиотеката е модерна институция с дългогодишна традиция в работа с книгата, в отглеждането и задоволяването на културните и образователни потребности на гражданите на Ягодина. Тя е регионална, т.нар. матична библиотека за Поморавски окръг (за библиотеките в общините Парачин, Чуприя, Свилайнац, Деспотовац и Рековац) и е център на библиотечно-информационната система на този регион.

Библиотеката разполага с богата колекция от над 102 000 книги от всички области на човешкото познание и творчество. Тя предоставя на потребителите си разнообразни детски книги, богата професионална и справочна литература,

⁸ Стефановић, Мила. Ягодинско..., с. 134.

⁹ Вж Народна библиотека „Радислав Никчевич“ Ягодина <http://www.jabooka.org.rs>

популярна художествена литература, класика, стари и актуални периодични издания, както и краеведски, старопечатни, редки и ценни книги. Библиотеката е автоматизирала всички сегменти от работата си. През 2004 г. тя се присъедини към Виртуалната библиотека *Сърбия ВВС* и стана част от библиотечната система за взаимно каталогизиране *COBISS*, а през 2011 г. въведе автоматизиран заем за потребители.

Читалня в Народната библиотека в Ягодина

Книжните фондове се попълват от бюджета на община Ягодина, от Министерството на културата на Република Сърбия и от собствените приходи. Всичките й дейности се извършват от около 30 служители, предимно с висше образование и с подходящи звания. Библиотеката има около 4000 редовни потребители. В членската структура доминират млади хора, около 70 % са ученици от началните и средни училища в Ягодина и студенти. Библиотечната дейност се осъществява чрез отдели, от които най-значителни са:

- **Отделът за развитие и усъвършенстване на библиотечна дейност (Главно управление)** изпълнява основни функции, възложени от действащите закони в библиотеките в Парачин, Чуприя, Свилайнац, Деспотовац и Рековац. Поддържа централен каталог на платформата *COBISS*, към който са свързани всички общински библиотеки в Поморавския окръг.

- **Отделът за снабдяване и обработка на библиотечни материали** е ключовото място в библиотечната верига. Автоматизацията на обработката на данни

датира от 1993 г., когато се е използвала програмата BIBLIO. Днес книгите се обработват в COBISS от лицензирани библиотекарски.

- **Отделът за популяризиране на книгите и четенето** има специална цел да насърчава културата на четенето. Чрез организиране на различни културни и образователни програми, Библиотеката се стреми да оправдае названието си на главен културен център в града. Съдържанията на всички програми са предназначени за широка аудитория. Библиотеката организира литературни събития, форуми, беседи, семинари, уъркшопове, книжни изложби, литературни конкурси.

- **Отдел „Краезнание“ с фонд от стари и редки книги** е сформирани през 2000 г. Той съдържа книги, списания, вестници и други печатни материали за Ягодинския край, за неговите природни особености, население, минало, култура, икономика, личности. Книжният фонд на отдела включва 5655 екземпляра монографии, 80 периодични издания и голям брой брошури, стари пощенски картички, каталози, плакати, колекция от вестникарски статии за миналото на Ягодина и околностите. Фондът от старопечатни книги съхранява книги в оригиналния им вид. Сред библиофилските рядкост са 13 паметника на културата – 120 книги, отпечатани през XIX в., както и 260 редки издания, създадени през военните години¹⁰. Най-старата книга, с която разполага библиотеката, е „Житието на Петър Велики“ от Захарий Орфелин (1772).

- **Детският отдел** се намира на партерния етаж на Библиотеката, в центъра на града. Приятното и модерно пространство е съобразено с нуждите на децата. Отделът е привлекателен със своето местоположение, интериор, разнообразен и богат книжен фонд и дейности. Фондът съдържа книжки с картинки за най-малки, интересни книжки за деца от различни жанрове, класика, училищни учебници, справочна литература, комикси, примамливи заглавия за тийнейджъри. Целият фонд е на свободен достъп, така че децата могат да си изберат сами книга, да прочетат комикс, да разгледат списания. Фондът е организиран по УДК и тематично. Отделът разполага с 21.000 монографични публикации.

- **Отделът „Заемна за възрастни“** е с най-голям брой регистрирани потребители и предоставя услуги на потребители от различни възрастови категории. Намира се на първия етаж и е разположен на площ от 230 м². Съхранява над 70 000 книги, предимно литература – чуждестранна и сръбска. В този отдел има и книги на чужди езици, сред които и на български.

- **Отделът „Периодични издания с интернет център“** съдържа богата колекция от списания, вестници, годишници, календари, бюлетини, антологии, професионални списания от всички области.

Библиотеката в Ягодина е реализатор на редица изключително интересни проекти, благодарение на които е една от водещите библиотеки в Сърбия. Ще се спрем на два, най-значителни проекта:

- **AgroLibJa** е проект за съживяване на селските библиотеки. Реализация му започна през 2010 г., благодарение на подкрепата на организацията Електронни

¹⁰ Стефановић, Мила. Ягодинско..., с. 196.

информации в библиотеките (EIFL) със седалище в Рим и в град Ягодина. Проектът е носител на много награди и международни признания. Той има за цел, чрез мрежи от селски библиотеки със селскостопанска литература и нови информационни технологии, да помогне на фермерите да получават желаната информация за селскостопанското производство както и информация за конкурси и субсидии, предлагани от държавата. Този проект продължава да се изпълнява в сътрудничество с град Ягодина и с Агенцията за малки и средни предприятия и регистрирани земеделски домакинства от Ягодина. Партньори на проекта AgroLibJa бяха и Мрежата за развитие на селските райони на Сърбия, и Министерството на земеделието на Република Сърбия.

- „**Букви на ток**“ („Слова на струју“) е е-списание за деца и младежи, което си поставя за цел да популяризира качествената детска литература. Списание то е единствено по рода си, каквото издава една библиотека в Сърбия.¹¹ Детско-юношеското литературно списание „Гороцвет“ предшества днешното е-издание „Букви на ток“. „Гороцвет“ е основан през 1973 г. от известния ягодишки детски поет Селимир В. Милосавлевич. В периода 2003–2006 г. Библиотеката в Ягодина поема издаването на списанието. Библиотеката, като издател, променя концепцията и формата му, модернизира го и издига качеството му на по-високо ниво. Редакционният състав на списанието е поет от библиотекарите, а за нов редактор е избран Педжа Трайкович, един от най-известните и признати детски поети и илюстратори в Ягодина. Този екип продължи да редактира и „Букви на ток“.

Народна библиотека „Радислав Никчевич“ в Ягодина е институция с дълга традиция, която зачита местната култура и работи на популяризирането на книгите и четенето. Като най-стара и най-голяма библиотека в Поморавието тя следва съвременните тенденции в сръбското и в световното библиотекарство, влага човешки, пространствени и професионални ресурси в подобряването на библиотечните услуги, развива и обогатява културния живот, работи на защита и за популяризиране на културното наследство.

*Превод от сръбски
Елизабета Георгиев*

¹¹ Вж <http://jabooka.org.rs/pages/slova-na-struju>

Реминисценции на смъртта в образа на женските коси

БОРЯНА ВЛАДИМИРОВА

Reminiscences of death in the representation of women's hair

Boriana Vladimirova

Summary

The object of research in this article is the women's hair and its morbid aspects in the poetry of Kiril Hristov, Ludmil Stoyanov, Hristo Smirnenski, Ani Ilkov, and authors such as Vladimir Polianov and Georgi Raychev which are representative of Bulgarian diabolism.

Key-words: women, hair, death, poetry, diabolism.

В настоящото изследване ще бъдат разгледани морбидните представи за образа на женските коси в произведенията: „Русалка“ на Кирил Христов, „Гадание“ на Людмил Стоянов, „Жълтата гостенка“ на Христо Смирненски и „Адрез“ на Ани Илков, приказното творчество на Елин Пелин и диaboлистичното на Владимир Полянов и Георги Райчев. Този подбор е направен с цел да се разкрият различните, условно казано, „сюжети“, които се създават чрез образа на женските коси и смъртта. До голяма степен появата на образа на женските коси в българската лирика е свързана с любовното чувство при лирическия герой, а косите на любимата са компонент от външния ѝ вид. Отношението, което се влага в словесния образ на женските коси, се изразява в множествеността на вариантите, в които те са уподобени или описани чрез отбягване на клиширани форми. Невинаги обаче косите на лирическата героиня отправят към породило се сантиментално чувство или са акцент на нейната красота.

Поетът Кирил Христов в произведението си „Русалка“ разглежда сдвояването на образа на женските коси и смъртта през призмата на българския фолклор. В произведението му появата на свръхестествени същества като русалките, се вклиняват в историята, като използват косите си като своеобразно оръжие, чрез което да изпратят героя в отвъдни пространства. Разплетената им коса принадлежи на един друг свят – на света на нощта и смъртта. В народните вярвания косите на самодивите и на всякакви други същества, които са представители на отвъдния свят, са разпуснати. Това, от своя страна, е знак за прехода. Използването от тези същества именно на косата, която е натоварена с еротични конотации, за причиняване на смърт, създава своеобразна представа за мрачна еротика.

Русалка

Тя гледа: девойки, големи и малки –

*изскачат, разплитат коси
и погват вълните рой мили русалки,
и песен нощта огласи.*

*Краката им беше коса омотала –
и коню, и нему! Във миг
под него заплакна се бездната цяла,
и кикот зачу се, и вик.*

Русалките също така са същества с амбивалентна природа, защото както могат да изпълняват съблазнителни функции, чрез разресване на косите си и съответно привличане на мъжете, така могат да използват същите тези коси, за да причинят тяхната смърт.

Друг вариант на образа на женските коси, който кореспондира с препратки към образа на смъртта, се наблюдава в произведението на Людмил Стоянов:

Гадание

*Вещицата беше права, права!
Помня погледа ѝ като днес
и бърлогата ѝ, пълна с плесен,
пъстрата на огъня игра.
Той бе поглед странно беззащитен,
плитките на тъмната коса –
като мъртви змии.*

Навлизането в света на вещицата в творбата се разкрива по два начина – чрез описание на нейната територия и чрез описание на компоненти от външния ѝ вид, каквито са погледът и косите ѝ.

Насочвайки се към описанието на косите на вещицата, те могат да бъдат открити, защото в най-голяма степен изграждат нейния образ. В стихотворението „Гадание“ те са разгърнати на няколко нива – косите са плитки, плитките са тъмни и са уподобени на змии, които са мъртви. Тук следва да се зададе въпросът защо вещицата не е описана в произведението чрез русия цетови код? Това би могло да се случи, ако произведението беше постмодерно и включването на светлия цвят цели преобръщане на стереотипните модели, но конкретният случай не е такъв. Поетът Людмил Стоянов се придържа към клиширани представи за образа на тъмните сили, чийто основен цвят е черният. Плитките на вещицата са сравнени със змии, за да се допълни представата за връзката ѝ с хтоничния свят. От друга страна, детайлът, че те са „като мъртви“, изключва активни препратки към образа на Горгона Медуза и нейните живи, свръхестествени коси-змии и това пряко кореспондира със „странно беззащитния поглед“ на вещицата, което внася щрихи на известно омекотяване на нейния образ.

Поетът Людмил Стоянов си служи с известни стереотипизации във връзка с уподобяването на косите на женския персонаж със змии, целейки по този начин да акцентира върху негативните конотации на образа. Това клише се използва не рядко и от българските прозаисти. Извайването на образа на фаталната жена може да стане посредством кодовете на косата и уподобяването на женските плитки със змии, както в разказа на Йордан Йовков „Постолови воденици“¹, където главната героиня, чувствената Женда, е описана именно чрез този модел: „Сукманът се изопваше върху коравата ѝ снага, едната ѝ коса току падаше отпред и тя нетърпеливо я отмяташе назад. Имаше големи коси. Когато и двете ѝ плитки бяха отзад, увисаха до под коленете ѝ, като два черни смока. Ръченикът ѝ се беше изхулил и косата ѝ беше бухнала, водеше след себе си Марина и гледаше вече не в лицето му, а някак над него. Руменее се лицето ѝ сред жегата, очите ѝ се тъмнеят сякаш черни сливи, кога зреят на слънце, висят отзад дългите ѝ плитки... Понякога се виждаха плитките ѝ – разиграни два черни смока“.

Друга перспектива, която задава и осмисля връзката между образа на женски-те коси и смъртта, е представата за болестта. Пример за това се открива в произведението на Христо Смирненски „Жълтата гостенка“, където присъствието на болестта е изведено до главно действащо лице:

Жълтата гостенка

*Восъчно лице, потънало сред гъсти,
гъсти черносмолени коси,
а ръката с тънки кехлибарени пръсти
леко през завивката виси.
В миг изправя се тя смъртнобледа,
тежко диша морна гръд,
трескаво очи горят
през косите, пръснати в безреда.*

Основателно е наблюдението на Людмила Малинова, че идеята за „смъртта през 20-те години на XX век достига до своя краен момент“.² Изследователката посочва, че Смирненски е „опредметил“ образа на смъртта, като я е „издърпал“ сред войниците, масите и трагическите лирически персонажи.³ Жълтият цвят от своя страна е характерен за творчеството на Христо Смирненски. Той го използва най-вече като алюзия за болестта⁴, предвестник на смъртта. Избраният пасаж от произведението „Жълтата гостенка“ представя детайлно нашествието на коварна-

¹ Йовков, Йордан. Събрани съчинения. т. 2. София: Бълг. писател, 1976, с. 226.

² Малинова, Людмила. Мотивът за смъртта в поезията на Христо Смирненски. – В: В търсене на митичната тъкан: Сб. с науч. изследвания от конф. в Пловдив, 15–17 септ. 2000. състав. и прев. Недка Капралова. София: Изд. център „Боян Пенев“, 2002, с. 20.

³ Пак там.

⁴ Другото име, с което поетът нарича болестта туберкулоза е жълтата царица.

та болест, описана през кодовете на тялото. Първият подстъп към болното тяло е цветовият код на лицето. Той не е бял, символизиращ идеализираната женска красота, не е и червен (румен), символизиращ здраве, а е въсърчен, т.е. жълт и характерен за болните от туберкулоза. Цветовият код на болестта намира своя поетически израз и в „кехлибарените пръсти“ на лирическата героиня. А образът на косите ѝ е споменат два пъти. Първия път те са назовани с двусъставното прилагателно „черносмолени“ и тъмният им цвят може да притегля към пространствата на траура. Втория път образът на женските коси, които са „пръснати в безреда“, символизира състояние извън рамките на ординерното и своеобразния хаос, настъпил в един здрав организъм и маркиран през описание на атрибути на човешкото тяло, каквато е косата.

Последното избрано стихотворение, което е свързано с тази тематика, е „Адрез“ на поета Ани Илков, който е най-яркият представител на поетическото поколение на 80-те години на миналия век. За контекста на наблюденията в това изследване е важно да се отбележи неговото значение за българската поезия, което проникновено е разкрито от Пламен Антонов⁵ по следния начин: „Ключовата позиция на Илков за постмодерната поезия на 90-те години се определя от обстоятелството, че в самото начало на десетилетието той е онази авторска фигура, която се оказва прякото свързващо звено между контрамодерните процеси, стартирали в литературата на 60-те и тяхното разгръщане и фундаментализиране от българския постмодернизъм три десетилетия по-късно. Той – нека го кажем най-кратко, е прякото свързващо звено между същинската постмодерна поезия от 80-те и ранните предходници от поколението на 60-те“.

В произведението „Адрез“ на Ани Илков могат да се обозначат две основни специфики. Първата е свързана с постмодерните практики на писане, които се наблюдават в творбата.

Адрез

(надпис в тоалетна)

*Знам града, знам адреса
и някой ден ще пристигна
да стана куче на песа ти,
на плитките ти –
да се обеса.*

Те гравитират около умишлено допуснатата правописна грешка в заглавието – нещо, което може да бъде разглеждано като пример за постмодерен ход и игра със значенията. Локацията е една тоалетна, което, от своя страна, също е част от постмодерната поетика, която служи за снижаване. Важно е да се открои, че

⁵ Антонов, Пламен. Българският постмодернизъм. Контекст. Генезис. Специфика: Т. 3, Поезията на 1990-те: българско и постмодерно. Пловдив: Жанет 45, 2010, с. 160.

образността на обценното⁶ е заменила възвишената образност на символизма или, ако си позволим едно фигуративно изказване, „рицарските замъци“ на символизма при постмодернизма са се превърнали в тоалетни. Друг вид постмодерно снижаване е самоназоваването на лирическия герой „куче“, и по-точно – желание то му да се превърне „в куче на песа ти“.

Безспорно, най-провокативният акт в избраното произведение е визията за едно възможно обесване⁷ с плитките на жената. В това действие има дълбоко ставена мрачна еротика, защото, от една страна, косата е символ на сексуалност и желание (според изследователи като Зигмунд Фройд и Едмънд Лийч), а от друга, тя е използвана като своеобразно въже, чрез което лирическият герой да отнеме живота си. Подобно самоубийство притежава особена окраска, защото осъществява „вплитане“ в жената, което е обратнопропорционално на акта на сплитане с къдри по време на любовното преживяване, както е в произведенията на Емануил Попдимитров („Аполон и Венера“ и „Рибар“).

Необходимо е да се постави въпросът защо именно женските коси са обектът, чрез който трябва да се извърши самоубийството? Един възможен отговор би могъл да бъде свързан с деконструкцията на любовните литературни клишета.

Ани Илков съзнателно руши символистичната поезика чрез отрицание и преобръщане на модели и представи за женския образ и любовта – нещо, което също е характерно за постмодерната поезика. От друга страна, поетите символисти, в немалък брой свои произведения, си служат именно с образа на женските коси, правейки негова апология и обвързвайки го с любовта към женския персонаж. Разграничаването на Ани Илков от други литературни течения и реакцията му срещу техните клишета са видими. А интересно и симптоматично в случая е и че актът на пресъздаване на морбидна⁸ поетическа картина се случва именно през образа на косите.

Друг ключ, който може да се използва в дешифрирането на появата на женските коси в този контекст, е свързан с приказното и диаволистичното творчество, в които се наблюдава именно мотивът за убийство (самоубийство) чрез женски коси. Един такъв пример представлява разказът „Косачи“ на Елин Пелин, където се откроява вградена приказка. Текстът разкрива една приказна *femme fatale*, която използва част от себе си, а именно косата си, като своеобразен инструмент/оръжие за причиняване на смърт и това е описано по следния начин: „Тая царска дъщеря била, знаете, огън! Три пъти се женила тя и за трима царски синове, и три-

⁶ От *obscene* (англ.) – 1. скверен, сквернословен, неприличен, нецензурен; безнравствен; 2. ост. мръсен, гаден, гнусен, противен, отвратителен, гнусен.

⁷ Тук би било любопитно да се припомни един пример от западноевропейската поезия, който демонстрира интригуваща поетическа картина, а именно – стихотворението „Любовникът на лейди Порфирия“ на английския поет Робърт Браунинг, в което мъжът удушава жената със собствените ѝ коси.

⁸ Морбидна – от *morbus* (лат.) – болест; в *случая*: страхотна, ужасна, грозна, отвратителна (разг.).

мата още първата вечер умирали в ръцете ѝ, задушени от вълните на косата ѝ...“.⁹ Женските коси в даденото произведение изпълняват хтоническа функция, като характерното в случая е, че те са „хванати“ в контекста на любовния акт.

В диaboличната проза също се наблюдават съотнасяния между образа на женските коси и този на смъртта. Това е така заради характерните особености на диaboличния свят, който е „построен от материалите на мрака и неизвестността, на злото и страха, на страшния вой и ужасения писък“.¹⁰ Сюжетът на разказа „Черният дом“ се гради върху престъпления над жени, свързани с насилственото отскубване на техните коси. Авторът Владимир Полянов прецизно описва сцената, в която фетишистките желания взимат връх в съзнанието и поведението на героя: „Но по-продължително гледаше той блондинката, нейната глава, както винаги. Разкошни златни къдри се пилееха по нея и хвърляха нежни отънъци по лицето... Той сякаш не беше на себе си. Нещо го опиваше, нещо го обезумяваше. Аз видях: той протегна ръка и леко поглади косите на момичето“.¹¹

Те търпят развитие, защото интензитетът им се променя и това е открито в следния пасаж: „Един ден срещнах русата провинциалистка. Тя тичаше из шумната улица и викаше. Не за помощ, не от радост, а тъй, както викат лудите: безпричинно. Дрехите ѝ бяха разкъсани, очите ѝ гледаха в пространството. Но едно нещо учуди повече от всичко: нейните златни коси бяха отрязани и по главата ѝ стърчаха само жалки кичури от предишното съкровище“.¹² „Тя изнемогваше. Но обхванат от безумна похот, той не преставаше. Впиваше се все по-плътено в своята жертва, ръцете му трепереха и все по-бясно развяваха косите, които обвиваха и ласкаеха лицето му. В един миг той се изправи, издигна нагоре ръце и аз видях: косите! Откъснатите коси на моята приятелка! Той ги ласкаеше, хапеше, целуваше. Обвиваше се в тях, искаше, благославяше.“¹³

Друг пример от Владимир Полянов, при който се наблюдават по-крайни изменения на обсесята, свързана с женските коси, довежда до смъртта на любимата. Тук се наблюдава фетишизация не само на косата, но и на цялата женска глава и това е разкрито от автора през призмата на ужаса в разказа „Един гост“: „Голяма тъпла се спусна към посочените храсти в дола край шосето и намериха там чантата. Погледнаха в нея и не вярваха на очите си. Но очите им не ги лъжеха. В една стъкленница, наместена в чантата, лежеше в някаква течност главата на непозната млада красавица с руси къдри...“.¹⁴

⁹ Елин Пелин. Събрани съчинения. т. 3. София: Български писател, 1958, с. 10.

¹⁰ Стефанов, Валери. Диaboличният свят. – В: *Гласовете на българския диaboлизъм*: [мат. от конф., София, 2–3 дек. 2016]. [състав., науч. ред. Десислава Узунова и др.]. София: Парадигма, [2018], с. 18.

¹¹ Полянов, Владимир. Диaboлични повести и разкази. [с предг. от Атанас Свиленов]. Варна: Книгоизд. Георги Бакалов, 1990, с. 123.

¹² Пак там, с. 124.

¹³ Пак там, с. 133.

¹⁴ Пак там, с. 114.

Разказът продължава с признанието на убиеца-фетишист: „Дълги часове се радвах на своята любима. Отворих чантата, стъкленката, погалих косите ѝ. Те бяха мокри, студени, но аз ги галих, целувах хубавите очи на моята любима“.¹⁵

Женската коса, която от фетишистка гледна точка е надарена с качеството да провокира любовен копнеж и благоприятства, превръщайки се в основен фактор, който отключва престъпни страсти и болестни състояния у героя. Ако се приеме, че разпуснатите женски коси маркират териториите на сексуалността, то актът на отскубване на косата от страна на фетишиста демонстрира стремеж/желание за доминация над личността и сексуалността чрез един вид осакатяване.

Владимир Полянов поставя акцент в творчеството си върху образа на русите женски коси – в повечето му произведения, живи или мъртви, жените неизменно са русокоси. Една от възможните причини би могла да бъде свързана с контраст, който той прокарва между двойката *убиец – жертва, преследвач – обект на желание*. Русият цвят, изобразяващ невинността, крехкостта, ангелическото начало в жената и загадъчният тъмен субект, който мощно нахлува в нейния свят, за да го преобърне, привлечен най-вече от косата ѝ, която „задвижва“ цялото действие.

Друга причина може да е свързана с това, че техният цветови код представлява екзотика, тъй като русите коси не са характерни за географския регион, в който твори писателят и в който преобладават brunetките. И като последен аргумент може да се открие, че включването на образа на русокосата жена е затвърден модел с традиции в приказното творчество и поезията (антична, средновековна, куртоазна, ренесансова и символистична) за идеализирана красота.

Важно е да се отбележи, че при Полянов образът на косите в контекста на смъртта се среща най-много. При Георги Райчев присъства веднъж, а при Светослав Минков не се среща. Любопитен сюжет Владимир Полянов изгражда в разказа си „Балерина“, в който образът на женската коса функционира като джендър маска: „Сред възторжените викове, сред дъжда от цветя и конфети тя, изправена под най-силната светлина, посегна към косата си и с един дръзко смел замах и смях свали перуката си. Тогава всички видяха, че тя е един мъж...“.

Вече бяха разгледани различни модели на фетишизъм, свързани с женските коси. Но не всички диaboлични разкази, в които сюжетът се „заплита“ около косата, са свързани с фетиши. В разказа „Страх“ на Георги Райчев отново присъства образът на русокосата жена, но този път косите ѝ представляват интерес само за нея. Женският персонаж практикува едно, условно казано, самовглеждане в собствените си коси. Тя таи особено чувство към косите си, защото те пазят спомена за една страшна нощ и в дадения случай те са натоварени със символиката на спомена и ужаса, а това е синтезирано по следния начин: „Когато отваря вратата, пред очите му се разкрива страшна картина: прострян върху леглото с раззината уста и с изцъклени очи – лежал господарят, а жената плачела над него. Дългите ѝ руси коси били разпилени пред лицето, а вкостенелите пръсти на мърт-

¹⁵ Полянов, Владимир. Цит. съч., с. 117.

веца – вплетени в тях, полудялата от ужас жена се мъчела да ги изтръгне, ала не могла и няколко мига била като вързана за тях о мъртвеца“.¹⁶

Един ден героинята е намерена обесена със собствените си коси. Защо обаче тя прекъсва живота си именно посредством косите? Отговорът може да бъде намерен в древното поверие, че душата е свързана с тялото посредством косите. Става дума за мита за древногръцката богиня Ирида, прерязваща косъма, от който зависи животът на жените.

В разказа „Страх“ на Георги Райчев косата на главната героиня е обект, който, подобно на тънка червена линия, преминава през сюжета (тя се упоменава от автора неколкратно), за да завърши с него, тъй като главната героиня се обесва с косите си.

Докато в диaboличните разкази на Владимир Полянов „Черният дом“ и „Един гост“ женската коса се трансформира в обект на фетишистки желания, които изграждат елементите на ужасяващото в сюжета, то в разказа „Страх“ на Георги Райчев образът на косата функционира като средство за самоубийство и носител/спомен на ужаса.

Нужно е да се постави въпросът защо авторите избират точно косата като обект, който да допринесе за диaboличната атмосфера в сюжета? Възможна причина би могла да бъде специалното място, което образът ѝ заема в митологичен и психоаналитичен аспект, бидейки медиатор между живота и смъртта, сексуалността и ужаса.

¹⁶ Райчев, Георги. Грях. състав., ред. Иван Гранитски. послесл. Елка Константинова. София: Захарий Стоянов, 2003, с. 296.

Подготовката и прогласяването на Независимостта

СТОЯН РАЙЧЕВСКИ

The preparation and proclamation of Independence

Stoyan Raytchevski

Summary

The chronicles of that time have forever imprinted in their own way the national enthusiasm and the general national upsurge of the whole Bulgarian people on September 22, 1908, when all eyes and thoughts were directed to Tarnovo, where the former Bulgarian glory of the Assenevtsi was resurrected. The author traces in detail the preparation and proclamation of the Independence of the Principality of Bulgaria, as well as the role of King Ferdinand in this epoch-making event.

Key-words: Independence, Bulgaria, King Ferdinand, Ottoman Empire.

Прогласяването на Независимостта на 22.IX.1908 г. е важен акт в българската история, с който се отхвърля васалитетът на България към Османската империя, наложен от Берлинския договор от 1879 г. Той се явява успешен завършек на продължилата повече от 30 години борба за политическо равноправие в международните отношения на възстановената след петвековно османско иго българска държава. Тази борба бе започнала още в самото начало на изграждането на българската държавност и с формирането на нейните институции. Така например, още в Учредителното събрание в Търново българските народни представители променят предложения им проект за основен закон, наречен първоначално „Органически устав“, в „Конституция“, каквато имат свободните и независими държави. В конституцията те вплитат текстове и разпоредби, които са в противоречие със статута на една васална държава. Предвижда се създаването на Министерство на външните работи и на изповеданията, което ще рече – възможност и право на Княжеството да провежда самостоятелна външна политика, без да се допитва до султана, да създава свои представителства в чужбина, да сключва международни договори. Решителна стъпка към независимостта е и извършеното през 1885 г. Съединение на Княжество България с Източна Румелия и неговата блестяща защита с победата в Сръбско-българската война. Още в началото на XX в., след известно стабилизиране след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. и създаването на благоприятни за България международни условия, българските правителства правят няколко пъти опити и сондажи за започване на международни разговори за независимостта на България, която ще даде по-големи възможности за развитието, стабилността и сигурността на българската държава.

Такива опити са правени през 1905 и 1907 г., но решителните стъпки и действия се предприемат едва от правителството на Александър Малинов. Безспорна и общопризната е неговата лична заслуга за мобилизиране на цялото правителство в изпълнение на тази високо патриотична цел. В тези си намерение премиерът има подкрепата на целия български народ и общественост. Неговата голяма грижа е да спечелят Великите сили за тази българска кауза, но и да се убеди княз Фердинанд, че е дошло времето и той да поема тази отговорност. Александър Малинов успява да се справи успешно и с двете.

На 19 юли 1908 г. българският дипломатически агент Ив. Ст. Гешов съобщава на министъра на външните работи Стефан Паприков под формата на частно писмо своя анализ за обстановката в Турция след младотурския преврат, който той вярва, че ще стигне и до министър-председателя Малинов. От всички данни, които е събрал след 11 юли, и от разговорите, които е водил с представители на турския комитет, Гешов е стигнал до извода, че много скоро младотурците ще станат пълни господари на положението. „Ние, като държава, губим от турската революция заявява той, – понеже тя отмести македонския въпрос и нашата позиция по него значително отслабна.“ И продължава: „Ние сме длъжни да потърсим някое възмездие. Такова не може да бъде друго в днешно време, освен пълната независимост на България... Защо да не използваме настаналите обстоятелства, та с един решителен замах да не скъсаме веднъж завинаги връзките, които имаме с Турция, като прогласим България за независима държава?“¹

Изчерпателните анализи, които изпраща ген. Паприков до държавния глава и до правителството, представят една много сложна картина на вътрешни и външни противоречия, но и трезви оценки за начини на действия, чрез които България може по най-добър начин да защити своите национални интереси. Отношението и настроенята в България към събитията в Турция той намира за песимистични. Партийните органи обвиняват правителството на Малинов в бездействие, осъждат резервираното му положение, но нито една от тях не казва какво може и трябва да се направи. Има и „горещи патриоти – мечтатели, които градят кули във въздуха“. Едни предлагат съюз с Турция, а други мислят, че именно сега е моментът да се осъществи инициатива за Балканска конфедерация.

Становището на правителството на Александър Малинов е ясно изразено в доклада на министъра на външните работи ген. Ст. Паприков от 6.VIII.1908 г.: „Нашата най-близка цел трябва да бъде независимостта на България и запазването на някои особени права в управлението на Македония, например автономия на общината, автономия на учебното дело и пр. Ако обаче работите в Турция се заплетат, което е твърде възможно, ние ще трябва категорично да се намесим и да наложим едно окончателно решение на македонския въпрос, който все едно съществува и ще съществува в по-остра форма даже и когато Турция наистина би станала конституционна“.²

¹ ЦДА, ф. 176 К, оп. 7, а.е. 20, л. 149.

² ЦДА, ф. 3, оп. 8, а.е. 1216, л. 106–116.

На 16.VIII.1908 г. министър-председателят Александър Малинов представя на княз Фердинанд обстоен доклад с анализ за събитията в Османската империя след Младотурската революция и за политиката на българското правителство за защита на българските интереси в империята:

„Ваше Царско Височество. Повече отвсякога мисля, че България трябва да е нащрек и да е готова да посрещне всяка евентуалност... Предполагам обаче, че са възможни следващите две алтернативи: или така нареченият конституционен режим ще се затвърди в Турция, или най-малко властта наново ще мине в ръцете на старите дейатели, които ще управляват под нов етикет, но със стари похвати. И в двата случая не виждам, че ние ще можем да се примирим с положението си. Защото македонският въпрос не само ще престане да бъде такъв, но ще се усложни и изостри още повече... Аз казах вече и ще повторя, но същевременно то е извънредно благоприятно и сгодно, за да може българщината там да се съживи и организира, да завземе малкото здрави позиции, от които при един обрат на работите да може да бори за своите правдини“.³

Министър-председателят Александър Малинов нарежда на Паприков да започнат предпазливи, но бързи постъпки пред Цариград за прокламиране на независимостта на България. Изпраща писмо на княз Фердинанд, който е на почивка в Карпатите, в което му напомня за повдигнатия от него, още при поемането да състави кабинет, въпрос за прогласяването на независимостта на България. В отговор княз Фердинанд с телеграма поканва министър-председателя Александър Малинов на доклад, за да обсъдят заедно обстановката на Балканите и в Османската империя след младотурския преврат.

На 23.VIII.1908 г. Малинов заминава за фамилната вила на Фердинанд на Пусто поле в Карпатите и на 25 август запознава държавния глава в най-големи подробности с нагласите и настроенията в България и му съобщава новата информация, с която разполага правителството за българо-турските отношения. Малинов предлага да се напомни на заинтересованите страни, че текстът от Берлинския договор: „България е самоуправляващо се княжество под султански суверенитет“ фактически отдавна е „заличено от живота“ поради Съединението на Южна със Северна България през 1885 г.; избирането през 1887 г. на княз от Великото народно събрание, а не – като генерал-губернатор на султана, управляващ Източна Румелия. И двата акта са признати от Европа и от Турция, съюзенството на която фактически е отдавна отречено.

– Нима ще допуснем на нова хуриетска Турция да върне колелото назад и да поиска от нас, както през 1881 г., нашият дипломатически агент да ходи там по служба като турски чиновник, вместо да се среща с министъра на външните работи както другите дипломатически представители?

– Най-сетне, който не рискува, не печели! – отговаря на френски княз Фердинанд, след като стиска ръката на Малинов, изслушал много внимателно логичната

³ ЦДА, ф. 3 К, оп. 18, а.е. 24/7, л. 9–12.

аргументация на министър-председателя си, че повелително се налага провъзгласяването на независимостта на България.⁴

Малинов няма повече колебания, че княз Фердинанд е решил най-после да върви към обявяване на независимостта на България, въпреки че от сондажите, които той е правил в Европа, са се потвърдили някои опасение, че всички европейски Велики сили са категорично против обявяването на българската независимост. Двата се договарят принципно обявяването на независимостта да стане около датата, в която Австро-Унгария ще обяви анексия на Босна и Херцеговина.

Две са съображенията им България да действа едновременно с Австро-Унгария. Първо, че по този начин световното обществено мнение и негативната реакция на европейската дипломация нямало да се концентрират само върху българската дързост. И второ, че така се откривала възможност Австро-Унгария да подкрепи българската инициатива, защото тя, с този си акт, също щяла да наруши клаузи на Берлинския договор, по силата на който владеела двете области, а срокът за това им владение вече изтичал и те следвало да бъдат върнати на Турция.

Но тази българска „тайна“ не остава скрита. За нея първи узнават във Франция и Малинов подозира, че не друг, а самият князът е източникът за разгласяването ѝ там. Министър-председателят нарежда незабавно за уволнението на българския дипломатически представител в Лондон Д. Минчович, който уведомил прибързано британците. „Той пострада – мотивира решението си Малинов – не защото беше казал истината, а затуй, че е говорил, когато е трябвало да мълчи.“ И тук, пак българският министър-председател Александър Малинов, когото политическите приятели на немца княз Фердинанд ще укоряват в „англофилство“, „русофилство“ и „франкофилство“ се проявява като истински „българофил“, ако решим да използваме тези много популярни тогава термини в българската политическа действителност.

Коментирайки в София взетото решение за прокламиране на независимостта на България, Александър Малинов подчертава, че то няма за цел „да помрачи или спре реформеното дело на младотурците“, както някои се опитвали да внушават на европейските представители някои наши и чужди политически среди. „Не – пояснява Малинов, – ние не желяхме само да им позволим да ни настъпят, както се опитаха да направят това, да осуетят едно от националните ни желания: да престанем да бъдем васали.“

На 29 август (11 септември н.ст.) 1908 г. Александър Малинов изпраща до княз Фердинанд шифрована телеграма, с която го уведомява за взетото вече от Министерския съвет решение за провъзгласяването на независимостта: „По въпроса за провъзгласяването на Българското Царство решението на Министерския съвет е окончателно и безвъзвратно. Събитията така се слагат, че то трябва да стане час по-скоро. Всяко закъснение е съдбоносно. Ето защо правителството мисли, че провъзгласяването трябва да стане в никой случай не по-късно от неделята – 21 того в Търново, в старата столица. Ще прелети по всички български краища за

⁴ Малинов, Александър. Странички от нашата нова политическа история. София, 1938, с. 73.

възстановяването Българското царство, ще стопли всички български сърца, ще има всеки надежда за славно бъдеще и българският народ в този велик ден ще възнесе топли молитви пред Всевишния за първия си цар, комуто да продължи живота и имота за слава на царството. Решението се пази в най-голяма тайна, по-неже има интервенции, които могат да побъркат на делото.“⁵

Същият ден княз Фердинанд телеграфира за втори път до министър-председателя Александър Малинов. Преди това телеграфира и до министъра на външните работи Стефан Паприков в София, съобщавайки му, че ще изчака зад граница развоя на събитията. От съдържанието на тази кратка телеграма до Паприков става ясно, че княз Фердинанд съвсем съзнателно се стреми да пребивава по дълго време зад граница, както той го мотивира, за да „разсее у европейските дипломатически и политически кръгове всяко подозрение“, че той подготвял или участвал в подготовка на прокламирането на независимостта на България, каквито слухове се разпространявали вече по негов адрес. „Ще повикам Малинов във Виена след Пещенските тържества и ще го изслушам – пише той в телеграмата си до Паприков, като го уверява, че одобрява напълно споделените в получената предния ден негова телеграма. – След това Малинов ще замине за София, а аз ще чакам развитието на събитията тук, за да не се тълкува моето внезапно завръщане в България и се обърка с това решението на правителството.“⁶

На 8 септември 1908 г. княз Фердинанд изпраща втората си през този ден шифрована телеграма до Александър Малинов, който в него момент е в Париж: „Щом се свършат тържествата в Будапеща, готов съм да Ви видя на 12 того във Виена, отгдето можете да отпътувате направо за София. Предвид на сегашното положение на работите моето пътуване за Париж става невъзможно“.⁷

При завръщането на Малинов и Ляпчев от Виена в България, на гарата те са посрещнати от руския дипломатически представител Димитрий Сементовски-Курило, който ги пита за становището на българското правителство по прогласяването на независимостта на Българското княжество. Малинов отлага разговора за следващия ден в неговия кабинет в Министерския съвет. Но и тук той не заявява категорична позиция, опасявайки се, че още е рано това да се разгласява. Но плановете на българското правителство не били вече тайна за политическите кръгове, още по-малко за дипломатите на великите държави. Той обаче, като съблюдаващ строго добрите традиции в дипломатията, правилата и отговорностите на неговия висок държавен пост, продължавал да пази мълчание и да отговаря уклончиво на всички подобни запитвания.

Когато на 8.IX.1908 г. в кралския дворец в Буда по време на честването на 60-годишния юбилей от възкачването на Франц Йосиф на престола княз Фердинанд съгласува в подробности прогласяването на независимостта, никой от кабинета на Малинов не е бил уведомен предварително за това. На приема по този юбилей

⁵ ЦДА, ф 3 К, оп. 18, а.е. 23/7, л. 119–120.

⁶ ЦДА, ф. 3 К, оп. 8, а.е. 1216, л. 121.

⁷ ЦДА, ф. 3 К, оп. 8, а.е. 1221, л. 47.

българският княз и съпругата му княгиня Елеонора са посрещнати с най-големи почести и по протокол, по който се приемат държавните глави на независимите недържави. Това прави впечатление на останалите гости и дори се коментира сред дипломатическите среди като предварително уговорено между българския княз и Франц Йосиф. Други виждат в него знак, че Австро-Унгария вече е обещала на Фердинанд да го признае официално за независим владетел, ако българското правителство прокламира независимостта на България. На този прием Фердинанд бил уведомен, че Австрия ще анексира окупираните от нея Босна и Херцеговина и той потвърдил, че България ще обяви независимостта си. Австрийските дипломати посъветвали българския княз това да стане преди анексирането на Босна и Херцеговина, за да не останела Европа с впечатлението, че България следва примера на Австро-Унгария. Действителният подтик на австрийските дипломати за това доброжелателно към България предложение е бил малка България да направи първата крачка и тя да привлече първия шум в европейската пресата, от една страна, а от друга, да не я обвинят че разширява зоната на своите интереси и в източната половина на Балканите, за която претендират други сили. Българското правителство и министър-председателят Александър Малинов по това време само гадаели в очакване на новини от извора, но ония напрегнати дни те трябвало да се задоволяват само с различните коментари на европейските вестници и с кратките шифровани телеграми, които пристигали от княза с най-общи указания.

Министър-председателят Малинов не престава да изпраща телеграми и писма до княз Фердинанд с настояване да определи датата за прокламирането на независимостта. Обсъжда и с някои от министрите в кабинета си възможността за негова и на кабинета му оставка в случай на отказване или отлагане на прогласяването ѝ.

На 16.IX.1908 г. в замъка Бухлау се срещат външните министри на Русия и Австро-Унгария – Александър Петрович Изворски и барон Алоиз фон Ерентал, за да обсъдят обстановката на Балканите и назряващите там събития. Те решават да не се противопоставят на обявяването на българската независимост. Австро-Унгария се съгласява Проливите да бъдат отворени за руския флот, което означава и да се ревизира Берлинския договор в частта му за корабоплаването в Черно море. Русия от своя страна се съгласява Австро-Унгария да анексира Босна и Херцеговина. Австрийците бързат да извършат анексията, преди Русия да може да се възползва от споразумението за отварянето на Проливите. Удобен претекст за осъществяването на този си план те виждат в изпълнението на замисленото от българското правителство обявяване на независимостта.

На 16.IX.1908 г. в София по предложения на Александър Малинов Министерският съвет взема решение Независимостта да бъде прогласена незабавно. Малинов се е договорил предварително с министрите от кабинета си, че ако Фердинанд продължава да изчаква, те да му поставят условието, че в противен случай ще подадат оставка. Междувременно князът е получил одобрението на Австро-Унгария за българската независимост, но не бърза да го съобщи на правителството и продължава да го държи в неведение. Когато решава да тръгне към България, той телеграфира от Австро-Унгария и нарежда целият Министерски съвет да го чака

на пристанището в Русе, където той ще пристигне от Виена. По пътя към България Фердинанд минава през Румъния и се спира при крал Карол Румънски, но не го уведомява за целта на своето пътуване, нито за предстоящото събитие. Щом Александър Малинов получава в София телеграмата от княз Фердинанд, той незабавно потегля с целия състав на кабинета. По време на пътуването Малинов е в напрегнато очакване на развързката, но и с не малка доза тревога поради липса на каквато и да е информация за целта на това спешно и забулено мистериозна тайна пътуване. Същите чувства владеят и спътниците му. Обсъждат различни варианти, подготвят се и за подаване на оставка, ако опасенията им се окажат основателни. Министър-председателят Малинов сам е документирал това преживяване след заседанието на Министерския съвет и получаването на княжеската телеграма, както и атмосферата и вълненията по време на пътуването от София до Русе и триумфалния му накрая щастлив завършек: „Място и време за колебание нямаше. Почнах да бомбардирам с шифрованите си депешки княза, в които настоявах вече за връщането му в България, за да турим най-после решението си за прокламиране на независимостта в изпълнение. Той отговаряше нарядко и неясно. Заподозряхме го, че играе, че и тоя път ще иска да отложи работата за неопределено време. Бяхме взели твърдо решение да му поднесем мотивираната си оставка, но след като бихме имали категоричния му отговор: да или не. Пристигнали в Русе, отидохме на пристанището да посрещнем княза. Когато яхтата му „Цар Крум“, с която беше минал Дунава, акостира и хвърли котва, бяхме помоленни да влезем всички в парахода. Тук князът, като се ръкува с всички министри и поразмени с тях по някоя и друга дума, ме помоли да се оттеглим на „съвещание“, както се изрази той. В салона на парахода, гдето ставаше това съвещание, князът се извини пред мен, загдето бавил ясният отговор на изпратените му от мен телеграми, но не сметна за нужно да даде обясненията си за това. Аз не му ги поисках, защото не ме интересуваше вече миналото; горях от нетърпение да зная другото, настоящето, защо ни е повикал в Русе. Не чаках много. Князът след извиненията си, за което споменах, тутакси каза:

– Е, господин Малинов, най-после дългоочакваният ден от вас и мен, от целия български народ дойде. Решението, което взехме в Карпатите, време е да турим в изпълнение. Намислил съм това да сторим във Велико Търново, старата столица на българските царе. Как да стане това? – попита той.

– Разумява се, чрез прочитане на един манифест – отговорих му аз.

– Моля, вземете грижата тогава, да го пригответе! – отвърна той весел и радостен така, както никога не съм го виждал.

Станахме. Така свърши съвещанието. Отидох при колегите си, които знаех, че ме чакат с нетърпение, за да науча резултата от „съвещанието“. Когато влязох при тях, прочетох по лицата им един обединяващ ги тревожен въпрос: „Е, оставка ли, или независима България?“. Поздравих ги с утрешното тържество в Търново и ги помолих да си стегнат багажа за път. Едва в полунощ потеглихме за там с царския влак, който беше от по-рано изпратен от София в Русе за княза. Във влака седнах

и написах проекта за манифеста. Той се одобри от княза и колегите ми почти без поправки“.⁸

И ликуващите него ден домакини в Търново също са били изненадани от радостната новина, която научават непосредствено преди пристигането на високите гости. Съвременникът Моско Москов свидетелства: „Сутринта отидох в училището, ученици и учители по улиците. Иде съобщение, да отидат учениците на гарата да срещнем княза. Отиваме и чакаме на гарата до 11 часа. Там беше окръжният управител М. Радославов, кметът Вителов, комендантът и др. официални лица. Дойде една само машина (локомотивът) и съобщи, че князът чака на спирката в Долната махала. Тутакси всички тръгнахме, кой пеши, кой с файтон. В това време князът слязъл на спирката с адютанта си, отишли до черквата „Св. Четиридесет“ и се разхождат из двора. Пристигнали сетне министрите и управителят и кметът. Влизат в черквата „Св. Четиридесет“ и той от трона прочете Манифеста. Освободена България показала способности да живее, но среща спънки и иска да ги махне. Това е желанието на народа и той провъзгласява независимостта на държавата. Малинов доста развълнувано каза да се именува „светлий цар“. Сетне отидоха в митрополитската черква. След това хорът пя. Цар Фердинанд и министрите дойдоха на Хисаря, гдето имаше една малка построена барака, окичена. Влезнаха Фердинанд и министрите. След това Малинов прочете пред народа манифеста.“

Хрониките от това време са запечатали завинаги по свой начин последвалия всенароден възторг и общия национален подем на целия български народ в деня 22.IX.1908 г., когато всички погледи и мисли са били насочени към Търново, където възкръсва някогашната българска слава, както по времето на Асеновци.

⁸ Малинов, Александър. Странички..., с. 51–52.

Аудиокнигите и развитието им в България

ЙОАНА БОРИСОВА

Audiobooks and their development in Bulgaria

Yoana Borisova

Summary

An overview of audiobooks in their contemporary vision is made. The beginning of their development and history are traced throughout, as well as their improvement over the years worldwide and in Bulgaria. Audiobooks in their initial form were seen as an essential human need as of mouth-to-mouth communication. With the inventing of the first sound recording machine, modernization began as a process of sound books, which have not stopped their development to this day. They are becoming more and more popular every day and this is causing the emergence of various online platforms and communities.

Key-words: audiobooks, audiobooks in Bulgaria, history of audiobooks, development of audiobooks in Bulgaria, radio theatre, musical book, acoustic book, podcast.

Аудиокнигите може би са нещо, за което вече всеки българин чува, чете и слуша във всекидневието си по различните информационни канали. В технологичното общество, в което живеем днес, няма как да не отбележим развитието и на тази индустрия, която се причислява не само към литературата, а и към множество други социални и културни сфери поради своята разнообразност. Аудиокнигите са една възможност, която набира все по-голяма популярност не само по света, но и у нас. Този тип „книжен“ формат има сравнително кратка история, но пък за сметка на това тя е богата и продължава да се развива със същите темпове, с които е стартирала. Докато при физическата книга може да се каже, че има периоди на уравновесяване и постоянство в развитието ѝ, дори затишие. Но, ако погледнем от друг ъгъл на аудиокнигите, като на „живата говореща книга“¹, то те са на практика най-дълго съществувалата медия в човешката история, защото речта съществува още с началото на обществото.

Като част от читателските среди, човек не може да не е срещал дискусии относно този феномен – „аудиокнигата“, на който понякога се гледа дори като тема табу, особено в своето навлизане в България. Докато четенето на книги – било то върху хартиен или дигитален носител – не се различава много по самото действие, то с аудиокнигите е съвсем различно, защото там имаме нужда само от слуха си. Традиционното четене изисква много повече усърдие от четящия – концентрация,

¹ Цветкова, Милена. Аудиокнига и аудиочетене: Между ползата и риска. – В: *LiterNet*, 12.06.2011, № 6 (139). [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. <https://litternet.bg/publish3/mtzvetkova/audiokniga.htm>

взиране, допир, удобна позиция, изобщо цялостно отдаване на дейността. Докато при аудиокнигите не е така и може би това е една от многото причини те да са толкова актуални днес в общество, което е любител на мултитаскинг².

От друга страна, макар и грамотността по света да се покачва, все още има хора, които нямат възможност да се научат да боравят със словото. Така, изключвайки техните (не)способности да разбират написан текст или да сътворяват такъв, тези хора биват облагодетелствани именно от аудиокнигите, които могат да предоставят съдържанието си на всекиго, способен да чува. Това е полезно не само заради развлечение, но и заради обучителния характер.

Какво обхваща терминът „аудиокнига“?

Терминът „аудиокнига“ започва да се използва сравнително скоро, около 1994 г., когато се превръща и в индустриален стандарт. Преди това за речево записаните текстове служил терминът „говореща книга“, който и до днес реферира за определени видове звукови книги, но в много по-малка използваемост. Година след въвеждането на термина, Audible³ прави възможно свалянето на аудиокниги на настолни компютри в САЩ. По това време също са били на мода и записаните на CD аудиокниги, които се продавали в книжарниците и можело да се заемат от библиотеките. Днес все още има дискове със записани аудиокниги, които се продават, но са главно на английски език.⁴ У нас тази практика бързо загива.

Други термини, които могат да се използват за назоваването на аудиокнигите в тяхната история, са: *звукова книга*, *радиопиеса*, *радиотеатър*, *музикална книга*, *акустична книга*, понякога и *подкаст*, но там има и тънка разлика. Много хора бъркат аудиокнигите с подкастите, защото почти по едно и също време се случва развитието и на двете в интернет средите, но те са съвсем различни. Докато подкастът може да се обясни като живо предаване (ключова дума е точно думата *предаване*) и има един вид периодичност, докато аудиокнигите са записи на готови текстове, имат предварителен и окончателен сценарий, без възможност за импровизации. Объркването може да идва и от това, че много платформи предлагат както аудиокниги, така и подкасти, както например прави Spotify⁵.

Терминологично *аудиокнига* може да се нарече всяка речево записана книга, сборник, учебник, помагало, справочник, документ и техните производни издания, които имат предварително публикуван текст, който се чете дословно.

² Multitasking (*англ.*) – правене на няколко неща едновременно.

³ Онлайн услуга за аудиокниги и подкасти (САЩ). Вж https://www.audible.co.uk/?source_code

⁴ Thoet, Alison. A short history of the audiobook, 20 years after the first portable digital audio device. [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. <https://www.pbs.org/newshour/arts/a-short-history-of-the-audiobook-20-years-after-the-first-portable-digital-audio-device>

⁵ Онлайн услуга за музика, подкасти и аудиокниги (САЩ). Вж <https://www.spotify.com/us/>

Началото на аудиокнигите

Началото на аудиокнигите може да се проследи още от 70-те години на XIX в. с появата на звукозаписните технологии или още по-точно с появата на *фонографа*. Още от тогава хората започнали да записват кратки стихчета и сказки, с които да се забавляват, но все още липсвала идеята за масово разпространение. Един от най-известните автори – Марк Твен, се е възползвал от фонографа още в неговите прохождащи години. През 80-те години на XIX в. Твен се запознава с това изобретение. Също така, Марк Твен е един от първите автори, които започват да работят на пишеща машина и един от първите хора, които инсталират телефон в дома си.⁶ Фонографът помагал на автора да продължава да твори въпреки ревматизма на ръката си. Той споделял, че дори бил двойно по-продуктивен от обикновено, когато диктувал своите книги, отколкото, когато ги пишел на ръка. Така фонографът започнал да служи и на литературата, макар все още не с цел да задоволява обществото, а по-скоро като лично помощно средство.

Може обаче да се каже, че онези продукти, които най-много наподобяват днешните комерсиални аудиокниги, започват да се появяват през 30-те години на XX в. в Америка, почти половин век след появата на фонографа.

Аудиокнигите в тяхната същност

Днес, с неспирното развитие на технологиите, книгите и изобщо цялата книжна индустрия, която разширява своя досег заедно с променящите се нужди на потребителите, аудиокнигите дават възможността на днешния зает човек да „чете“ книги и да се развива допълнително, дори когато очите и ръцете му са заети с нещо друго. Днешното общество ни принуждава да бъдем мултитаскъри. И така, докато работим нещо друго, можем едновременно с това да получаваме уникалното преживяване на това да се потопим в дадена литературна история, прочетена от благ глас, доукрасена с музика, звукови ефекти или друг вид паратекст. Това удоволствие има много интересна и уникална история, датираща още от 30-те години на XX в.⁷ независимо, че скорошният бум (особено в България) ни кара да си мислим „О, това е нещо иновативно!“.

Всъщност, иновативни са само методите, по които получаваме достъп до аудиокнигите.

Най-показателна е историята на аудиокнигите в Америка, откъдето всъщност и започва тяхното развитие. През 1933 г. Джон Харингтън (антрополог) прекосява цяла Америка, за да се докосне до грамофон, захранван от акумулатор на кола, върху който започва да записва индиански разкази. Тогава аудиото започнало да се записва и от организации в помощ на слепи хора не само в Америка, но и във Великобритания. В началото се записвали пиесите на Шекспир, американската

⁶ Edison and Mark Twain. [онлайн]. [прегледан 28.04.2021]. <http://edison.rutgers.edu/twain.htm>

⁷ Ciccarelli, Stephanie. The Evolution of Audiobooks: From the First Audiobook Recording to Digital Downloads. [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. https://www.voices.com/blog/_evolution_of_audiobooks_continued/

Конституция, романът *As the Earth Turns* от Гладис Хасти Керъл, автори като Агата Кристи и др.

Двадесет години по-късно е записана и най-първата аудиокнига (с цел да бъде такава) от Дилън Томас – виден американски писател за времето си. Той бил по-викан срещу хонорар да прочете някои от своите стихотворения, като те били записани от едната страна на аудио плочата, а от другата записали коледна детска история *A Child's Christmas in Wales*. Всяка страна на винила имала ограничение от 15 минути. С този продукт стартира дейността си и компанията, поставила основите на индустрията на аудиокнигите *Caedmon Records*. Оттогава досега цялостната визия на аудиокнигите се развива единствено в растяща права.

Най-големият обрат за тази индустрия се случва пред 60-те години на XX в., когато се появяват аудиокасетите, а няколко години след това и компактдиските, заедно с преносимите уокмени. Дистрибуцията на аудиокнигите включвала и пощенски абонаменти⁸, освен че във физическите книжарници имало специални аудио кътчета, където да се продават. Това се прави от големите издателски къщи като *Random House*, *Warner Publishing* и *Simon & Schuster*, които и до днес са водещи на световния пазар. Вече през 1984 г. имало цели единадесет звукозаписни компании, които специализирали своята дейност в издаването на аудиокниги, а индустрията се оценявала на 200 млн. долара.

Развитието продължава и през 90-те и 2000 г., когато се появяват подкастите и дигиталните аудиокниги. Нови аудио формати, както и преносими плеъри, вдигат популярността на аудиокнигите. Един от най-разпознаваемите разпространители за аудиокниги и до днес си остава Audible. Година след като пускат своя плейър на пазара, през 1998 г. създават и специализиран сайт за аудиокниги, с което вдигат още повече своите акции. Постоянно се появяват нови и нови платформи за аудиокниги в интернет пространството, дори и днес. Но не само художествената литература се радва на аудио четения, ами и списания, вестници, интервюта, помагала, самоучители, и др.

CD дисковете са друг аспект на този вид книги. Те все още са водещи на пазара и през 2013 г., а днес все още има книги, записвани на компактдискове, но не в такъв мащаб както преди. В България тази практика няма успех. В хода на историята има известен набор от записани книги върху компактдискове, на най-известните български писатели (например Захари Карабашлиев с романа „18 % сиво“) и на детски приказки, но тази практика не се задържа.

През 2020 г. индустрията на аудиокнигите се оценява на над 1 млрд. долара в света. Може да се направи извод, че в преносими (най-вече електронни) носители преминават справочните издания и художествената литература, докато на хартиен носител се задържат подаръчните издания, учебниците, книгите за деца и др. Едно е ясно, магическата сила на аудиокнигите се дължи на:

- езиково-речевата тоналност (интонация, мимика, жест и т.н.);

⁸ Rubery, Matt, Fellow, Edison. The first audiobook. [онлайн]. [прегледан 28.04.2021]. <https://britishlibrary.typepad.co.uk/english-and-drama/2013/08/the-first-audiobook-.html>

- усещането за диалог между четящия и читателя, което е нещо, което го няма при хартиените книги.⁹

Audio Publishers Association (APA)

През 1987 г. се развива Audio Publishers Association (APA). Това е асоциация, занимаваща се с разпространението на речевите и звукови записи и събирането на статистики относно потреблението им. По-късно в годините тази асоциация създава и годишните награди за аудиокниги, приличащи на Оскарите.

Според Audio Publisher's Association¹⁰ потребителите могат да избират от над 35 хил. новопубликувани книги всяка година и към 2017 г. повече от 67 млн. американци слушат аудиокниги. Като 55% процента от слушащите са под 45-годишна възраст, а най-търсените жанрове се припокриват с тези на традиционните книги: художествени (мистерия, трилър, съспенс), последвани от биографии, хумор, самоусъвършенстване и история.¹¹

Аудиокнигите в България – история и съвремие

В сайта на audioknigi.bg, създателите му споделят следното за аудиокнигите:

„Убедени сме от личния си опит, че аудиокнигата е специално преживяване. Като почитатели на аудио книгите, ние бихме искали и други хора в България да се докоснат до този много удобен и модерен начин за общуване с книгите – слушането им“.

Всъщност у нас аудиокнигите също имат немалко история и думата „модерен“ не е най-точно избраната. По-младите поколения няма как да си спомнят, но още техните родители са слушали аудиокниги през 80-те на XX в., а и дори по-рано, с появата на радиотеатрите (съответно радиопредаванията за деца, където са се чели приказки) и аудиокасетките, които се превъртаха на касетофони.

Радиото играе голяма роля за развитието на аудиолитературата у нас. Още в своето зараждане, в края на 1929 г., по българското радио звучат литературни творби, докато скоро след това вече започват да се търсят и специализирани радио текстове. Радиотеатърът е част от програмата на БНР и до днес, както и литературните четения. Затова може да се приеме, че радиото в България е предшественик на аудиокнигите.¹²

И въпреки това, докато в света аудиокнигите са вече улегнал бранш, то в България тепърва те ще си намират място. В последните години се появяват все по-

⁹ Цветкова, Милена. Книгата като медия. София: Enthusiast, 2012. 600 с.: с ил. Библиогр.: с. 581–590.

¹⁰ Thoet, Alison. A short history...

¹¹ Cobb, Michele. New survey shows 50 % of americans have listened to an audiobook. [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. <https://www.audiopub.org/uploads/pdf/Consumer-Survey-Press-Release-2019-FINAL.pdf>

¹² Захова, Калина, Ташев, Андрей. Литература в електронен аудиоформат: от радиопиесите до аудиокнигите. – В: LiterNet , № 7 (224), 29.07.2018. [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. https://litternet.bg/publish11/k_zahova/radiopiesi.htm

вече нови възможности за слушане на книги на български език, че дори се предоставя цяла побългарена платформа и се взима предвид това, което е модерно в момента, за да се привлече/задържи потребителят. Голям фактор играе и това кой озвучава текста, защото българите сме по-склонни да посегнем към аудиокнигите, ако гласът ни е добре познат.

В България има няколко сайта за аудиокниги на български език, но много от тях са останали занемарени и забравени след появата на големите платформи като *Storytel*. Под крилото на *Читанка* се намира и *Грамофонче* – свободен онлайн аудиоархив за различни видове жанрове; приказки от *Амбиция*; *АудиоКниги.bg*, които вече са част от *Storytel*, но техният архив все още се намира на сайта им; пиратските сайтове, разбира се, и дори любителски четения в платформи като *YouTube*.

Storytel засега е най-вървежната платформа за аудиокниги у нас. Към началото на 2020 г. в нея има над 1400 заглавия на български език, прочетени от актьори като Калин Врачански, Силвия Петкова, Койна Русева, Параскева Джукелова и др. Преди да стартира в България, платформата е създадена през 2005 г. в Швеция и достига до 20 различни пазара.¹³

Елементи на аудиокнигата

Както традиционната книга, така и аудиокнигата има своите съставни части. Освен основното съдържание на аудиокнигата, нейното ядро, а именно самият прочетен текст, към него има известен набор от паратекстови елементи.

Те са:

- съдържание (*track list*), по което може да се прескача от глава на глава;
- допълнителни звукови ефекти;
- пояснителни бележки;
- анотация, на която може да има кратко резюме на сюжета или съставителен екип;
- илюстрации и др.

В аудиокнигите звуковите ефекти и музикалните допълнения са много важни. Те могат да бъдат от всякакъв род – човешки стъпки, отваряне на врата, дъжд, животински звуци, звуци от машини и превозни средства, говор, и др. Затова за тази цел са нужни набор от специалисти в областта като тонрежисьор, тонтехник, тонооператор и музиканти. Отделно е много важен и гласът, четящ произведението, защото от него зависи огромна част от успеха на дадена аудиокнига.

Материални елементи на аудиокнигата

Ако се загледаме към физическата аудиокнига, т.е. записана на компактдиск или на винилова плоча, то на нея можем да видим и реални материални елементи.

¹³ **Владиминова, Юлия.** В света на аудио и електронните книги: Лиза Василева, мениджър на Storytel за България: Все повече хора дават шанс на аудиокнигата. [онлайн]. [прегледан 26.04.2021]. <https://impressio.dir.bg/interview/liza-vasileva-menidzhar-na-storytel-za-balgariya-vse-poveche-hora-davat-shans-na-audioknigata>

Такива са кутийката с обложката на диска, калъфчето на винила, допълнителните брошурки и т.н. Но и дори да е в изцяло електронен вариант, аудиокнигата може да предложи своята корица за материален елемент. За да се създаде аудиопроduct, готов за комерсиално разпространение, той трябва да има освен звуковия си файл и обложка (корица), хубаво оформление, с което да привлече слушателите по същия начин, по който и хартиената книга в книжарницата. Нещо, с което да бъде разпознаваем сред масата. Често за аудиокнигите на дадени произведения се използват кориците от хартиените им варианти точно заради разпознаваемостта.¹⁴

В този раздел ще си позволя да добавя и още една подточка, а именно дали заради липсата на голям набор от материални елементи на аудиокнигите могат да се намерят недостатъци? Преди всичко този въпрос е много персонализиран, но при аудиокнигите има някои видни недостатъци пред хартиените, та дори и е-книгите.

На първо място липсва самото сетивно усещане, като изключим слуховото. Хартиените книги ни даряват с мирис, усет и визуализация. Отделно, аудиокнигите нямат пагинация, нито опция за отбелязване/подчертаване (на цитат или дума, например). И вече може би най-малко релевантно, но все пак важно е това, че аудиокнигите нямат физическа колекционерска стойност.¹⁵

С всеки ден това явление, което са аудиокнигите, набира все повече популярност. Хората ги намират за удобни, особено ако са заети личности, които искат да отделят внимание и на любимото си хоби – четенето. А за други това е единственият начин да се докоснат до изкуството на литературата. Това е и обект, който тепърва ще се развива и ще се усъвършенства. Има все по-иновативни особености при аудиокнигите, създадени напоследък и тенденцията да се подобряват изглежда обещаваща.

Ясно е, че те са също толкова важни, колкото и всеки друг вид книга в историята, а изследването им може да се окаже от съществена важност за бъдещето на цялата индустрия, защото успехът им се дължи и отчасти на първичните човешки усещания и преживявания.

¹⁴ Захова, Калина, Ташев, Андрей. Литература...

¹⁵ Цветкова, Милена. Книгата...

Феноменът BookTok

ЗОРНИЦА ВУТЕВА

The BookTok Phenomenon

Zornitsa Vuteva

Summary

Although it is believed that younger generations do not like to engage in cultural activities and prefer to spend their free time mindlessly scrolling through social media posts, some may be surprised to find out that these internet platforms offer something beyond keeping up with your peers. The renowned video sharing app TikTok has had its fair share of stirring up Gen Z's worldview by allowing young adults to freely express their personality through the art of filming short-form content. It has created a safe space for bookworms from all over the world, whose main goal is to not only share book reviews but also to welcome more people into the abundant world of written word and raise awareness of the benefits of reading.

Key-words: books, TikTok, Generation Z, BookTok, reading.

Значението на книгата като съхранител и преносител на знанието я превръща в явление, което дори под натиска на времето, не губи своята автентичност и важност. Печатното слово заема важна позиция не само в живота на интелектуалеца, чиито думи и дела са способни да променят политическата, социалната или икономическата парадигма, то е всеобщо достояние на социума и с хода на историята започва да навлиза в бита на обикновения човек. Читателят започва да изгражда навици относно жанровете си предпочитания и процеса на четене. Кориците, придържащи изпълнените с текст листове, се превръщат в капсула на времето, а съдържанието на самата книга доста често продължава да изумява с актуалността си и гениалността на писателската мисъл.

Макар удоволствието от четенето на любим роман да е чисто индивидуално преживяване, прекарано в самота, всеки читател изпитва нужда да сподели своите впечатления от прочетеното. Благодарение на социалните мрежи, които се опитват да „дигитализират“ личния и обществен живот, свързването с хора, които споделят общи интереси е по-лесно отвсякога. Тези платформи са се превърнали в сборни пунктове за индивиди, които желаят да намерят група от съмишленици, с които да обменят информация относно интересни за тях теми. Справя ли се четящият в подобна среда да отсее важното от несъщественото за него съдържание? Способни ли са социалните мрежи да променят начина, по който възприемаме книгите като материални обекти и литературата?

Влиянието на социалните мрежи върху книжната индустрия

„Човекът е социално животно“ са думите на Аристотел, чиято валидност все още продължава да подсказва, че човешките същества изпитват нужда да кооперират един с друг както вербално, така и физически. Дигиталният свят изключва изцяло последното. Социалният живот обаче може да бъде поддържан и на двете нива – в реалния живот и интернет пространството. Доброволно създадените групи за четящи хора са резултат от естествения стремеж на всеки човек да осъществява контакт със себеподобни, особено с такива, които споделят неговите хобита.

Тук трябва да се отбележи, че интернет платформите, в които са се обособили подобни групи от хора, които индивидуално или заедно обсъждат книгата във всички нейни измерения са наистина много. Една от най-известните български групи за четящи във Facebook е „Какво четеш...“, създадена от Христо Блажев през 2014 г., но продължава да се развива и да привлича все повече съучастници в това онлайн книжно приключение. В групата участват около 150 000 любители на книгите, които споделят информация за произведенията, които четат в момента. Членовете на това дигитално книжно общество могат да разглеждат препоръките на своите виртуални другари и лесно да подбират следващите заглавия, които да добавят към списъка с книги, които трябва да прочетат. В платформата за споделяне на видеа YouTube съществува т.нар. BookTube, който обединява всички създатели на видео съдържание относно литературата и книгоиздаването. #Bookstagram също набира голяма популярност сред потребителите на социалната мрежа за споделяне на снимки Instagram. В нея се набляга на естетическото представяне на книжното тяло, т.е. максимата, според която не трябва да съдиш книгата по корицата, трудно би надвила суетата, която управлява материалистичния и повърхностен нрав на съвременното, който пък е добре изразен в тази платформа. Goodreads, макар и по-различен от традиционните социални мрежи, също предлага на съвременния четящ човек достъп до информация относно книгите, техните автори и рецензии от други четящи. Очевидно е, че може да се говори много за спецификите на всяка една от тези уеббазирани платформи, затова тук вниманието ще бъде концентрирано само върху някои от тях.

Възприятието на хората към книгите започва да се променя и то към по-добро, защото благодарение на социалните мрежи и възможностите, които те създават за обикновения читател, писателите, издателите и книготърговците, книгата започва да бъде третирана не само като носител на информация, но и като представител на мейнстрийм попкултурата.

Информацията, която бива споделяна от обикновените потребители на социалните мрежи, има голямо влияние не само върху техните приближени, но и към по-обширна аудитория. Така се появяват и т.нар. *вайръл* постове, чието съдържание придобива бърза и понякога дори необяснима популярност. В книжния сектор това явление също променя начина, по който всеки един участник в *Комуникационния цикъл на Дарнтън*¹ ще процедира с настоящата и бъдещата си дейност.

¹ Вж *Дарнтън*, Робърт. Какво е историята на книгата? – В: *История на книгата*. Книгата в

Библиофилите създадоха Bookstagram, BookTwitter, BookTok, а представителите на книжовната индустрия се възползваха от тези книжни общества, за да подобрят работата си и да увеличат печалбите си.

Авторите използват социалните мрежи, за да популяризират своя труд и да обменят идеи с почитателите си. Голяма част от по-известните писатели дори имат страници във Facebook или Instagram, създадени от фенове, което пък улеснява промотирането на творбите на конкретния писател.

Литературният бизнес се обвързва все повече с обикновения читател чрез социалните мрежи, което променя досегашната маркетингова практика. Всеки издател или книготърговец също може да се възползва от възможността директно да се свърже с книжните групи в интернет пространството и да отправя директни запитвания, които ще му помогнат да осъществи по-успешни бъдещи пиар и бизнес практики. Почти всяко издателство има собствени страници в социалните мрежи, в които публикува информация относно издателския си план, организира томболи, уведомява за идни събития, на които то ще присъства и т.н. Читателите също могат по-лесно да отправят своите въпроси към любимите си издателства и да получат директен отговор. Обратната връзка е възможна именно благодарение на социалните мрежи, а това е един от най-съществените компоненти на модерната консуматорска култура. Онлайн кореспонденцията е ключова за дейността на всяко звено от книжната индустрия.

BookTok и оформянето на съвременния читателски вкус

TikTok е поредната социална мрежа, която доказва, че екзистенциалните терзания на модерния човек включват и консумирането на дигитално съдържание относно литературата, но също така то крие в себе си и надежда за промяна на книжната парадигма. Това безплатно мобилно приложение предлага уникална смесица от възможностите на вече познатите ни социални мрежи. Потребителите създават персонализирани видеа, чиято продължителност не надминава 60 секунди, а посланието на този своеобразен микрофилм варира – от пресъздаване на емблематични сцени от филми, на танци, смешни скетчове и т.н. Приложението предлага прилагането на различни ефекти и филтри при обработката на видеото.

Макар и изненадващо, тази платформа се превърна и в убежище на книжните „червеи“, които успяха да съсредоточат креативността си и да присъединят четенето на книги към тази цветна смесица от видео съдържание. До началото на 2021 г. тагът *#booktok* е имал над 450 млн. гледания в платформата, което доказва, че подобно съдържание не само се харесва от редовните любители на литературата и книгите, но приканва дори не-четящите да видят колко много изпускат.

Голяма част от видеатата биват създавани от млади и ентузиазирани читатели, които желаят да споделят любовта си към книгите с всички потребители на прило-

жението. Тийнейджърите определено са най-активни, като момичетата доминират. Това е изключително важна статистика, защото показва, че младите са тези, които инициират подобен *контент* в приложението. Разбира се, най-често срещаните книжни препоръки също са юношески романи, като от жанровете преобладават фантастиката и романтиката.

Сегашните тенденции показват, че най-популярните видеа са класации от типа: „Топ 5 книги, които да те разчувстват“, „Прочетете тези книги, ако искате да подобрите живота си“, „Ако сте харесали тази поредица... ще харесате следните книги“, „Книги, които трябваше да прочета за училище, но всъщност харесах“, „Пет кратки класически романа, които не са скучни“, „Четири книги, които бих препоръчала на 18-годишното си аз“. Ревютата също биват много популярни, като при този тип видеа не винаги се залага на словесното представяне на конкретен сюжет, а биват включени тематични клипчета, които помагат на зрителя да усети цялостната атмосфера на съответното произведение. Четящият човек е доста креативен, което му позволява да излее плодовете на своето въображение под формата на добре обработени видеа, които да представят забавни скечове, вдъхновени от прежеждията на книжните „червеи“ или пресъздават любими сцени от известно произведение.

Популярната американска авторка на юношеска литература Е. Локхарт издава своя роман „Ние, лъжците“² през 2014 г. За нейна голяма изненада книгата отново влиза в списъците с бестселъри през лятото на 2020 г., което макар и удовлетворяващо, бива и доста объркващо. Каква ли може да бъде причината точно това нейно произведение да придобие толкова голяма популярност шест години след първото му публикуване, чуди се Локхарт? Благодарение на дъщерите си, писателката разбира, че конкретния роман е станал част от *вайръл* потока в известното приложение TikTok.

Колкото и странно да звучи, TikTok продава книги и то много. Това явление учудва както авторите и издателите, така и самите създатели на съдържание за тази социална мрежа. Очевидно дори четенето на книги става готино, щом се говори за него в любимия на децата и младежите TikTok.

Водещата американска верига книжарници Barnes & Noble се възползва от популяризирането на книгите в съответното приложение и започва да поставя „BookTok маси“, върху които биват поставени книги, които са препоръчвани от книжните *тиктоъри*. Заглавия като „Малък живот“³ и „Жестокият принц“⁴ красят тематичните маси на известната верига книжарници и привличат вниманието на все повече представители на поколението Z.

Откакто съществуват BookTube и Bookstagram, издателите много добре осъзнават какво влияние имат тези книжни общности върху литературните предпочи-

² Локхарт, Е. Ние, лъжците. прев. от англ. Ирина Денева. София: Егмонт, 2015. 240 с.: с ил.

³ Янагихара, Ханя. Малък живот. прев. от англ. Емилия Л. Масларова. София: Лабиринт, 2018. 719 с.

⁴ Блек, Холи. Жестокият принц. прев. Боряна Даракчиева. София: Ибис, 2019. 338 с.: с ил.

тания на модерния човек. Много от тях успяха бързо да се мобилизират и започнаха да изпращат предварителни копия от определени романи на тези *инфлуенсъри*, за да могат те да направят ревю и да привлекат вниманието на другите потребители върху съответната книга. Подобна практика в TikTok, макар и актуална, не допринася особено за популяризирането на конкретни заглавия, защото дори и без планирана маркетингова цел, това съдържание успява да подтикне зрителите му да купуват книги. Неформалният контент върши чудеса! Искреността и немонетиизираната креативност са способни да продават повече, затова нека бъдещите маркетинг експерти си водят бележки, докато гледат непрофесионално заснетите клипчета в TikTok.

Вече стана ясно, че модерният човек предпочита да се снабдява с информация от интернет пространството, а също така прекарва много време и в социалните мрежи. Всеизвестен факт е, че тези уеббазирани приложения са се превърнали в кошери за споделяне и обсъждане на всякакви теми. Почти винаги новините и постове, на които попадаме във Facebook, са способни да повлияят върху нашата нагласа относно обсъжданото явление. Изобилието от информация, излято в тези приложения, е способно да преобърне досегашната ни представа дори и за традиционните комуникационни технологии като книгата.

Истина е, че поради масовизирането на литературата и превръщането на книгата в част от попкултурата, съвременният човек не възприема печатното слово като културен двигател, а по-скоро като средство за развлечение. Това подсказва, че все повече писатели и издатели се стремят да влязат в новата рамка и да удовлетворят исканията на новото поколение четящи. Но с цената на какво се случва тази реорганизация на книжната индустрия? Кориците на книгите впечатляват с модерни дизайни, красиви шрифтове и добре обработен илюстративен материал, но това, което се крие между тях не винаги оправдава очакванията на онзи, който е бил подкупен от материалната представителност на книжното тяло.

Идентични сюжети, посредствен стил на писане, липса на личностна градация у когото и да е от персонажите са все по-често срещани явления у съвременната псевдолитература. Това изобщо не звучи добре, нали? Обаче е факт, че голяма част от заглавията, които циркулират в интернет книжните общества, съдържат именно подобни характеристики. Има ли търсене, ще има предлагане. За жалост, издателите решиха да се престараят и пренаситиха пазара с книги, които определено се купуват, но не покриват стандарта за текст, достоен за отпечатване.

Но не трябва да се обезнадеждаваме, защото има и изключения. Благодарение на социалните мрежи младите потребители са научили, че класическите романи не са скучни *no default*. Онлайн книжните общности обсъждат проблемите на съвременната литература и книгоиздателските практики. Този либерален подход представлява своеобразен бунт срещу стереотипите и недоразуменията в света на книгите. Недоволството срещу консервативността в литературния канон на Запада хвърля светлина върху несъответствието между патриархалното минало и пречупването на съвременните табу. Това подсказва, че това, което ще се счита за класика в бъдеще, може би няма да бъде решено от група академици, а именно

от *вайъръл* съдържанието в интернет. Омир и Дикенс или ще отстъпят място на новодошлите, или ще трябва да се научат да живеят в симбиоза с различното. Това, което тепърва предстои, за канона, е той да пренебрегне патриархалните предразсъдъци и да приветства нови, различни по жанр книги, които да улавят сегашната действителност и по този начин да увековечат съзнанието на постмодерния човек.

Читателят днес е способен да оформя книжните си предпочитания въз основа не само на това, което е чул от приятел, защото за разлика от предходните поколения той има възможността да търси и намира нужната за него информация от множество източници. Социалните мрежи са съществена част от оформянето на читателския вкус, защото те предлагат интерактивност.

Книгата е поредната жертва на културно-историческите промени, резултат от съвременния технологичен напредък. Независимо дали ни харесва или не, историята се повтаря. За да се движи в крак с времето, всеки носител на знание трябва да се адаптира към новото. Независимо дали промяната е материална или интелектуална, книгата продължава да съществува дори в контекста на дигиталния свят, а това нейно присъствие се отразява и върху нагласите на човека относно значението на литературата и реорганизацията на начина, по който търсим информация. Социалните мрежи трябва да се използват като инструмент за вършене на добри дела, а каква по-голяма добродетел от това да окуражаваш познати и непознати да се докоснат до магията на четенето.

Източници

Harris, Elizabeth. How Crying on TikTok Sells Books. [онлайн]. [прегледан 09.05.2021]. <https://www.nytimes.com/2021/03/20/books/booktok-tiktok-video.html>

Lansom, Alicia. BookTok is the last wholesome place on the Internet. [онлайн]. [прегледан 10.05.2021]. <https://www.refinery29.com/en-gb/book-reading-recommendations-tiktok>

Smith, Abby. How is the BookTok community changing reading? [онлайн]. [прегледан 12.05.2021]. <https://anoveldestination.com/booktok-community-and-reading/>

Srceva, Tatjana. Fusion of literature and social media. [онлайн]. [прегледан 12.05.2021]. https://www.academia.edu/31280715/FUSION_OF_LITERATURE_AND_SOCIAL_MEDIA_FACT_OR_FICTION

Urban, Diana. 5 Ways to use Facebook Groups to build Book Buzz. [онлайн]. [прегледан 10.05.2021]. <https://insights.bookbub.com/ways-to-use-facebook-groups-to-build-book-buzz/>

Zeh, Miriam. Mit der Power der Follower zum Bucherfolg. Social media im Literaturbetrieb. [онлайн]. [прегледан 10.05.2021]. <https://www.deutschlandfunkkultur.de/social-media-im-literaturbetrieb-mit-der-power-der-follower.976>

Ектениите в литургиите от византийския ритуал – произход, видове, значение

МИЛОСЛАВ БОНОВ

Litany in the Liturgies of the Byzantine Ritual – Origin, Types, Meaning

Miloslav Bonov

Summary

In the article the origin and development of one of the most ancient and permanent parts of the Byzantine liturgical ritual – litany are traced. Its place and species are considered. The importance of the litanies in the synergy between man and God through the intercession of the Mother of God and the saints is emphasized.

Key-words: litany, synapse, worship, cathedral, monastic, synagogue, rite, prayer.

Увод

Предмет на статията е един от „най-познатите“ елементи от св. литургия – ектенията¹. В историческата ѝ част са потърсени освен основанията за нейното възникване, също и най-древните нейни прототипи, които откриваме в Стария Завет. Сигурно е, че ектениите, заедно с псалмите, съпътстват от самото начало християнския култ. Широката им употреба (няма чин от богослужебните кръгове, тайнствата и обредите без тяхно участие) предизвиква интерес и към техните характерни особености, които са разгледани във втората част на изложението. Там те са изброени по реда в който са включени в св. литургия и според имената, дадени им от литургистите, занимаващи се със славянската редакция на византийския ритуал. Доста всеобхватни като теми, те навеждат към размишления и изводи, направени в заключителната част, чиято задача е да се осъзнае още по-добре мястото в богослужението на тези неотменни молитвени последования. Освен специфичните особености на всяка ектения, сме потърсили и общото между тях.

Произход на ектенията и видове

Ектения (εκτενία): обширен, пространен, продължителен, обстоен, е името на елемент от богослужението, молитва, изпълнявана от свещенослужителя и народа. Гръкоезичните християни под ектения разбират само согуба ектения, а другите варианти на този тип прошения в комбинация с антифони наричат синапти²

¹ **Иванов**, дякон Иван. Между ангелите и човеците. Литургическата и музикално-химнографска традиция на исихазма. София: Синодално издателство, 2006, с. 292–297.

² **Чифлянов**, Благой. Православна литургика. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2008, с. 198.

(συναπτικός)³, известни при римокатолиците като collecta (лат.)⁴. Архим. Авксентий Делипапазов отбелязва, че синаптите са осмислени най-добре в азматичните последования, като днес този синтез е нарушен от необосновани и необмислени размествания и групиране на молитвите, прошенията и възгласите. За древността на ектениите съдим от думите на св. ап. Павел: „Моля преди всичко, да се правят просби, молитви, молби, благодарения за всички човеци, за царе и за всички, които са на власт...“ (I Тим. 2: 1–2). „Апостолските предания“, литургичните чинове на св. ап. Яков, св. Василий Велики и голям брой извори от ранното християнство свидетелстват за тяхната древна употреба⁵.

Ал. Шмеман противопоставя на мита за прераждането на Църквата под влияние на елинистичния свят юдейската първооснова на християнството.⁶ Тази сравнително нова научна концепция продължава да се допълва и разширява. Тя отдавна вече е официална. Шмеман е един от многото автори, които изтъкват литургичната връзка между Църквата и Юдаизма, която „дълго време остава незабелязана“⁷. Като сериозен аргумент за юдейския архетип (*interpretatio Judaica*) в християнския ритуал, Шмеман посочва свидетелствата от Кумран, доказващи тясната връзка между двата култа. Според автора, позоваващ се на Osterley, става дума за един и същ тип богослужение.⁸ Примерите с благословението на Божието име, хваление, изповядване на греховете, застъпничеството и най-вече славословието на Бога са общи, както в синагогалната, така и в първохристиянската молитва. Шмеман говори не за случайни съвпадения, а за автентичност на връзката. Той цитира и Dugmore: „Можем и трябва да направим извода, че от апостолско време синагогалното богослужение е било нормата за християнството“.⁹

Уайбру уточнява, че „към края на I в. поменуването на Иисус се извършвало само с хляб и вино и службата била доста кратка, като отрано била прикрепена към службата в синагогата с нейните четива от Священото Писание, проповед и молитви, което християните продължили да отслужват дори и след като били прогонени от старозаветните синагоги“.¹⁰

Още едно доказателство е сравнителната таблица на Д. Морау, която прот. И. Иванов прилага в своята книга „Евхаристията – *Mysterium Fidei* – *Mysterium*

³ Синапта (гр.) – съединено, събрано, общо. – В: **Гръцко-църковнославянски речник**. състав. Иван. Христов въз основа на Речника на църковнославянския език от архимандрит д-р Атанасий Бончев. ред. Анна-Мария Тотоманова. [София]: Славянобългарски Зографски манастир Св. Вмчк Георги Победоносец, Света Гора, Атон: Фонд. Наследство на Зографската света обител, с. 786.

⁴ **Авксентий**, архим. Литургика. Пловдив, 2005, с. 274.

⁵ **Пак там**, с. 274.

⁶ **Шмеман**, Александър. Литургическо богословие. София, 2013, с. 62.

⁷ **Чифлянов**, Благой. Православна..., с. 62.

⁸ **Пак там**, с. 63.

⁹ **Пак там**, с. 65.

¹⁰ **Уайбру**, Хю. Православната литургия. [предг. Калистос Уеър]; прев. от англ. Ина Мерджанова. Силистра: Фонд. Демос, 2002, с. 25.

Vitae“. За нас интерес представлява точка 2-ра, където на синагогалното благословение съответстват антифони в първата част на литургията на Словото (на оглашението); също и т. 6-а – второто благословение съответства на молитви и ектении след четивата от Свещеното Писание. В успоредното проследяване на синагогалния и византийския литургичен чин, разликата е единствено в евангелския текст. В таблицата се вижда още една приемственост; срещу синагогалното поучение (т. 5) стои християнската проповед¹¹.

Общото в двете последования – синагогално и раннохристиянско, е думата, която обяснява обслужването на култа към Единия, Авраамичен Бог. Тя е една и съща на иврит и гръцки и с един и същ корен, означаваща „благодарение“, „благословение“ (berakah и ευχαριστία)¹². „Юдейската молитва практически преминава в християнска.“ Тя съдържа основните, класически черти на молитвата: хвалебна, благодарствена, просителна и т.н., проявяващи се според нуждата¹³ (нещо, което ще видим отчетливо и при ектениеите). Връзката между двете богослужения е най-ясна в огласителната част на култа, което говори за плавния преход от Старозаветната към новозаветната литургична традиция.¹⁴

Робърт Тафт оспорва периодизацията на А. Kazahadan ei alii във византийската литургия на ранна, средна и късна. Той разпределя литургическия синтез на пет етапа:

1. Палеовизантийска или предконстантинова ера, за която знаем малко.
2. „Имперски период“ през късната античност или патристична епоха, от Юстиниан I (527–565) и непосредствените му наследници, когато се създава система на катедрална литургия, завършила малко след латинската окупация (1204–1262), покриваща периодите 3 и 4.
3. „Тъмните векове“ (610–ок. 850) и особено борбата с иконоборството в края на този период (725–843) с кулминация в студийската реформа.
4. Самата студийска ера (ок. 800–1204).
5. Окончателен неосаваитски синтез започнал след латинското нашествие (1204–1261).¹⁵

В края на IV в. – от император Теодосий I (379–395) нататък, богослужението придобива стационален характер (στασιπλατρεία). Заслугата е на св. Йоан Златоуст, който в качеството си на Константинополски архиепископ заимства тази практика от своите догматически опоненти – арианите; шествия, песнопения и бдения през следващите векове ще се превърнат в отличителна черта на зараждащия се византийски богослужебен ритуал.¹⁶ С реформата, която постепенно се

¹¹ **Иванов**, дякон Иван. Евхаристията – *Mysterium Fidei* – *Mysterium Vitae*: литургично изследване на тайнството Евхаристия. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2020, с. 213.

¹² **Иванов**, презвитер Иван. От Berakah към Ευχαριστία. София, 2021, с. 23–24.

¹³ **Пак там**, с. 101.

¹⁴ **Пак там**, с. 62.

¹⁵ **Тафт**, Робърт, Фаруджа, Едуард. Теология на литургията и теология на символа. София: НБУ; Рим: Папски инст. за Изтока, 1992, с. 18.

¹⁶ **Пак там**, с. 18.

въвежда и налага манастирския ритуал, след 1261г. Asmatika Akolouthia (Песенното последование), основата на катедралното богослужение ще бъде изместена от студийските типичи.¹⁷

Като приемаме теорията на Тафт, за връзката на стационалното богослужение с възникването на византийския ритуал, не може да не се съобразим и със старозаветните текстове от книга Изход, непосредствено след преминаване на Червено море (Изх. 15: 2–19; 21–26); с двете песни, на Мойсей и „Израилевите синове“ и тази на пророчицата Мариам с всички жени; също и с разказа за начина на пренасянето на „Божия ковчег“ от Давид с „отбрани люде“ до къщата на гетеца Аведар, а след това до Йерусалим (II Царств. 6:5; 6:15). От посочените примери става ясно, че култът към Бога – в първите десетилетия на странстващите израилтяни след излизането им от Египет, е стационален, което означава, че в него се корени и началото на ектениите. Още по-убедителен е разказът на автора на 16-а книга на Стария Завет – виночерпецът от Суза и по-късен „областеназначник“ на Юдея, Неемия. Той описва стационалното богослужение след възстановяването на йерусалимските стени с участието на два срещуположни хора, което със сигурност не е синхронно, а антифонно (αντιφωνον), респонсорно (ενασθητος) пеене (Неем. 12: 31; 38; 40; 46).

„Омузикаляването“ на светите слова постига цялостността на човешкия отговор в пътя на приобщаването – отговор на нуминозното от страна на музикалното мислене.¹⁸ Начинът, по който интонирания логос осъществява своето дело на разкриването – начин, който показвайки едно разкриване, показва същевременно сам себе си...¹⁹ „Чувстващият принадлежи на другия и му се покорява“²⁰. Като основен елемент от св. литургия, молитвеният комплекс на синаптите (тихата молитва, изпяването на антифоните, ектениите и техните отговори) усилва догматичния и дидактичен етос на ритуала и заедно с другите части от богослужението подпомага тайнството Евхаристия, което се извършва едновременно в настоящия момент и във вечността да се преживее лично.²¹

Дневникът на Етерия *Peregrinatio ad Loca Sancta* (извор от IV–V в.), според прот. Иванов, е свързан повече с Източнораннохристиянската литургична практика, отколкото със Западната. Подробните описания на последованията в Литургията на Словото, проповедта, начините на пеене са неоценими свидетелства.²² Предаден е автентично харизматичният и апокалиптичен характер на празниците

¹⁷ Тафт, Робърт, Фаруджа, Едуард. Теология..., с. 18.

¹⁸ Япова, К. Църковност и музикално мислене: С примери от творчеството на Добри Христов. София: Институт за изкуствознание – БАН, 2006, с. 55.

¹⁹ Япова, К. Музика и логос: „Мойсей и Арон“ на Шьонберг. София: Рива, 2015, с. 31.

²⁰ Пак там, с. 32.

²¹ Иванов, дякон Иван. Между..., с. 30.

²² Дневникът на Етерия: поклонение до Светите земи: литургичен извор, текст, коментар, интерпретация. състав., предг. дякон Иван Иванов (Кюмурджийски); ред. кол. Иван Иванов... [и др.]; прев. от лат. на бълг. ез. Иван И. Илиев. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2019, с. 142.

от следпасхалното последование, особеното внимание към Петдесетница в контекста на първоначалния харизматичен и есхатологичен характер на Църквата; двете литургии на Богоявление във Витлеем и Йерусалим, свързани с шествие²³ и зад всичките тези живи описания откриваме формирането на Богослужебния устав.²⁴ Във величествените процесии²⁵ участие на Изток вземали царе и патриарси, а на Запад – папи и епископи²⁶. В своята книга „Евхаристията – *Mysterium Fidei* – *Mysterium Vitae*“ Иванов прилага точно описание на Антиохийската литургия от IV в. В нея са ясни местата на ектетниите: за оглашените; първа просителна; ектения преди главопреклонителната молитва за обладаните; по същия начин, но с отпуст за каещите се; ектения за Вселенската църква, Вселената, епископа...; втора просителна, за починалите.²⁷

Налице е ясно изразено послание във всяка една от тях. Прави впечатление мястото на последната (за починалите). По-надолу ще цитираме и съвременно мнение, че тя е резултат от западно влияние, появило се на Балканите от Русия през XVII–XVIII в. Предвид нейното отразяване в ранните старобългарски преводи, ектенията за покойници идва у нас през Византия, като нейното по-късно изваждане от литургията е факт.

Иван Иванов, цитирайки свидетелството на св. Юстин Философ и Мъченик, датира изграждането и оформянето на днешните три части на литургията още през III–IV в.²⁸ Според друг изтъкнат наш литургист Благой Чифлянов след IX в. от проскомидийния чин до Евангелското четиво Златоустовата литургия е по Василивата, а днес и двете са еднакви във всичките си части (същото се отнася и за ектениите), като разликата е единствено в техните редакции.²⁹

Тафт е още по-конкретен; по време на своята втора интронизация като Константинополски патриарх (1364–1376) Филотей Кокин утвърждава два диатаксиста, познати днес като „византийски ритуал“. Тези две рубрики, в които са поместени и разглежданите ектении, управляват византийското литургично богослужение и днес.³⁰

Видове ектении според църковнославянските служебници

Като част от молитвените съчетания в синаптите, преди да продължим с ектениите, трябва да кажем и няколко думи за антифоните (αντιφωνα)³¹. По време на тяхното пеене, свещеникът чете тихо конкретни молитви. Според мнозина про-

²³ Което не е било възможно без песнопения и ектении.

²⁴ Дневникът..., с. 144.

²⁵ Запазена марка за Константинопол, където традицията продължила неизменно в периода 313–1453 г.

²⁶ Дневникът..., с. 156.

²⁷ Иванов, дякон Иван. Евхаристията..., с. 155.

²⁸ Пак там, с. 161.

²⁹ Чифлянов, Благой. Православна..., с. 189.

³⁰ Тафт, Робърт, Фаруджа, Едуард. Теология на литургията..., с. 64.

³¹ Гръцко-църковнославянски..., с. 102.

изходът на антифонното пеене е антиохийски, а за негов създател се смята св. Игнатий Богоносец.³² Има три вида антифони:

- ежедневни;
- възкресни;
- празнични.

Литургийните антифони са текстове от Псалтира с послания към Господа. Имената им подсказват тяхното място в богослужението: ежедневните се пеят в обикновени дни, възкресните в неделни и на по-големи празници, а празничните са специални, за всеки господски празник.³³

Диалогът между свещенослужител и певци (народ) се изразява в прошения, казвани от свещеника или дякона и отговора на миряните: „Господи помилуй“. Отговорът винаги е един и същ, но прошенията са различни. Това кара литургистите да разделят ектениите на четири основни вида (дори повече) според техния характер. Важно е да се отбележи, че отговорът „Господи помилуй“ се отнася към Триипостасния Бог. Грешка е, ако се смята за кратък вариант на Иисусовата молитва „Господи Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй мене грешния!“; т. е., ако в него се влага Христологичен смисъл.

Интересно е свидетелството от VII в. на църковният писател Гавриил Катрай за предназначението на отговора „Господи помилуй“. Според него той насочва миряните към конкретни прошения, като смисълът на това бил в „единението и единомислието“. Характерна подробност е, че по време на ектениите хората били на колене, както днес на Петдесетница.³⁴

Ектениите имали своята роля в катедралното (градско) богослужение, но когато там започнали да навлизат манастирските последования, те до голяма степен претърпели промяна, изразяваща се в съкращения, размествания, дори отпадане на някои от тях. До нас, по реда на тяхната употреба в литургията, достигат: велика, малка, согуба, заупокойна (ако литургията е заупокойна), на верните, просителна, преди „Отче наш“, следпричастна – благодарствена.³⁵

Велика (мирна) ектения (μεγάλη εἰρηνική λιτανεία)³⁶ е първата по хронологичен ред. С нея започва литургията на Словото. Позната е още през III в. от „Завета на нашия Господ Иисус Христос“. Стигала е до 22 прошения, като днес се използва и от някои дохалкидонци. Названието мирна е получила заради прошенията на молящите се за земните придобивки освен храма, миряните и духовните водачи. В сегашната си редакция се състои от 12 прошения. Нейния произход е антиохийски. За пръв път се появява във вечернята, но навлиза и в другите чинове. Невинаги нейното място е било в първата синапта, а на различни места, според съответните редакции. В крайна сметка влиза в Йерусалимския и в Студийския типик. В

³² **Николай**, еп. Макариополски. Наръчник по православна литургика: ч. 1. София: Синадално издателство, 1972, с. 124.

³³ **Пак там**, с. 125–126.

³⁴ **Авксентий**, архим. Литургика..., с. 275.

³⁵ **Пак там**, с. 275.

³⁶ **Натанаил**, митроп. Служебник. Неврокоп, 2001, с. 124, 198.

тази ектения се потвърждава синагогалната приемственост, когато в старозаветната епоха имената на управляващите народа били поменавани, независимо от тяхната вяра. В Източната църква те били поменавани дори и ако са другояверци, а в най-новата история даже и гонители на Църквата, като атеисти и представители на комунистическите режими, за разлика от Римокатолиците. Там, в Служебника на папа Пий V (1570) отпадат имената на царе, крале и императори.³⁷

Според Ив. Иванов мирната ектения, наричана още „молитва на верните“ или „голяма литания“ (по свидетелства от IV–V в.) се намирала след Евангелието, а към VIII в. е непосредствено след входа, където остава до XI в. Следва ново и окончателно (в сегашния вариант) преместване – в началото на литургията.³⁸

Завършва с поменаването на Богородица и всички светии (в смисъл на застъпничество) и възглас към Троицния Бог.

*Малка ектения*³⁹ (μικρὴ λitanεία)⁴⁰. Тя включва първото и последните две прошения от великата ектения. „Паки и паки...“ е в употреба поне от IV в. Сведения за нея черпим от Апостолските постановления (380). Възгласите представляват заключителни части от молитви. Определението „малка“ се появява след византийската епоха⁴¹. Краят на двете малки ектении е както при голямата; с призив за застъпничество на св. Богородица с всички светии и слава на Бога.

Просителна ектения (ικετευτικὴ λitanεία)⁴². Тя е развитие и допълнение на великата. В гръкоезичните църкви я наричат допълваща. Присъствала е във всички азматични последования. Възгласът (краят) на 7-та светилнична молитва от вечернята днес е възглас на просителната ектения.⁴³ Уайбру отделя специално място на така наречената Климентова (VIII книга на св. Климент Римски) литургия, която, според него е най-ранно оцелялото пълно литургично последование.⁴⁴ „Климентовата литургия отразява организацията на Църквата към IV в. В нейния състав, освен причастяващите се, кръстени членове, влизали: оглашени, тоест подготвящи се за кръщение; бесновати..., готови за посвещение; тоест намиращи се в последния стадий на подготовката си за инициация; и накрая: покаяващи се – изключени от причастие за определено време, докато се покаяват за сериозни грехове. Всяка от тези групи била отпращана по различен начин. Дяконът ги приканвал да се помолят, докато той и всички верни се молили за тях в просителната ектения.⁴⁵ След първия отговор с „Господи помилуй“, на следващите прошения народът отговаря с: „Поддай Господи“.

³⁷ Авксентий, архим. Литургика..., с. 276.

³⁸ Иванов, дякон Иван. Евхаристията..., с. 161.

³⁹ Всъщност това са две последователни ектении от втора и трета синапта. – Б. а.

⁴⁰ Натанаил, митроп. Служебник..., с. 127–128, 201–202.

⁴¹ Авксентий, архим. Литургика..., с. 277.

⁴² Натанаил, митрополит. Служебник..., с. 151, 223.

⁴³ Авксентий, архимандрит. Литургика..., с. 277.

⁴⁴ Уайбру, Хю. Православната..., с. 51.

⁴⁵ Пак там, с. 52.

Когато в храма останели само верните, те били отново приканвани този път за всеобхватна ектения за цялата Църква. Тя завършвала с молитва за народа. Така тази форма на обща молитва станала характерна за византийския обред.⁴⁶

В цитирания служебник на митрополит Натанаил просителната ектения е между Херувимската песен и Символа на вярата, в чина на Литургията на верните. Следва познатото застъпничество на Богородица и всички светии, като славата отново е троична.

*Сугуба*⁴⁷ ектения (σοῦγουβλα ἑκτανεία)⁴⁸. Първите сведения за нея са от IV в.⁴⁹ Тя е класически образец, известна и като „усърдна молитва“, поради трикратното повтаряне на „Господи помилуй“. Подобна на молитвата „Завет на нашия Господ Иисус Христос“. За разлика от великата ектения, където призивите са към молещите се, в сугуба ектения прошенията са към Господа. В миналото призивът „Господи помилуй“ бил повтарян 33, 40 и повече пъти. Характерът ѝ е подчертано покаен. Характерна е и с пожеланията за „здраве“, „сила“, „власт“, „победа“, „мир“, „защита“ и др. към управляващите. В днешния си вид е позната от гръцки и църковнославянски ръкописи още от XV в. Обемът от прошения варира според редакцията в служебниците. Тя отговаря на потребностите на реалните членове на Църквата – живи и починали и затова е поместена в чина на верните.⁵⁰ В Служебника на митрополит Натанаил тя е в края на Литургията на оглашените. Нейният покаен характер е от времето на стационалните литургии, извършвани в Константинопол при големи природни бедствия⁵¹ – за изпросване на милост за всички.

В сугуба ектения няма застъпничество на Богородица и светиите, но крайният възглас е троичен; към Отеца, Сина и Светия Дух.

Заупокойна ектения (νεκρικῆ ἑκτανεία)⁵²

Когато литургията е свързана със заупокойно последование, в него присъства ектенията за покойници. Въпреки, че е известна още от 380 г. (най-ранни сведения откриваме в „Апостолските постановления“), чрез Западното влияние навлиза в Русия през XVII и XVIII в., а оттам на Балканите с богослужебната печатна книжина.⁵³ В цитирания Служебник тя е разположена между сугуба ектения и чина за оглашените, но само в Златоустовата литургия; Василиевата съвпада с дните, когато не се извършва помен за починали; (вж. Бл. Чифлянов⁵⁴ и с календара на БПЦ).

⁴⁶ Уайбру, Хю. Православната..., с. 52.

⁴⁷ Соугоубъ – двойно, двойно повече, два пъти повече. – В: Старобългарски речник. т. 2. София: БАН, 2009, с.762.

⁴⁸ Натанаил, митрополит. Служебник..., с. 135, 209.

⁴⁹ Уайбру, Хю. Православната..., с. 52.

⁵⁰ Авксентий, архим. Литургика..., с. 277.

⁵¹ Тафт, Робърт, Фаруджа, Едуард. Теология на литургията..., с. 27.

⁵² Натанаил, митроп. Служебник..., с. 137.

⁵³ Авксентий, архимандрит. Литургика..., с. 278.

⁵⁴ Чифлянов, Бл. Православна..., с. 190.

*Просителната ектения (ικετευτικη λιτανεια)*⁵⁵

Тя е между анафората и „Отче наш“: „Като поменем всички светии...“. Дублирането на прошенията след евхаристийния канон става около VIII в. Тя включва предпричастни прошения, прошения от просителната ектения и предпричастна молитва. Заедно с „Отче наш“ и главопреклонителната молитва съставят своеобразен отпуст за тези, които няма да вземат свето причастие.⁵⁶

Архимандрит Иона свързва това последование с подготовката на християните да бъдат достойни причастници, като следват призива: „Вонмем! Святая святым!“⁵⁷

Ектенията започва със застъпничеството на всички светии, в което косвено е и св. Богородица. Завършва отново триипостасно.

*Благодарствена следпричастна ектения (ευχαριστηρια μετακομιδικη λιτανεια)*⁵⁸

Тя е веднага след св. причастие и преди задамвонната молитва. Края на молитвата: „Благодарим Ти, Владико, Човеколюбче...“: „Защото Ти си нашето освещение...“, днес е възглас на ектенията, причина за който е намаляването на броя на християните, приемащи причастие.⁵⁹ Завършва с познатото тринитарно⁶⁰ славословие на светиите без застъпничество. Следва раздаването на антидора (нафората).

Заключение

От краткия анализ на славянската редакция на ектениите, може да се направят следните заключения:

1. За техния произход, съдейки по анализите на утвърдени наши и чуждестранни литургисти, основателно се твърди, че съпътстват християнския ритуал от самото му начало. Приемствеността на старозаветното стационално богослужение говори за още по-дълбока предистория. Потвърждение намираме в Стария Завет с част от преведените примери.

2. Изяснява се, че отговорът на певците „Господи помилуй“, както и възгласите на свещеника в края на ектениите (без изключение) се отнасят до Триадологичния Бог⁶¹;

3. Централните места, които те заемат: в началото на богослужението; преди и след входовете; между литургията на оглашените и верните; след анафората;

⁵⁵ **Натанаил**, митрополит. Служебник..., с. 166, 244.

⁵⁶ **Авксентий**, архимандрит. Литургика..., с. 568.

⁵⁷ **Иона**, архим. Учебник по литургика: Кратко ръководство за изучаване на православното богослужение. София: Синодално книгоиздателство, 1950, с. 108.

⁵⁸ **Натанаил**, митрополит. Служебник..., с. 184, с. 263.

⁵⁹ **Авксентий**, архимандрит. Литургика..., с. 579.

⁶⁰ **Коев**, Тотю. Догматическите формулировки на Седемте вселенски събора. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2011, с. 108.

⁶¹ Вж **Коев**, Тотю. Догматическите..., с. 142.

след св. причастие и т.н., показват значимостта на общите молитви (синаптите), в чийто състав влизат.

5. Най-характерната особеност обаче е (с изключение на сугуба ектения, тази за покойници и благодарствената следпричастна), че при всички има ясно изразен призив към Бог (разлика от протестантските деноминации например, които отричат посредничеството) да чуе застъпничеството на Богородица и всички светии.

Ектениите литургично, може би най-видимо, от гледна точка на народа, изразяват взаимоотношението (συνεργία) между човека и Бога.

Приноси към българската ориенталистика

СТОЯНКА КЕНДЕРОВА

Contributions to Oriental studies

Stoyanka Kenderova

Summary

The article presents the contents of the Jubilee volume dedicated to the 110 years of the “Oriental Collections” Department at the “St. St. Cyril and Methodius” National Library of Bulgaria. An Introduction reveals in details the different funds and collections of the department and accents to the contribution of its first leaders to their scientific treatment. The First part of the volume consists of 12 articles in various topics based mainly on the archival documents and manuscripts in Arabic, Ottoman Turkish and Persian language preserved in “Oriental collections” Department. The Second part includes bibliography of 1392 scientific publications related to the funds of the department. The volume contains also Nominal index of authors and Geographical index. Some photos reveal moments from the life of the collaborators of the Oriental department.

Key words: “Oriental Collections” Department, National Library of Bulgaria, documents in Ottoman Turkish language, oriental manuscripts.

С приемането на ръкописните и старопечатни книги от Самоковската обществена (*вакъфска*) библиотека се поставя началото на ориенталските сбирки – само година след създаването на Народната библиотека през 1878 г. Основание за организирането им през 1900 г. в Турски отдел, който през 1909 г. получава официалното наименование Ориенталски отдел, дават постоянните постъпления на османски документи от различни административни, военни и съдебни институции в страната, както и на други книги на арабско писмо. През този повече от 110 години период тук се обработва, инвентира и оповестява на научната общност в България и извън страната огромно количество архивни документи; описват се стотици ръкописни книги на арабски, османотурски и персийски език, постъпили в националното ни книгохранилище от различни градове на страната. По този начин Ориенталски отдел се превръща в център на българската и европейска ориенталистика; тук израстват и едни от първите научни кадри в тази област¹. Ето

¹ В продължение на последните около 50 години от сътрудници на отдела са защитени седем доктората (два в чужбина – Русия и Франция), а четирима души израстват до доценти, от които един достига до професор. Същевременно петима сътрудници защитават докторати след напускане на Националната библиотека, а други трима, също продължили трудовия си стаж в други институции, се издигат до доценти. Всички те се развиват в научно отношение

защо инициативата на колегите от отдела да отбележат по един достоен начин тази годишнина чрез подготовката и издаването на юбилеен сборник заслужава адмирация.

Сборникът съдържа общо 448 страници и се състои от две основни части: **Статии** и **Избрана библиография** на научни публикации, които отразяват фонда на отдела. Тези две части са предшествани от обстоен **Предговор**, а Библиографията е последвана от **Именен показалец** на авторите, **Географски показалец** и няколко **снимки**, които отразяват моменти от живота на сътрудниците на отдела². Публикувано е и копие на Указ № 7 на цар Фердинанд за утвърждаване на Закона за народното просвещение, в отдел Г, т. Б, на който се разписва структурата на Народната библиотека и се обособява Ориенталски отдел (*ДВ*, бр. 49 от 5.03.1909 г.).

В **предговора**, подготвен от д-р Анка Стоилова и д-р Невена Граматикова (с. 11–27), е проследен начинът на комплектуване на отделните сбирки (архивни документи, ръкописни³ и старопечатни книги, вестници на арабско писмо и научна литература по ориенталистика), които формират фонда на отдела; отразени са и заглавията на едни от най-ценните екземпляри. Особено впечатляващо за мен е вниманието, отделено на първите ръководители на отдела, положили началните стъпки в обработката на сбирките и дали идеите за по-нататъшно му развитие: Диаманди Ихчиев, Иван Димитров, Владимир Тодоров-Хиндалов, Борис Недков и Никола Попов. В предговора е приложен и азбучен списък на всички негови служители.

Сборникът включва **12 статии** на различна тематика и с богат научен апарат, подготвени от настоящи и бивши сътрудници на Ориенталския отдел, между кои-

благодарение на опита и знанията, придобити, докато са работили в Библиотеката.

² Тук бих искала да коригирам неточно отразените имена на колеги на някои от снимките и да допълня имената на други. Горна снимка на стр. 442: седнала до Никола Попов е Минка Василева, дългогодишен служител в Читалнята, която отговаряше за сбирките на Ориенталски отдел. Вляво от Стефан Андреев е пропусната Кирила Теодорова-Възвъзова, ръководител на РДЦ; вдясно от Мария Михайлова е Михаила Стайнова, а между нея и Петко Груевски е Фурат Джауахири от Ирак, който описва накратко около 900 арабски ръкописа. Долна снимка на стр. 442: между Минка Василева и Петко Груевски е Цанка Николова, иранистка, която положи усилия по аотиране на документите на персийски език от фонд Иран. Имената на колегите от РДЦ при изпращането на Стефан Андреев на горната снимка на стр. 444 са следните: седнали, от ляво на дясно: Елена Узунова, Елисавета Мусакова, Росица Кирилова, Милкана Бошнакова и Аня Дженева; прави, от ляво на дясно – Георги Пешев (фотолаборатория), Любо Георгиев, Стоянка Кендерова, Цветолюб Нушев, Иван Ганчев (Читалня), Нина Вутова, Стефан Андреев, Ружа Симеонова, Любомира Трашлиева, Ралица Цветкова, Пламена Златкова (Читалня) и Маргарита Добрева. На долната снимка на стр. 443 е пропусната Сия Сарандева, приятел на Ориенталски отдел, седнала вляво от доц. Саяр. Също на долната снимка на стр. 444 вместо Даринка Караджова погрешно е отбелязано името на Цанка Николова.

³ По-правилно е вместо 4000 кодекса ръкописи да се каже 4000 сигнатури на ръкописи, тъй като част от тях представляват отделни листове, които не могат да бъдат възприети като том.

то участие вземат и двама негови приятели – проф. Любомир Миков и Борис Войнов.

Поетапното **развитие на отдела и културно-историческото значение** на неговите сбирки ангажира вниманието на д-р Милена Колева-Звънчарова в статията ѝ „110 години „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: поглед към миналото, настоящето и бъдещето“ (с. 31–53). Акцентирано е върху архивната сбирка и са приложени графики, които разкриват обема на отделните фондове и съотношението между тях. Авторката засяга и въпроса за дигитализирането на ориенталските сбирки⁴ и изразява мнение, че все още има какво да се желае и направи в това отношение.

Два материала са посветени на въпросите на **ислямизацията на българското население**, при което авторите въвеждат нови методи при изучаването на този процес и анализа на изворите. В „Обръщението към исляма в Западните Родопи през османската епоха: числени показатели и социални измерения“ (с. 61–87) проф. Евгени Радусhev акцентира върху метода на Ричард Булиет и приема, че той е „приложим и надежден при изучаване разпространението на исляма в най-широк хронологичен и териториален обхват“ (с. 69). Авторът представя в графичен вид хода на този процес в Западните Родопи и след анализ на различни по характер извори достига до извода, че социално-икономическият аргумент в голяма степен мотивира поведението на някогашните обръщеници в исляма.

От доста дълго време колегата д-р Антон Минков работи над молбите на новоприелите исляма за отпускане на средства за подходящо религиозно облекло. В статията си, публикувана през 2003 г., той разглежда техния социален статут, възраст, пол, семейно положение, име, местоживее, етнически произход, религия и причини за приемане на новата религия. В представения в сборника материал „Анализиране на османски документи с помощта на теорията за управление на база данни: молбите „кисве бахасъ“ (с. 88–111) А. Минков отново се спира на този въпрос, но вече използвайки добре разработена в компютърните науки методология от 2004 г., отразена и в обзорното му изследване. От гледна точка на дипломатиката ползваните извори следват строго определена структура, която чрез помощта на теорията за база данни позволява те да бъдат разглеждани като синтез на форма и съдържание, както и да се събере информация за акта на приемане на исляма и за личността на новия мюсюлманин.

Следващите статии, представени в сборника, отразяват **различни аспекти от историята на отделни български селища** през различни периоди. Доц. Румен Ковачев отбелязва сътрудничеството между Османския архив в Истанбул и Националната библиотека, благодарение на което е направена размяна на около 30 000 кадъра, обединени в близо 180 регистъра (*дефтера*). На основата на регис-

⁴Необходимо е да се направи следното уточнение: проектът „Дигитализация и запазване на писменото наследство на България“ (ДАПИС) беше изцяло финансиран от Министерство на образованието и науката на Р България, а проектът по дигитализиране на сбирката от сиджили беше финансиран от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия.

тър от 1693 г. за поголовния данък *джизие*, съхраняван в Истанбул, той изгражда своята статия „Русе и околността с населението им в османски кадастър от края на XVII в.“ (с. 246–270), като по този начин запълва една празнина в изворовата база за този край. Приложеният превод на регистъра позволява да се очертаят християнските махали на града, упражнявани занаяти от жителите му, присъствие на духовни водачи (свещеници), именна система на населението, което се състои от българи, арменци, сърби, власи и други етноси, чифлици на мюсюлмани и завършва с кратка информация за описание на православни християни – *кюреччи* (работници с лопати) или гребци на корабите по река Дунав.

Във втори материал, този път подготвен в съавторство с Борис Войнов, колегата Ковачев отдава нужното значение на многобройните справки, извършвани в отдела, предимно от него, по молби на краеведи и научни работници. В статията „Успешна среща на народно предание от XV–XVI в. и османотурски документи от същата епоха“ (с. 54–60) той показва как неидентифицираната в публикуваните извори *мезра* Балабанча (в близост до село Буйново, Търговищко) получава пълна картина на своето минало, благодарение на извършената справка.

Интересът на д-р Паулина Андонова към миналото на София през османския период е засвидетелстван и с обстоятелствата в статията „Богатството на софийските чифликчий-аскери, XVII–30-те години на XIX в.“ (с. 125–155). Авторката ползва наследствени описи на живели и починали в София аскери, представители на османската администрация и армия, съдържащи се в 50 *сиджила* за каза София. Тяхната численост, богатство и големината на чифлиците е обвързана и с административната и стопанска значимост на града като важен център в Румелийската провинция. Посочени са и имената на най-големите аскери чифлици за периода от 70-те години на XVII в. и е разгледан начинът на формиране на имотното им състояние⁵.

Колегата д-р Маргарита Добрева се оформя се като надежден млад османист по време на своя стаж в Ориенталски отдел⁶, където тя е насочена към историята на *рюшдийе* училищата и са й създадени условия за осъществяване на издирваческата дейност по темата. В статията „Учители в рюшдиетата на Дунавския вилает (50-те и 70-те години на XIX в.)“ (с. 156–195) е направен преглед на образователния процес в Османската империя до 1847 г., когато се организират първите пет *рюшдийе* училища. Авторката се спира специално върху профила на учителите в този род училища в Дунавския вилает, техния брой, подготовка и назначения. Особено ценно е приложението, в което, наред с главните и помощник-учителите, присъстват и преподаватели по краснопис, израз на значението, отдавано на този предмет в системата на османското образование. Данните за всеки един учител се

⁵ Краят на статията (с. 149) е прекъснат и не е отразен.

⁶ Заедно със Ст. Кендерова, М. Добрева е съавтор на „Документи за историята на Илинденско-Преображенското въстание, съхранявани в Истанбулския османски архив на Генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция“. – В: *Изв. Държ. архиви*, 85–86 (2003), с. 273–385. Описът не е отразен в библиогр. на представения тук сборник.

базиран на документи, съхранявани в НБКМ, като изворовата си база е допълнена с документи от Истанбул и сведения от *Годишници (салнамета)* на османската държава и на Дунавския *вилает*.

Съдържанието на избрани поселищни фондове отдавна привлича вниманието на колеги-османисти. Досега в аналитичен план са представени документи за историята на Елена, Белово, Карнобат, Елхово, Плевен, Габрово, Ловеч, Белоградчик, Свиленград, Пазарджик и Южното ни Черноморие. Статията на доц. Християн Атанасов „Обзор на османотурските документи за Казанлък и околността в отдел „Ориенталски сбирки“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (с. 112–124) може да бъде причислена към тях. Интересното в случая е, че авторът използва не само документи от фонд Казанлък (ф. 91 и 91А), но привлича данни и от други фондове, колекции (ОАК, НПТА), *дефтери*, *сиджли* и *салнамета*. По този начин се създава по-цялостна картина на наличните извори за историята на селището, най-ранният между които е датиран от 1421 г. Информацията е представена в няколко раздела: политическа история, свързана предимно с кърджалийското време, стопански въпроси и документи по други, по-слабо застъпени теми.

Колегата д-р Никола Робев, специализирал се в областта на османската нумизматика, предлага интересен материал, озаглавен „Валута за скраб“ (с. 196–201), който се базира на непубликуван документ⁷ от 1858 г. В случая е засегната една по-рядко третирана тема, а именно, отпускане на парични средства за закупуване на „здрави и пълноценни парчета стара руда“, необходима за производството на железни сплави и чугун. Авторът се спира на възможните причини, предизвикали необходимостта от този материал: стоманени релси за железопътен транспорт, нужди на корабостроенето или производство на огнестрелни оръжия. Особено ценна е информацията, която колегата Робев ни предоставя за основните парични единици в османската държава.

Вярна на своя интерес към писмената култура на хетеродоксните мюсюлмани в българските земи е д-р Невена Граматикова. Предмет на нейната статия „Една интересна находка в ръкописната колекция на Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (Диванът на Мухйиддин Абдал)“ (с. 202–245) е постъпилият във фонда на Библиотеката през 1985 г. ценен сборник на поета Мухйиддин Абдал. Той позволява на авторката да анализира по-пълно неговото творчество и да сравни съдържанието му с това на откритите досега в тетрадки с *нефеси* (стихове с религиозно-мистично съдържание). Темите, застъпени в стиховете в първата част на *Дивана*, разкриват *хуруфитските* възгледи и вярвания, съчетани с основните положения на *алевийската* интерпретация на исляма. Самият препис е завършен в Разград през 1806–1807 г., което увеличава неговата стойност, тъй като разкрива присъствието на този автор сред български-

⁷ За документа са посочени следните данни: *Югославия (Рагуза), 25 шеввал 1274/1. III. Пари и кредит*, което показва, че той е от последните класирани документи, които все още не са получили сигнатура.

те мюсюлмани в Североизточна България и хвърля светлина върху функционирането на *алевийско-бекташийската* традиция.

С ислямското изкуство е свързана статията на проф. Любомир Миков и д-р Анка Стоилова „Панорамно изображение на ислямските свети места в рядка османска литография“ (с. 271–303). Самата литография, която е образец на изкуството на османската щампа от края на XIX или началото на XX в., е откупена за фонда на Ориенталския отдел през 1990 г. В сложната ѝ композиция са включени изображения на 32 архитектурни и природни обекта. В самия център е разположена Свещената джамия в Мека с храма Кааба; от ляво е представена *Масджид ал-Акса* в Ерусалим, а от дясно – Джамията на Пророка в Медина, всички те, символи на тези градове. Някои от емблематичните изображения са свързани с шиитския ислям – израз на религиозна толерантност и опит за изтъкване на ролята и значението на шиизма в историята на исляма, което дава основание на колегите Миков и Стоилова да предположат, че литографията е предназначена за ползване в шиитска среда. Независимо от това, литографията предоставя възможност всеки мюсюлманин да се запознае с месторазположението на най-важните ислямски свещени обекти в арабския свят.

В статията „Османската власт на Балканите в историческия процес и съвременната ѝ оценка в България“ (с. 304–310) е засегнат актуалния до днес въпрос, свързан с начина, по който периодът на Танзиматските реформи е отразен в българските учебници и в престижни исторически трудове. Повече от 30 години колегата доц. Славка Драганова базира проучванията си на основата на масов статистически материал от данъчни регистри от посочения период. В своята дисертация, а и в по-ранни публикации, тя достига до извода, че предпоставка за засилване на националноосвободителното движение и на стремежа за създаване на самостоятелна българска държава са икономическото заомогване на българското население, самостоятелното църковно управление и развитието на книжовността и културата. Тези процеси са свързани и с промените в Османската империя, резултат от реформите през Танзиматския период, които все още не намират правилно отражение в историческата ни книжнина.

Сборникът включва и кратка информация за професионалния път на авторите на статиите и областите, в които са съсредоточени техните научни дирения. Особено полезна за всеки, интересуващ се от османистика и ориенталистика, е приложената **Избрана библиография** на научни публикации, свързани с фондовете на отдел „Ориенталски сбирки“: авторски и колективни, която обхваща общо 1392 заглавия. Включени са разработки не само на настоящи и бивши сътрудници на Ориенталския отдел, но и на други лица, чиито публикации почиват на материали, съхранявани във фондовете на отдела. Томът завършва с **Показалец на личните имена** и с **Географски показалец**, който е особено полезен, за да може ползвателят да се ориентира в широкия географски диапазон на материалите, включени в сборника „Приноси към българската ориенталистика“.

Приноси към българската ориенталистика : 110 години отдел „Ориенталски сборки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. юб. сб. състав. и предг. Анка Стоилова, Невена Граматикова, Румен Ковачев. – София : Нац. библиот. Св. св. Кирил и Методий, 2021. – 448 с. ; с цв. сн.

Страници: 448.

Цена: 29,00 лв.

Директна покупка от Националната библиотека „Св. Кирил и Методий“ – на *гуще* „Регистрация“, или чрез *заявка* до Росица Владимирова – тел. (02) 9183 136; GSM: 0885643171; e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg; rosicavladimirova@abv.bg

Изданията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през 2021 г.

ЯНИЦА РАДЕВА

The publications of the “St. St. Cyril and Methodius” National Library in 2021

Yanitsa Radeva

Summary

The publishing activity of the “St. St. Cyril and St. Methodius” National Library in 2021 was aimed at the realization of seven book editions related to important anniversaries and jubilees.

Key-words: “St. St. Cyril and Methodius” National Library, Oriental Collections, Pencho Slaveykov, Alexander Shurbanov, Georgi Stoykov Rakovski, Todor Borov, donations.

През 2021 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ издаде 7 книги, свързани с важни годишнини и юбилей. В жанрово отношения те са: един

сборник, два каталога, един документален сборник, две фототипни издания и една биобиблиография. Три от изданията бяха подкрепени от Министерството на културата по Програмата „Помощ за книгата“: сборника „Приноси към българската ориенталистика. 100 години отдел „Ориенталски сбирки на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, „Слово с четка и длето. Произведения на изкуството, дарени на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и „Александър Шурбанов: Биобиблиография“.

1.

„Приноси към българската ориенталистика. 110 години отдел „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Юбилеен сборник. Съставители Анка Стоилова, Невена Граматикова, Румен Ковачев. 448 с. ISBN 978-954-523-178-0. Цена 29.00 лв.

Изданието е мащабно начинание на отдел „Ориенталски сбирки“, което беше подпомогнато по Програмата „Помощ за книгата“ на Министерството на културата. Съставителите са поканили за участие настоящи и бивши сътрудници на отдела, както и изследователи по ориенталистика. Сборникът започва с обемист предговор от Невена Граматикова и Анка Стоилова, в който е направен обширен преглед на историята на отдела, на постъпването на първите документи, проследен е приносът на ръководителите му от негово създаване през 1909 г. до днес. Приложението към изданието съдържа снимков материал от архива на отдела, включително и Указ № 9, с който цар Фердинанд утвърждава Закона за народното просвещение и структурата на Народната библиотека в София. 12-те статии тематично обхващат актуални въпроси за обръщането в исляма, за валутата и богатството, направено е обобщение на културата и образованието чрез изследването за учителите в рюшдиетата, за светите места, за поетическото наследство и др. Втората част на сборника съдържа библиография от 1392 библиографски единици на публикации на сътрудници на отдела. Това прави сборника полезно справочно издание за османистите.

2.

„Слово с четка и длето. Произведения на изкуството, дарени на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Съставители Красимира Александрова, Румяна Петрова, Мария Стефанова. 84 с. ISBN 978-954-523-174-2. Цена 25.00 лв.

Изданието включва 71 представителни творби, дарени на Националната библиотека, които са от различни жанрове на изкуството и са от български и чуждестранни художници. Подкрепено е от Програмата „Помощ за книгата“ на Министерството на културата. Предговорът е на Виолета Цветкова. За корица е използвана картината от Дончо Вълчев „Диспутът на Константин-Кирил Философ с папата“ от 1975 г., която е изложена в читалня 5. Важно място в албума

заема поредицата портретите на директорите на Националната библиотека, нарисувани от Милка Пейкова и Тома Върбанов.

3.

„150 години „Ружица“ и „Пчелица“. Съставители Красимира Александрова, Ваня Аврамова, Бояна Минчева. 208 с. ISBN 978-954-523-179-7. Цена 12.00 лв.

Списанията на Петко Славейков „Ружица“ и „Пчелица“ не са добре проучвани от литературната история. Те, макар и изключително важни като начала, поставени от Славейков, останат в сянката на другата му обширна обществена дейност. С фототипното представяне в 1 том на първото детско списание „Пчелица“ и първото женско списание „Ружица“ у нас те стават достъпни за проследяване и изследване на историята на българската журналистика, педагогическите и просветенските насоки на Българското възрождане. И не на последно място: събрани в по този начин в общо издание „Ружица“ и „Пчелица“ хвърлят допълнителна светлина върху Славейковото наследство. Специално за изданието е написан предговор от Бояна Минчева – „Ружица“ и „Пчелица“ – модели и идентичности в огледалото на Европа“, в който авторката е потърсила мястото на списанията в европейския контекст. Това е допълнителна и новаторска гледна точка към тези Славейкови издания, която изяснява атмосферата, в която се заражда идеята за детско и женско списание. Предговорът проследява и по-важните теми на „Ружица“ и „Пчелица“, но не на последно място представя и съвременните издания, които ги наследяват.

4.

„Александър Шурбанов: Биобиблиография“. Съставители Юлия Карадаска-Симеонова, Евелина Стойнева, Величка Шардина, Росица Яначкова, Теодора Драгнева, Ирина Илиева, Надя Петрова, Анна Александрова, Стефка Кърджалийска, Красимира Стойнова. 232 с.; 8 л. сн. ISBN 978-954-523-182-7. Цена 10.00 лв.

Указателят беше издаден по повод 80-годишния юбилей на проф. Александър Шурбанов с финансовата подкрепа на Министерството на културата. Разделите в книгата отразяват многообразието на изследователските и поетическите търсения на юбиляра. Включени са монографии, студии, статии в научни списания и сборници в областта на литературната теория и критика, преводи, а също самостоятелни книги, антологии, периодични издания със стихове и есета. Отделено е внимание и на преводи на негови произведения, интервюта и публикации за него. В „Живот в дати“ са проследени по-важните постижения и успехи в професионалната биография на проф. Шурбанов, а текстовете от проф. Евгения Панчева и доц. Марин Бодаков осветляват многообразното му творчество.

5.

„Мъдрост с храброст в едно“. Каталог на изложбата, посветена на 200-годишнината от рождението на Георги Стойков Раковски. Съставители Милена Тафрова, Марина Яниславова, Йоанна Маркова. 64 с. ISBN 978-954-523-175-9. Цена 12,00 лв.

В пълноцветния каталог за изложбата, посветена на Г. С. Раковски, са представени всички документи, включени в нея. Това са писма, позив към българския народ, списък с участниците в Първата българска легия, чернови на „Горски пътник“, множество редки фотографии и др. от фонда на Националната библиотека.

6.

„Из документалното наследство на Георги С. Раковски“. Съставители Руслан Иванов, Милена Тафрова, Марина Яниславова, Нора Кавалджиева-Пенева. 252 с. ISBN 978-954-523-176-6. Цена 15,00 лв.

Подбрани са 33 документа, групирани в три дяла: „Документални материали с биографични данни за Георги С. Раковски“, „Кореспонденция“ и „Дейност“. Автор на предговора е Руслан Иванов. Житието, спомените за страданията в затворите в Цариград, удостоверенията за сръбско и руско поданство, паспорт за пътуване, списъкът на оръжието и вещите на Г. С. Раковски и др. са сред документите с биографичен характер в първия дял. Във втория са писма от Г. С. Раковски до Иван Степанович Иванов, Иван Касабов, Иван Кишелски, Иван Кулин, до баща му Стойко Попович и др. В третия са планът за освобождението на България, ръкописи, бележници и важни документи, които осветляват разностранната дейност на Раковски. Изданието може да послужи на студенти, докторанти и тесни специалисти като ценен извор на материал при изследванията на епохата на Възраждането, живота и делото на Георги Стойков Раковски. Сборникът е отворен и към широк кръг читатели, които имат исторически интереси.

7.

Тодор Боров. Пътят към книгите: Увод в библиографията. Фототип. изд. 170 с. ISBN 978-954-523-180-3. Цена 15,00 лв.

В увода Тодор Боров прави преглед на състоянието на българското и на европейското книгопечатане от изнамирането на печатната преса. Той упоменава и целта изданието си – читателят да се научи да различава добрите книги, защото само малка част от многото излезли са ценни, останалите той нарича „книгоподобни продукти“. За да може читателят да намери път към добрите книги, важно място в тази насока заема библиографията. По-нататък Боров разглежда библиографските институти в Европа, изработването на различни видове библиографски трудове в различните страни. Целта на автора и да изясни защо е необходим библиографски институт и в България. Фототипното издание излиза по случай

120-годишнината на именития учен, библиограф и литературовед. Книгата е полезно пособие за библиографи, студенти и преподаватели, както и за всички, които се вълнуват от пътуването на книгите към читателите.

Директна покупка от Националната библиотека „Св. Кирил и Методий“ – на *гуще* „Регистрация“, или чрез *заявка* до Росица Владимирова – тел. (02) 9183 136; GSM: 0885643171; e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg; rosicavladimirova@abv.bg

Освен хартиени издания Националната библиотека състави и електронни издания – на флаш памет – дигитализираното тефтерче на Георги Стойков Раковски и тринадесет първи издания на книги от Силиян Чилингиров с творби за деца. Озаглавена „140 години от рождението на Силиян Чилингиров“, електронната книга събира произведения на писателя, публикувани в периода 1901–1959 г., сред които са „За род и чест“ (1916), „Ела, Сънчо, от горица“ (1934), „Царят на дриплювците“ (1941) и др. Оформената като книга кутия за съхранение на електронната книга, съдържа и подбрани мисли от Силиян Чилингиров, отпечатани върху картички.

Библиографски справки

002.19 Книга. Книгоиздаване. Книгознание. Печатна продукция

Издателство „Народна просвета“. Статии. 1952–1991. 1264 загл. Бълг. ез. Май 2021. НБКМ

005 Изучаване на организацията

Изследване възможността за устойчиво развитие чрез мрежи за съвместно управление. Книги, статии и интернет ресурси. 1999–2021. 45 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. РБР

05 Списания и периодични издания – България

Български възрожденски периодичен печат. Книги и статии. 1932–2016. 20 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

159.9 Психология

Диагностично изследване знанията и уменията на децата за народните приказки. Книги и статии. 1993–2020. 40 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Изследване влиянието на стреса, породен от пандемичната обстановка върху служителите в организацията. Книги, статии и интернет ресурси. 1998–2021. 42 загл. Бълг., рус. и англ.ез. Март 2021. РБР

Изследване на междуличностните отношения при подрастващите. Книги и статии. 2001–2021. 34 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Проксемиката като дял от невербалната комуникация в създаването на специални събития. Книги, дис. и статии. 27 загл. Бълг., рус., англ. и нем. ез. Септември 2021. НБКМ

159.9-053.2 Психология – деца

Диагностика на рисуване в предучилищна възраст (втора възрастова група в детската градина). Книги и статии. 1993–2020. 46 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

159.964.2 Психоанализа – България

Рецепция на психоанализата в България. Книги, дис. и статии. 1968–1970; 1978–1980; 1986–1990. 24 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. НБКМ

17 Етика

Социалните медии и ценностите на дигиталното поколение: интеркултурни аспекти. Книги, статии и интернет ресурси. 1997–2020. 57 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

316 Социология

Сексуалност. Сексуална ориентация. Книги и статии. 2000–2021. 20 загл. Бълг. ез. Юли 2021. РБ Пл

325.25 Емигранти

Руската емиграция в България 1878–1930. Книги, статии и интернет ресурси. 1980–2019. 31 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Декември 2021. РБР

327.7:061.1 ЕС Европейски съюз

Съвременни предизвикателства пред гражданството на ЕС. Книги, дис. и статии. 156 загл. Бълг. и англ. ез. Май 2021. НБКМ

33 Икономика. Икономически науки

Положителни и отрицателни последици от икономическата глобализация. Книги и статии. 1999–2018. 39 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

331 Труд. Икономика на труда. Организация на труда

Изследване на набора и подбора на организацията. Книги, статии и интернет ресурси. 1996–2018. 31 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

336 Финанси

Отчет и анализ на разходите на община. Книги, статии и интернет ресурси. 2000–2020. 50 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

338.3 Общи въпроси на производството

Организация и управление на производствената логистика в условията на производствена фирма. Книги. 1998–2020. 26 загл. Бълг. ез. Май 2021. РБР

339.13 Пазар. Анализ на пазара. Търсене. Предлагане. Маркетинг

Изследване на потребителското поведение в условията на пандемия. Книги, статии и интернет ресурси. 1999–2021. 54 загл. Бълг. ез. Януари 2021. РБР

339.5 Външна търговия. Международна търговия. Външно-търговска политика

Международна продажба на стоки. Книги, дис. и статии. 77 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Май 2021. НБКМ

34 Право

Достъп до обществена информация. Книги и статии. 2004–2021. 44 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2021. НБКМ

Законодателна инициатива, законодателен процес, законопроект, политическа програма, законодателна програма, юридическа техника. Книги и статии. 74 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юли 2021. НБКМ

343 Наказателно право

Дългосрочно лишаване от свобода. Книги и статии. 1990–2021. 38 загл. Бълг. ез. Юли 2021. НБКМ

349.2 Трудово право

Недействителност, нищожност, унищожаемост на трудовото правоотношение. Книги и статии. 28 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2021. НБКМ

37 Възпитание. Образование. Просвета

Иновационни и традиционни технологии на съвременното обучение по хуманитаристика. Книги и статии. 2003–2019. 31 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Постигане на чуждоезикова и интеркултурна компетентност чрез мобилност по програмата „Еразъм“ в контекста на европейските политики за мултилингвизъм и мултикултурализъм. Книги и статии. 1994–2020. 78 загл. Бълг. ез. Март. 2021. РБР

Реторически комуникационни процеси между учител – ученик в електронните образователни платформи и портали. Книги, статии и интернет ресурси. 2005–2021. 41 загл. Бълг. и англ. ез. Август 2021. РБР

Състояние на съвременното начално училище у нас. Книги и статии. 2009–2021. 79 загл. Бълг. ез. Април 2021. РБР

37.015.3 Педагогическа психология

Агресията в училище. Книги и статии. 1994–2020. 55 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. РБР

Конфликти и конфликтни ситуации в училище. Решаване на конфликти. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2018. 61 загл. Бълг. ез. Септември 2021. РБР

371 Организация на възпитанието и образованието. Училищно дело

Използване на учебника като средство за организиране на самостоятелната работа на учениците при изучаване на електротехника. Книги и статии. 1992–2019. 46 загл. Бълг. ез. Април 2021. РБР

372.3 Занимания в предучилищна възраст

Детско творчество – характерни и специфични особености, форми и средства за извявяване на творчеството в предучилищна възраст. Книги и статии. 2009–2020. 12 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Надарените деца в детската градина. Книги и статии. 1992–2021. 13 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. РБ Пл

Помощник-учителят и помощник-възпитателят в детската градина. Книги и статии. 2000–2020. 13 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. РБ Пл

Ролята на музикално-дидактичните игри в обучението по музика в предучилищна възраст. Книги и статии. 1992–2021. 29 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. РБР

Ролята на родителските стилове на възпитание за ефективно общуване учител – дете – семейство в детската градина. Книги и статии. 2008–2021. 24 загл. Бълг. ез. Декември 2021. РБ Пл

Творческите дейности по изобразително изкуство като предпоставка за формиране на емоционалната интелигентност у децата (в предучилищна възраст). Книги, статии и интернет ресурси. 1982–2021. 53 загл. Бълг. ез. Август 2021. РБР

Художествено възприемане на творби в контекста на приемствеността между предучилищния и началния училищен етап. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2021. 75 загл. Бълг. ез. Септември 2021. РБР

372.4 Основно образование

Актуални стратегии и подходи за преодоляване отпадането от образователната система на ученици от ромския етнос в начална училищна степен. Книги, статии и интернет ресурси. 2002–2021. 37 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2021. РБР

Дигиталните технологии в обучението по музика на ученици в IV клас в онлайн среда. Книги и статии. 1992–2021. 58 загл. Бълг. ез. Април 2021. РБР

Мултимедийните технологии в процеса на обучение по математика при изучаването на естествените числа от 1 до 10 в първи клас. Книги и статии. 1994–2021. 96 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. РБ Пл

СТЕМ подходът в началното училище. Книги, статии и интернет ресурси. 2011–2021. 27 загл. Бълг. и англ. ез. Октомври 2021. РБР

372.8 Методика на обучението на отделните учебни предмети

Ефективни методи за развиване на творческото писане (по английски език) в 8–10 клас. Книги и статии. 1983–2020. 60 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2021. РБР

373.2 Предучилищна педагогика

Предучилищна педагогика. Книги и статии. 2000–2021. 79 загл. Бълг. ез. Април 2021. РБР

376 Възпитание, образование и обучение на специални групи и лица

Нагласи за работа с деца със СОП в детската градина. Книги и статии. 2008–2021. 14 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. РБ Пл

Специфика на обучението на деца със синдром на хиперактивност и дефицит на вниманието в начална степен на образованието. Книги, статии и интернет ресурси. 2001–2021. 37 загл. Бълг. ез. Май 2021. РБР

398.8 (497.2) Народни песни – български

Българска народна музика, народни песни, седенкарски песни. Децата и фолклора. Книги, статии и интернет ресурси. 1967–2021. 85 загл. Бълг. ез. Август 2021. РБР

61 Медицина

Бъбречнокаменна болест. Книги и статии. 2010–2021. 22 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. РБР

Здравни грижи при пациента хемодиализа с централен венозен катетър. Книги и статии. 1997–2021. 49 загл. Рус. и англ. ез. Юли 2021. РБ Пл

Culture-specific solutions of the Covid-19 Pandemic: the cases with Bulgaria and Romania in a comparative perspective. Книги, статии и интернет ресурси. 1997–2021. 81 загл. Бълг. и англ. ез. Август 2021. РБР

613 Хранене – хигиена

Рационално хранене в напреднала и старческа възраст – фактор за пълноценен живот и дълголетие. Книги. 1998–2019. 18 загл. Бълг. ез. Март 2021. РБР

615 Фармакология

Фармакокинетика на синефрина (при хора). Статии. 3 загл. Англ. ез. Октомври 2021. НБКМ

615.851 Библиотерапия

Библиотерапия. Книги и статии. 2006–2018. 15 загл. Бълг.и рус. ез. Март 2021. РБР

Библиотерапия. Книги, дис. и статии. 41 загл. Бълг. ез. Юни 2021. НБКМ

663.2 Алтернативен туризъм

Туризъм, винен туризъм в Русенска област и Дунавски регион. Книги, статии и интернет ресурси. 1990–2021. 41 загл. Бълг. ез. Май 2021. РБР

712 Градинска архитектура. Паркове

Развитие на народен парк „Кайлъка“. Статии. 1987–2021. 255 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. РБ Пл

72 Архитектура

Публикации за комплекс месокомбинат „Родопа“ (Софийска кланица) и арх. Петър Марковски. Книги и статии. 1927–2021. 22 загл. Бълг. ез. Юли 2021. НБКМ

Публикации за стадион „Локомотив – София“. Книги и статии. 2 загл. Бълг. ез. Юли 2021. НБКМ

Сградата на СБХ („Шипка“ 6). Книги и статии. 26 загл. Бълг. ез. Август 2021. НБКМ

75 Живопис

Публикации от и за Христо Берберов. Книги, дис. и статии. 1895–2021. 29 загл. Бълг. ез. Май 2021. НБКМ

78 Музика

Европейски влияния в модерната градска музикална култура на Балканите. Книги, дис., статии и периодични издания. 137 загл. Бълг., англ., фр., нем., сръб. и макед. ез. Ноември 2021. НБКМ

Публикации за Дмитрий Хворостовски в българския периодичен печат. 1989–2021. Статии. 6 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. НБКМ

Шостакович в България. Книги и статии. 1958–2015. 87 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

785.13 Духова музика

Гвардейският оркестър 1878–2021. Книги, дис., статии и периодични издания. 1878–2021. 58 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. НБКМ

82-3 Проза

Инфантилната проза. Книги и статии. 1966–2019. 37 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. РБР

821.163.2 Емигрантска литература – българска

Българска емигрантска литература XX век. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2017. 54 загл. Бълг. ез. Юни 2021. РБР

887.7-93 Детска литература – българска

„Сладкодумецът, който ни подари детство в рими“: 135 години от рождението на Ран Босилек. 1943–2011. 38 загл. Бълг. ез. Юли 2021. РБ Пл

908 Краезнание

Преселниците в Добруджа от с. Нова Камена, общ. Тервел, обл. Добрич. Книги, дис. и статии. 31 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. НБКМ

Село Мъдрец (Суфларе), община Гълъбово, област Стара Загора. Статии и интернет ресурси. 8 загл. Бълг. ез. Октомври 2021. НБКМ

Село Пиргово, област Русе. Книги и статии. 1914–2016. 80 загл. Бълг. ез. Март. 2021. РБР

Село Тас Тепе (Лозенградско). Книги и статии. 90 загл. Бълг. ез. Ноември 2021. НБКМ

92 Биографични изследвания

Алберт Стефанов Гечев (1881–1915). Книги и статии. 1903–2013. 54 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Здравко Кисъов (1937–2015). Книги, статии и интернет ресурси. 1962–2019. 182 загл. Бълг. ез. Септември 2021. РБР

Красимир Тодоров Петров. Книги и статии. 1981–2021. 219 загл. Бълг. ез. Юли 2021. РБ Пл

949.72 България – история

Крайовска спогодба 1940 г. Книги и статии. 1940–2020. 49 загл. Бълг. ез. Февруари 2021. РБР

Проблемът за византизма в Средновековна България VII–XIV в. Книги, дис. и статии. 139 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2021. НБКМ

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
РБ Пл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен
РБР – Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе

*Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg*